

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ

ՄՆԵՐ ՀԱՎՈՐՅԱՆ

ԱՐՀՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳԵՐՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԲԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 2

ՍՐՏԱԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՆԵՈՖՈՒՆԿՑԻՈՆԱԼԻՋՄԻ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՉԱՓՈՒՄՆ ՈՒ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒՄԸ
ՎԵՐԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ 12

МАРИНА КАЛАШЯН

НОВОВРЕМЕННЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ
ПОЗИТИВИСТСКОЙ КОНЦЕПЦИИ ПРАВА 20

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ

ԿԱՐԵՆ ԶԱՐԻԿՅԱՆ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ
(ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ) 26

ԲԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ

ՍԻՄՈՆ ՖԱՐՄԱՆՅԱՆ

ԳՅՈՒՏԻ ԱՐՏՈՆԱԳՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 32

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

КАРИНА ОГАНЕСЯН

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЛИЦЕНЗИРОВАНИЯ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 38

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ

ՀԱՅԱՐՓԻ ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ

«ԵՐԵՒԱՅԻ ԿԱՐԾԻՔԸ ՀԱՇՎԻ ԱՌՆԵԼԸ»
ԻՐԱՎՈՒՆԸ, ԹԵ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 44

ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ

ԴԱՎԻԹ ԲԱՅՐԱՍՅԱՆ

ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԳՈՐԾԱԳԻՐ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 50

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ

ՈՌՉԱ ԱՐՐԱՀԱՍՅԱՆ

ՏՈՒԳԱՆՔ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ ՀԵՏ ԿԱՊԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ
ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 56

ԱՐՄԱՆ ԴՈՒԿԱՍՅԱՆ

ՕՐԵՆՔՈՎ ՆԱԽԱՏԵՍՎԱԾԻՑ ԱՎԵԼԻ ՍԵՂՄ ՊԱՏԻԺ
ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԻ ՍԱՄԻՆ 62

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՎՈՐԳ ԲԱԳՎԱՍԱՐՅԱՆ

ԱՆՁԻ ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՈՒՄԸ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ 68

ԲԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՅԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱԿՏԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՅՎՈՂ
ՁԵՎԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ
ԲԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 74

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 80

RESUME 88

Սհեր ՀԱԿՈՒՅԱՆ

Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավորի օգնական

**ԱՐԶՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳԵՐՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ
ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ***

Արհմիությունը կազմակերպություն է, որը հասարակությունում նվազեցնում է թշնամության մակարդակը, հակադրությունը: Հանդուրժողականությունն ու փոխօգնությունը հանդիսանում են արհմիության անբաժանելի, բայց ոչ բավարար, մասնիկը: Մյուս միավորումներում առկա փոխօգնությունը կամ սկզբունքորեն սահմանափակված է միջոցների տրոփյամբ, ինչպես հին անգլիական աշխատավորական դրամարկղերում, կամ կապված է աշխատողների ձեռնարկատիրական գործունեության հետ, ինչը նշանակում է, որ այն սահմանափակված է, քանի որ ձեռներեցությունն ինքնին փոքրամասնության գործն է: Ժամանակակից հասարակության միայն փոքր մասն է զբաղված ձեռներեցությամբ: Մյուս մասը դատապարտված է վարձու աշխատանքի և պետք է իրենց վիճակը բարելավող հնարավորությունները փնտրեն վարձու աշխատանքի համակարգում. այսինքն՝ ձեռնարկության կողմից ստացվող եկամտի հաշվին: Բայց, քանի որ ձեռնարկության եկամուտը տնօրինում է սեփականատերը, ապա առանց նրա հետ բանակցությունների մտնելու ոչնչի հնարավոր չէ հասնել:

Վարձու աշխատողների կազմակերպությունն արհմիության է վերածվում այն դեպքում, երբ նրանց լիազոր ներկայացուցիչները բանակցությունների մեջ են մտնում գործատուի հետ: Եթե այս սկզբունքային պահը բացակայում է, ապա կարելի է խոսել ակումբի, խմբակի մասին, բայց ոչ երբեք՝ արհմիության: Գործատուի հետ դիմակայությունն արհմիութենական կազմակերպության կանխորոշիչ գիծն է: Այդ դիմակայությունը կարող է և պետք է լինի խստաղ, քաղաքակիրթ, նույնիսկ գործընկերային, բայց այն միշտ մնում է դիմակա-

յություն, քանի որ դրա հիմքում տարբեր շահեր են, որը սկզբունքորեն հնարավոր չէ ամբողջությամբ վերացնել:

Արհմիությունը դասակարգային կազմակերպություն է: Նրա անդամները պատկանում են վարձու աշխատողների դասին: Այս խմբի մարդկանց մոտ հասարակությունում իրենց կարգավիճակի նմանության պատճառով միշտ առկա է հայացքների, նույնիսկ հոգեբանության որոշակի ընդհանրություն: Արհմիությունում այս ընդհանրությունն ուժեղանում է մասնագիտական միասնականությամբ: Նրանք, ովքեր տրամադրում են աշխատանք, միշտ ունեն վերջիններիցս տարբերվող հոգեբանություն, քայլերի տարբեր շարժառիթ: Արհմիությունների սկզբունքային խնդիրն է նվազագույնի հասցնել աշխատանքային հարաբերությունների մասնակիցների տարբերությունները՝ հիմնվելով գործատուի և աշխատողի մշտական համագործակցության անխուսափելիության հետ:

Այդ պատճառով «արհմիություններ» անվանումը տակ գործող կեղծ կազմակերպություններից ամենավտանգավորն են այն կազմակերպությունները, որոնք միավորում են թե՛ գործատուներին, թե՛ աշխատողներին: Այդ վտանգը պետք չէ բառացի հասկանալ, քանի որ մասնակերպությունները կրում են ոչ թե դասային՝ այլ կորպորատիվ բնույթ: Նրանք կարող են բավականին օգտակար լինել. օրինակ՝ որակի բարձրացման խմբակները կամ ռացիոնալիզատորների միավորումները, որոնք այս կամ այն ձևով լայն տարածում ունեն ԱՄՆ-ում, Ճապոնիայում ու Գերմանիայում: Այնուամենայնիվ, նրանք միշտ օգտակար կլինեն մինչ այն սահմանագիծը, ուր ավարտվում է գործատուի և աշխատողի շահերի ընդհանրությունը: Այդ սահմանագիծը միշտ առկա է, իսկ մասնակերպությունների խնդիրն է հասնելու

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

նրան, որ աշխատողները մոռանան դրա մասին: Այդ պատճառով, ի տարբերություն արհմիության, մնան կազմակերպությունները միշտ ստեղծվում են գործատուների նախաձեռնությամբ: Այնտեղ, ուր արհմիությունը փոխարինվում է մնան կազմակերպությամբ, աշխատողը միշտ ավելի քիչ է ստանալու այն ամենից, ինչը կարող էր ստանալ, քանի որ բացակայում է իր շահերի այն մասի կազմակերպված և մշտական պաշտպանությունը, որը գործատուի շահերի հետ գտնվում է դիմակայության մեջ: Սովետական արհմիությունները ոչ թե ուղղակի անազատ մարդկանց անազատ կազմակերպություններ էին, այլ դրանք կորստաբեր կազմակերպություններ էին, կոմունիզմի դպրոց, ոչ թե պայքարի դպրոց: Նրանք կոչված էին ստեղծելու և պաշտպանելու գործատուների և աշխատողների շահերի ներդաշնակության պատրաստը. մարդկանց ներշնչելով ճշմարտանման, բայց կեղծ այն գաղափարը, որ սովետական ձեռնարկությունում պետական սեփականության պայմաններում և՛ տնօրենը, և՛ հավաքարարը հանդիսանում են վարձու աշխատավոր: Պետական ձեռնարկության տնօրենը եղել է, կա և կլինի սեփականատիրոջ՝ պետության լիազոր ներկայացուցիչը: Իր սոցիալական կարգավիճակով ու հոգեբանությամբ նա ոչնչով չի տարբերվում մասնավոր ձեռնարկության տնօրենից: Թեև շատերն են սա գիտակցել, սակայն շարունակում են տնօրենի հետ միասին անդամագրվել նույն արհմիությանը: Սա արհմիությունների վերաբերյալ եվրոպական ընկալումների տեսանկյունից անհեթեթություն է: Ձեռնարկատերերը չեն կարող աշխատողների հանդեպ անխտիր բարի ու արդար լինել այն պարզ պատճառով, որ շուկան դաժան է և այնտեղ սնանկանալ կարող է յուրաքանչյուր ունակ ձեռներեց: Գործատու-սեփականատիրոջ դրությունը, հաշվի առնելով սկզբնապես նրա մոտ այդ սեփականության առկայությունը, որը նրա գլխավոր սոցիալ-տնտեսական երաշխիքն է, ամեն դեպքում ավելի ամուր է, ի տարբերություն աշխատողի: Աշխատողները կարող են որոշակի երաշխիքների հասնել միայն գործատուի վրա կոլեկտիվ ճնշման դեպքում: Ոչ մի, նույնիսկ ամենաշահավետ անհատական պայմանագրի ետևում կանգնած չէ կազմակերպված կոլեկտիվի ուժը: Ուստի, մնան պայմանագիրն աշխատողի համար երաշխիք չէ:

Արհմիությունն աշխատողների համար սոցիալ-տնտեսական համակարգի ամենա-

կարևոր երաշխիքն է: Արհմիության գործունեությունն այնքանով է բազմազան, որքանով տարաբնույթ են վարձու աշխատողի սոցիալ-տնտեսական շահերը, որոնք անհրաժեշտ է պաշտպանել ձեռնարկությունում: Այստեղ խոսքը վերաբերում է և՛ աշխատանքի պայմաններին, և՛ աշխատավարձին, և՛ սոցիալական ապահովագրությանը, և այլն: Բայց կա մի խնդիր, որի լուծումն արհմիության համար առաջնահերթ է. դա կոլեկտիվ պայմանագիրն է:

Կատարյալ կլիներ, եթե բոլոր հնարավոր սոցիալ-տնտեսական երաշխիքներն անմիջական գործող օրենքներով հատկացվեին յուրաքանչյուր վարձու աշխատողի: Այս իդեալին հասնելու ճանապարհին զգալի հաջողություններ ունեն սկանդինավյան երկրները: Սակայն մեր աշխատանքային օրենսդրությունը բավականին անկատար է, և նույնիսկ այնպիսի հասարակ երևույթ, ինչպիսին է կենսաթոշակի հաշվարկը, իրենից ներկայացնում է բավականին բարդ գործընթաց, և ամենագլխավորը՝ շատ մարդկանց մոտ առաջացնում է անարդարության հիմնավորված զգացողություն:

Նման պայմաններում ոչ մի աշխատող չի կարող բավարարված լինել այն երաշխիքներով, որոնք տրամադրվում են օրենսդրությամբ: Բարիք է համարվում այն ամենը, ինչը հնարավոր է լինում նվազագույն աշխատավարձից ավել ստանալ: Նման պայմաններում ակնհայտ է, որ անհատական պայմանագրային հարաբերություններում տանելի պայմանների կարող են հասնել միայն լավագույն աշխատողները, ովքեր միշտ ու ամենուր եղել են ու կլինեն փոքրամասնության մեջ: Նրանք, ովքեր բնությունից կամ այլ պատճառներով այդ աստիճան օժտված չեն, ստիպված են բավարարվել նրանով, ինչը տրամադրում է գործատուն: Ընդ որում, անկախ և արդյունավետ դատական իշխանության բացակայության պայմաններում չկա որևէ երաշխիք, որ դա կիրառործվի: Շատերը գործատուների հետ աշխատանքային հարաբերությունների մեջ են գտնվում առանց որևէ իրավական ակտի առկայության՝ զրկված լինելով վերջինիցս պահանջել օրենքով երաշխավորված նվազագույնը: Վերջիններիս սոցիալական պաշտպանվածությունն ավելի ցածր է, քան ճորտերինը: Իրերի մնան դասավորվածությունը չի կարող հաղթահարվել անհատական պայքարի միջոցով միայն այն պատճառով, որ գործազրկությունն անհրաժեշտ պայմաններ է ստեղծում նրանց համար, ովքեր պատրաստ են աշխատել առանց որևէ

Միջազգային իրավունք

լրացուցիչ պայմանի: Այնինչ օրենքով նախատեսված նվազագույնից ավել ստանալու համար համատեղ գործողությունները պետք է լավ կազմակերպված լինեն:

Արհմիությունն այն կազմակերպությունն է, որն ապահովում է գործատուների և աշխատողների միջև կոլեկտիվ պայմանագրերի մշակումն ու կնքումը: Կոլեկտիվ պայմանագիրն արհմիութենական գործունեության միջուկն է: Խոսքը զեռում է այն պայմանագրերի մասին, որոնք աշխատողներին ապահովում են իսկական արժանապատիվ կյանքի երաշխիքները: Սակայն շատ հաճախ հանդիպում են այնպիսի պայմանագրեր, որոնք սին են և անիրագործելի: Արհմիությունների խնդիրն է տնօրինության համար լավագույն տարբերակի ընտրությունը. նրանք, որոնք աշխատողներին տրամադրում են ինչ-որ շոշափելի արժեք, և նրանք, որոնք գործատուի կողմից կարող են կատարվել, ինչպես նաև նրանք, որոնք արհմիությունը կարող է սեփական ուժերով ապահովել:

Արհմիությունը կազմակերպություն է, որն ապահովում է վարձու աշխատողների մասնակցությունն արտադրության կազմակերպման մեջ: Նման մասնակցության նշանակությունը չի սահմանափակվում միայն նրանով, որ հանուն արտադրական հաջողությունների և դրա հիման վրա ստացված նյութական բարիքների մոբիլիզացվում են բոլոր աշխատողների մտավոր կարողությունները, որոնք կարող են դրսևորվել արհմիությունների միջոցով: Այն որոշումների ընդունման գործընթացին մասնակցելու գիտակցումը, որից կախված է շատերի կյանքը, ամրապնդում է սեփական արժանապատվության զգացումն ու բարձրացնում է սոցիալական կարգավիճակը: Առաջանում է հնարավորություն մասամբ հաղթահարելու այն սահմանը, որը դարեդար բաժանել է աշխատողին ու գործատուին:

Ներկա արհմիությունը սոցիալական գործընկերության կազմակերպություն է, արտադրական դեմոկրատիայի կարևորագույն գործիք: Արհմիությունն այն կազմակերպությունն է, որն ապահովում է աշխատողների մասնակցությունը ձեռնարկության եկամուտների բարձրացման գործընթացին:

Արհմիությունը կազմակերպություն է, որի աշխատանքի հիմքը բոլոր մակարդակներում հանդիսանում է համերաշխության սկզբունքը: Նույնիսկ ամենավորքը, որևէ միավորման մեջ չմտնող արհմիություն, չի կարող իր գործունեությունը սահմանափակել ձեռնարկության պա-

տերով: Արհմիութենական առաջնորդների կողմից իրենց առջև ծառայած խնդիրների արդյունավետ լուծման համար անհրաժեշտ է կապեր հաստատել այլ արհմիությունների հետ: Այն միջոցների ամբողջությունը, որով հնարավոր է ձեռնարկության ներսում ազդեցություն ունենալ դեկավարության վրա, ըստ էության, բավականին սահմանափակված է: Գործատուն բավականին արագ է հարմարվում աշխատողների պահանջների հետ և այդ պատճառով միշտ ձգտում է «ընտանեկան գաղտնիքը դուրս չհանել»: Արհմիության գործունեության թափանցիկությունը գործում է վերջինիս անդամների օգտին, քանի որ բացառում է իր անդամների իրավունքների հանդեպ չափից ավել գանձառությունը: Արհմիությունը պետք է շահագրգռված լինի, որ վերջինիս մասին իմանան համայնքում, քաղաքում ու մարզում: Իր անդամների սոցիալական պաշտպանության հնարավորություններն էականորեն աճում են արհմիությունների կողմից տեղական ինքնակառավարման մարմինների, սոցիալական ապահովության, հասարակական կարգի պահպանության, արդարադատության և զբաղվածության ծառայությունների հետ կապում կապերի առկայության պարագայում: Արհմիության հաջողությունները պետք է լայնորեն մեկնաբանվեն զանգվածային լրատվության միջոցներով: Յուրաքանչյուր դատական գործընթաց, որն արհմիությունն իրականացնում է գործատուի դեմ, պետք է լայնորեն լուսաբանվի՝ անկախ դրա արդյունքից: Արհմիությանը մերձակա բնակչությունը պետք է տեղյակ լինի, որ վարձու աշխատողի շահերի պաշտպանությունը տեսական բնույթ չի կրում, այլ գործնականում իրականացվում է որոշակի արհմիության կողմից:

Արհմիությունը կազմակերպություն է, որի նպատակը հասարակության առաջավոր շերտերի մոբիլիզացումն ու ակտիվացումն է, այլ ոչ թե իշխանության գավթումը: Գրեթե յուրաքանչյուր քաղաքում գործում են սոցիալական ուղղվածությամբ տարբեր կազմակերպություններ, որոնք արհմիությունների հետ միասին ունեն նույն նպատակները, սակայն, ի տարբերություն արհմիությունների, որևէ ձեռնարկության հետ կապված չեն: Այդ պատճառով նրանք հանդիսանում են աշխատանքի ոլորտում մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցում արհմիությունների բնական դաշնակիցները: Արհմիությունների և այլ սոցիալական կազմակերպությունների համախմբված ջան-

քերը չեն կարող գերազնահատվել: Մարդու իրավունքների առաջնահերթությամբ ժամանակակից եվրոպական քաղաքակրթությունը չէր կարող գոյություն ունենալ առանց հազարավոր այն թեղիների, որոնք մարդկանց կապում են հասարակությանը: Նման հասարակությունում մարդիկ իրենց խնդիրների մեծամասնությունը լուծում են առանց դիմելու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

Արհմիությունը կազմակերպություն է, որը շատ հեշտությամբ բյուրոկրատանում է: Վերջինիս դիմակայել կամ նվազագույնի հասցնել հնարավոր է ընտրությունների և արժանի դեկլարանտների վերահսկողության միջոցով:

Արհմիությունն ինքնուրույն քաղաքական կուսակցություն է, որն ազդում է պետության քաղաքական ուղու զարգացման վրա: Նրանք բանակցություններ են վարում կառավարությունների հետ, մասնակցում են խորհրդարանի աշխատանքներին, հաստատում են միջազգային կապեր: Վերջիններիս միջոցով արհմիությունները դառնում են պետական քաղաքականության մասնակիցները:

Արհմիությունը կազմակերպություն է, որտեղ պաշտպանիչ գործառույթները համադրվում են բարենորոգիչ գործառույթների հետ: Դա նշանակում է, որ ձեռնարկությունում աշխատողների իրավունքների պաշտպանությունը, որը յուրաքանչյուր արհմիության գլխավոր խնդիրն է, պահանջում է վերջիններիս կողմից նաև այնպիսի աշխատանք, որը վերափոխի նաև հասարակությունը՝ վերջնական նպատակ ունենալով բարելավելու աշխատանքի ոլորտի մարդկանց կյանքի պայմանները: Տեղական մակարդակում դա իրականացվում է քաղաքացիական հասարակության մյուս կազմակերպությունների հետ համատեղ գործունեության միջոցով, իսկ համապետական մակարդակում՝ քաղաքական գործընթացներին մասնակցելու միջոցով:

Արհմիությունն աշխատանքային օրենսդրությունը նախաձեռնող կազմակերպություն է: Հաստատուն դեմոկրատական կարգերով պետություններում վարձու աշխատողներին առնչվող ոչ մի օրենսդրական նախագիծ առանց երկրի խոշոր արհմիութենական միավորումների համաձայնության խորհրդարանում չի դրվում քննարկման: Բազմաթիվ արհմիություններ իրենք են կազմում նախագծեր և իրենց աջակցությամբ ընտրված պատգամավորների միջոցով ներկայացնում ներկայացուցչական մարմին

քննարկմանը: Օրինաստեղծ գործունեությանը արհմիությունների մասնակցությունը հասարակության վրա ազդելու բարձրագույն ձևն է:

Արհմիությունների գործունեությունը յուրաքանչյուր հասարակության տնտեսական և սոցիալական զարգացման համար անհրաժեշտ պայման է: Սակայն վերջինիս համար անհրաժեշտ է որոշակի տնտեսական, կազմակերպական և իրավական բազա¹:

Վերոգրյալից հետևում է, որ արհմիությունները, հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության սոցիալական ինստիտուտ, իրականացնում են որոշակի գործառույթներ: Արհմիությունների կողմից իրականացվող գործառույթների տեսակների վերաբերյալ ընդհանուր տեսական մոտեցում չկա: Ընդհանուր տեսական մոտեցման համաձայն՝ արհմիությունների գործառույթները նրանց գործունեության հիմնական և գլխավոր ուղղություններն են: Դրանք պետք է սահմանազատել արհմիությունների նպատակներից ու խնդիրներից: Գործառույթները ձևավորվում են օբյեկտիվորեն և որոշվում են արհմիությունների նպատակներով և խնդիրներով: Դրանք պայմանավորված են հասարակական համակարգում արհմիությունների ունեցած դերով: Մի շարք հատկանիշների հիման վրա արհմիությունների գործառույթները ենթարկվում են որոշակի դասակարգման: Նման տարբերությունն ու անհամապատասխանությունը պայմանավորված է նրանով, որ հեղինակներն առանձնացնում են արհմիությունների գործունեության հիմնական ուղղության այս կամ այն կողմը²:

Սակայն հարկ է նշել, որ բոլոր հեղինակներն էլ առանձնացնում են արհմիությունների գործունեության ավանդական ուղղությունը՝ աշխատողների իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը, այսինքն՝ պաշտպանիչ գործառույթը, որի բովանդակությունն աշխատողների աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված գործունեությունն է, որն անհրաժեշտ է դիտարկել նեղ և լայն իմաստներով: Լայն իմաստով այն ներառում է պետության կողմից դրանց իրականացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը՝ իրավունքի ապահովում, դրանց պահպանությամբ ու իրավասու մարմինների և կազմակերպությունների կողմից խախտված իրավունքների վերականգնմանը: Նեղ իմաստով այն ենթադրում է խախտված իրավունքի վերականգնում, պատճառված վնասի փոխհատուցում ու մեղավոր անձանց պատասխանատվու-

Միջազգային իրավունք

թյան ենթարկել:

Հարկ է նշել, որ հեղինակների տվյալ խումբը գտնում է, որ «իրավունքի ապահովում», «իրավունքի պահպանություն» և «իրավունքի պաշտպանություն» կատեգորիաներն ունեն տարբեր իրավական բովանդակություն և իմաստ: Իրավունքի ապահովումը նշանակում է իրավունքը դարձնել գործնականում կիրառելի, իսկապես իրագործելի: Իրավունքի ապահովումը կարելի է բնորոշել որպես պետության կողմից իրականացվող գործունեություն՝ ուղղված իրավունքի իրականացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանն ու իրավունքի իրականացման գործընթացի կազմակերպմանը: Այդ գործունեությունը ենթադրում է պետության կողմից համապատասխան տնտեսական, քաղաքական պայմանների ստեղծմամբ և իր իրավաբանական արտացոլումն է գտնում իրավունքի երաշխիքներում: Իրավունքի պահպանությունը կապված է երաշխիքների օգտագործմամբ և ուղղված է դրանց անկոնֆլիկտ իրականացմանն ու խախտումների նախագոյացմանը: Իրավունքի պահպանությունը կարելի է բնութագրել որպես իրավունքի խախտման նախագոյացում՝ դրանց խախտման համար պատճառների վերացման ճանապարհով³: Այսպիսով, աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությունը բնութագրվում է որպես իրավասու պետական մարմինների, կազմակերպությունների, իրավունքի սուբյեկտների գործունեություն, որն ուղղված է իրավունքների իրականացման համար խոչընդոտների վերացմանը, իրավախախտումների ընդհատմանը, խախտված իրավունքների վերականգնմանը, պատճառված վնասի փոխհատուցմանն ու նյութական-իրավական միջոցների և կազմակերպական-ընթացակարգային մեթոդների համակցության օգտագործմամբ մեղավոր անձանց պատասխանատվության ենթարկելուն:

Արհմիությունների պաշտպանիչ գործառույթը հանդիսանում է վերջիններիս արտաքին գործառույթը, քանի որ այն իրագործվում է գործատուի և պետական մարմինների հետ հարաբերություններում:

Սակայն, պետք է նշել նաև, որ գործատուների հակազդեցությունը հաղթահարելու համար անհրաժեշտ է արհմիութենական բոլոր մակարդակների համախմբվածությունն ու գործողությունների միասնականությունը: Այդ պատճառով արհմիությունները ձևավորում են տարածքային, ճյուղային և համապետական

արհմիությունների միավորումներ, որոնց նպատակն անդամ կազմակերպությունների գործողությունների կոորդինացումն է՝ ուղղված քաղաքացիների աշխատանքային իրավունքների և շահերի պաշտպանությանը: Այսինքն՝ պաշտպանիչ գործառույթն ունի նաև ներքին դրսևորում: Այսպիսով արհմիությունները, բացի արտաքին պաշտպանիչ գործառույթից, ունեն նաև ներքին՝ աշխատողների իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված անդամ կազմակերպությունների գործողությունների համախմբման և կոորդինացման գործառույթ: Այս գործառույթը ներառում է ներմիութենական համակարգի հարաբերությունները, դրա տարբեր օղակների միջև փոխհարաբերակցությունը և ուղղված է արհմիությունների առջև ծառայած խնդիրների լուծման համար նրանց արդյունավետ ներգրավմանը⁴:

Հարկ է նշել, որ արհմիությունների պաշտպանիչ գործառույթի վերաբերյալ ընկալումները վերջին երկու տասնամյակներում ենթարկվել են որոշակի փոփոխությունների, մասնավորապես՝ եթե նախկինում արհմիությունների հիմնական խնդիրն էր համարվում աշխատավարձի բարձրացումն ու աշխատանքի պայմանների բարելավումը, ապա այսօր նրանց հիմնական գործնական խնդիրն է գործազրկության մակարդակի ավելացման կանխումն ու զբաղվածության բարձրացումը: Սա նշանակում է, որ արհմիություններն արդեն աշխատող անձանց իրավունքների պաշտպանությունից տեղաշարժ են կատարել դեպի բոլոր վարձու աշխատողների շահերի պաշտպանությանը⁵:

Հեղինակների մի մասը գտնում է, որ, ըստ էության, արհմիությունների իրականացրած գործունեության հիմնական ոլորտներին համապատասխան ներկայումս կարելի է առանձնացնել արհմիությունների երեք հիմնական գործառույթ՝ տնտեսական, քաղաքական և հասարակական: Տնտեսական գործառույթը ենթադրում է, որ նրանք ձգտում են աշխատանքի վարձատրության բարձրացմանը կամ գոնե դրա չնվազեցմանը, աշխատանքի և զբաղվածության բարելավմանը: Տնտեսական գործառույթն արհմիություններն իրականացնում են կոլեկտիվ բանակցությունների և սոցիալական երկխոսության այլ մեթոդների միջոցով:

Քաղաքական և հասարակական գործառույթները ենթադրում են, որ արհմիությունները պաշտպանում են աշխատողների շահերը ձեռնարկությունում որոշում ընդունելիս, ներկայացնում են աշխատողների շահերը կառավա-

րության քաղաքականությունը մշակելիս, իրենց ներկայացուցիչների կամ քաղաքական կուսակցություններին աջակցելու միջոցով մասնակցում են համապետական և տարածքային քաղաքականությանը և այլն: Բազմաթիվ առաջադեմ երկրներում արհմիությունները ձևավորում են շուկայական տնտեսությանը ենթահամակարգ, թեև արհմիությունների գործառույթների ծավալն ու բովանդակությունը տարբեր են առանձին երկրներում: Օրինակ՝ մի շարք եվրոպական երկրներում և Ավստրալիայում արհմիությունները կազմում են կենտրոնացված շուկայական համակարգի էական քաղաքատարրը: Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, ուր առկա է ազատ շուկայի ուժեղ ավանդույթը, արհմիությունների գործառույթները՝ որպես սոցիալական և տնտեսական համակարգի լրացում, ավելի հատվածական են: Շատ հաճախ արհմիություններին բնորոշ է կորպորատիվ եաստիությունը, որը դրսևորվում է նրանց կողմից առաջ քաշվող պահանջների և հասարակական շահերի միջև հակասությամբ, օրինակ՝ արհմիությունների և էկոլոգիական կազմակերպությունների հետ հարաբերությունները: Արհմիություններն ավելի հաճախ կողմ են արտադրության ընդլայնմանը, քանի որ դա վարձու աշխատողների զբաղվածության և վարձատրության բարձրացման հիմքն է կազմում: Էկոլոգներն ընդհակառակը՝ հանդես են գալիս արտադրության «գրոյական» կամ սահմանափակ աճի դիրքերում՝ կյանքի պայմանների պահպանման շահերից ելնելով⁶:

Հեղինակների մյուս մասը գտնում է, որ արհմիությունն իրականացնում է միայն մեկ գործառույթ՝ պաշտպանիչ ֆունկցիան, իսկ մյուս բոլոր գործառույթները դրանցից անանցվում են: Վերջիններս փաստարկում են, որ պաշտպանիչ գործառույթն արհմիության անբաժանելի մասնիկն է և առանց այս գործառույթի իրականացման արհմիությունը չի կարող գոյություն ունենալ որպես առանձնահատուկ սոցիալական ինստիտուտ, որն ունի իր ուրույն տեղն ու դերը ժամանակակից քաղաքացիական հասարակությունում: Հարկ է նշել, որ այս տեսակետը բավական հիմնավոր է, քանի որ, օրինակ՝ Ֆ.Ա.Բրոկզաուզայի և Բ.Ա. Յեֆրոնայի հայտնի բառարանում, որը հրատարակվել է դեռևս 1900 թվականին, հեղինակներն արհմիությունը բնութագրում են որպես արդյունաբերության միևնույն ճյուղի աշխատավորների միավորում, որը նպատակ ունի քաղաքական և տնտեսական պայքարի միջոցով պաշտպանել սեփական մասնագիտության աշխատողների շահերն ու բարելավել իրենց վիճակը: Այս տեսակետի կողմնակիցները գտնում են, որ նման բնութագրումն ամբողջականացնում է արհմիությունների կողմնակցությունը հասարակությանը: Մակայն հարկ է նշել, որ հետագայում՝ Սովետական Միության գոյության տարիներին, արհմիությունների այս բնորոշումը ենթարկվեց որոշակի փոփոխությունների, մասնավորապես՝ Է.Բ.Ադայանի արդի հայերենի բացատրական բառարանում արհեստակցական միությունը բնութագրվում է որպես բանվորներին և ծառայողներին ըստ աշխատանքի միավորող մասսայական կազմակերպություն՝ նրանց շահերի պաշտպանության և աշխատանքի օրենքների ճիշտ կենսագործման ապահովման համար⁷: Համեմատության դեպքում կարելի է նկատել, որ տիրող գաղափարախոսության հետ փոխվել է նաև ինստիտուտի էությունն ու նշանակությունը, վերջինիս առջև դրված նպատակին հասնելու մեթոդները:

Դեռևս ոչ որի չի հաջողվել որևէ տեղ հիմնել քաղաքացիական հասարակություն, այն ձևավորվում է տարերայնորեն: Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կայացման և զարգացման առանձնահատկությունն այն է, որ նրա առանձին սոցիալական ինստիտուտներ ու տարրեր անհրաժեշտ է նորից ստեղծել: Բայց այստեղ հիմնական խնդիրն այն է, որ վերջիններս ստիպված են հիմնվել արդեն գոյություն ունեցող և Սովետական Միությունից ժառանգաբար փոխանցված ինստիտուտների ու սոցիալական կառուցվածքի վրա, քանի որ մենք չունենք ուրիշները: Սա վերաբերում է նաև արհմիություններին, որոնք պետք է առանձնահատուկ դերակատարում ունենան ժամանակակից Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կայացման հարցում: Այժմ արհմիություններն ստիպված են փնտրել իրենց նոր սոցիալական հենասյունը:

Վ.Լ. Տամբովցևան գտնում է. «(...) Ինստիտուցիոնալ փոփոխությունները պետք է դիտարկել՝ հիմք ընդունելով յուրաքանչյուր համակարգի կենսական փուլերի հասկացությունը: Պետք է առանձնացնել փոփոխության ծագման փուլը (ինստիտուցիոնալ նորարարություն), նոր հաստատության գործունեության փուլն ու վերջինիս «մարելու» և անհետացման փուլերը, որոնք միաժամանակ և զուգահեռ հանդիսանում են այդ ինստիտուտի ֆունկցիոնալ փոխարինողի՝ նոր ինստիտուտի ծագման

Միջազգային իրավունք

փուլերը»⁹: Այս առումով նախորդ դարի 80-ական թվականների ավարտն ու 90-ական թվականների սկիզբը հանդիսացել են սովետական արհմիությունների անհետացման և նոր արհմիութենական գործունեության փուլ: Սակայն, կարծում են, որ ներկայումս ո՛չ նախկին, ո՛չ ներկա արհմիութենները չեն համապատասխանում առկա և ձևավորվող սոցիալ-աշխատանքային հարաբերություններին:

Այժմ արհմիությունների առջև արձատական վերափոխման խնդիր է դրված, հակառակ պարագայում նրանց չի հաջողվի լուծել քաղաքացիական հասարակության կարևորագույն հենասյուններից մեկի զարգացման խնդիրը: Կարծում են, որ այս պարագայում հնարավոր է Ս.Պերեգորովի առաջ քաշած վարկածի կրկնությունը. «Շահագրգռված լինելով տնտեսության «հին» ճյուղերի, ամբողջական զբաղվածության և ավանդական տեխնոլոգիայի պահպանմամբ՝ արհմիություններն սկսել են քաղաքական կառավարման համակարգում օգտագործել իրենց ուժի դիրքերը վերահաս փոփոխությունները զսպելու համար: Նեղ կորպորատիվ շահերն սկսում են գերակա դառնալ համաժողովրդական շահից: Միաժամանակ կորպորատիվ եռանկյունին՝ «պետություն-բիզնես-արհմիություն», սկսել է ետին պլան մղել խորհրդարանական դեմոկրատիայի ինստիտուտները, սկսել է նվազել քաղաքական կուսակցությունների դերը»¹⁰: Նման պայմաններում ստեղծվել է մի իրավիճակ, երբ քաղաքացիական հասարակության հենասյունները՝ խորհրդարանն ու արհմիությունները, լինելով իրարից առանձնացված, միաժամանակ թուլանում են՝ դրանով, ըստ էության, թույլ տալով պետության ավտորիտարիզմի ուժեղացմանը:

Սովետական Միության տարիներին արհմիություններն ազատ չէին, նրանք վերահսկվում էին պետության, կոմունիստական կուսակցության կողմից, և այս առումով նրանք չէին կարող հանդիսանալ քաղաքացիական հասարակության լիիրավ անդամներ: Սակայն նրանք լիիրավ անդամ չեն մասնակցիս Հայաստանի Հանրապետությունում, քանի որ անկախ չեն ո՛չ պետությունից, ո՛չ գործատուներից: Ստեղծված իրավիճակն ունի ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ պատճառներ: Պետք է հաշվի առնել մասնա ալն հանգամանքը, որ արհմիութենական շարժումը չկարողացավ հարմարվել տեղի ունեցող փոփոխություններին: Դրա հետ մեկտեղ արհմիությունները կորցրեցին այն դերակատարությունը, որն ու-

նեին Սովետական Միության տարիներին. նրանք էականորեն նվազեցրել են իրենց պաշտպանիչ գործառույթը: Սակայն, այս ամենը հաշվի առնելով, պետք է արձանագրել, որ արհմիություններն այսօր առանձնահատուկ և էական նշանակություն ունեցող սոցիալական ինստիտուտներից են, որոնք պահպանել են ինստիտուցիոնալիզացիայի բոլոր հատկանիշները, մասնավորապես՝

- իրականացնում են առանձնահատուկ, միայն իրենց բնորոշ գործառույթներ. սոցիալական և իրավական գործընթացների միջոցով արտահայտում և պաշտպանում են վարձու աշխատողների շահերը, ձևավորում են աշխատողների քաղաքացիական ինքնագիտակցությունն ու նպաստում են հասարակության իրավահավասար սուբյեկտների կայացմանը,

- ունեն ներկազմակերպական փոխազդեցության նորմատիվ-կարգավորիչ համակարգ,

- ունեն սեփական միջոցների ու կադրերի բազան, ինչպես նաև կառավարման հիերարխիկ համակարգ, որն իրականացվում է արհմիությունների կադրերի միջոցով¹¹:

Ինչպես Արևմուտքում, այնպես էլ Հայաստանում արհմիությունները կոչված են մեծ դեր խաղալու քաղաքացիական հասարակության ժամանակակից տեսակի կայացման գործում: Սակայն, ի տարբերություն առաջադեմ արևմտյան երկրների քաղաքացիական հասարակության էվոլյուցիոն զարգացման ժամանակահատվածի, Հայաստանում արհմիությունները, ի թիվս այլոց, ձևավորվել և զարգացել են պետության տնտեսության և քաղաքականության վերափոխման պայմաններում: Այդ պատճառով Հայաստանի արհմիություններն ունեն իրենց առանձնահատկությունը: Դրա առանձնահատկությունն այն է, որ ներկայումս գործատուների միությունների սոցիալական երկխոսությունն ընթանում է թե՛ հին, թե՛ նոր արհմիությունների միջոցով: Նման բաժանումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ մի կողմից արհմիությունների մի մասը ժառանգել է սովետական արհմիությունների ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը, մյուս կողմից՝ արհմիությունների մի մասն էլ նոր ձևավորված և զարգացող կազմակերպություն է, որը կապված չէ նախկին արհեստակցական միավորումների հետ: Ժամանակակից Հայաստանի արհմիութենական շարժման բնույթը հասկանալու համար անհրաժեշտ է համեմատել «հին» և «նոր» արհմիությունները դրանց անկախության, կառավարության և վարձու աշխատողների տնտե-

ասկան շահերը պաշտպանելու կարողության չափանիշներով: «Հին» արհմիությունների մոտ այս չափանիշները բացակայում են կամ իրական բնույթ չեն կրում: «Հին» արհմիությունները կարող են հաճախ հանդես գալ պետական քաղաքականության դեմ, բայց հիմնականում գտնվում են կախյալ վիճակում և առաջին հերթին՝ գործատուի կողմից: «Հին» արհմիությունները շարունակում են ինտեգրիչ գործել, նրանք հիմնվում են աշխատավարձից ավտոմատ գանձումների համակարգի վրա, պարտադիր ներքին պայմանավորվածությունների մեջ են գտնվում տնօրինության հետ և այլն: «Նոր» արհմիությունները, ընդհակառակը, ձգտում են անկախ լինել թե՛ պետական մարմիններից, թե՛ գործատուից, թեև ստեղծված պայմաններում դա նրանց առայժմ չի հաջողվում:

Այսպիսով, արհմիությունները՝ որպես հասարակական կազմակերպություն, կարող են ժամանակի ընթացքում զարգանալ և հասնել իրական, վարձու աշխատողների շահերը պաշտպանելու ունակ միավորման մակարդակին: Որոշ արհմիություններ ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների մակարդակում հաճախ վերածվում են տնօրինությանը կից գործող «սոցիալական բաժնի», որը չի կարող հավակնել ներքին ինքնուրույն որևէ դիրքի: Մյուս կողմից՝ որոշ ավանդական միավորումների համար կարևոր է դառնում աշխատանքի շահերի պաշտպանության գերակայությունը, և նրանք փորձում են հեռավորության վրա մնալ տնօրինությունից:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանում, գործընկերային հարաբերությունների կայացման տեսանկյունից, արհմիությունները, չնայած որոշ դրական տեղաշարժերին, չդարձան այն իրական, հեղինակավոր հասարակական ուժը, որը կարող է ազդել պետության ներսում ընթացող գործընթացների վրա: ՀԱՄԿ-ն ու մյուս միավորումները գտնվում են իրենց նոր գործառույթների յուրացման փուլում:

Հայտնի է, որ դասական կապիտալիզմի երկրներում աշխատանքային շարժման էությունն է հանդիսանում աշխատուժի վաճառքի պայմանների բարելավումը: Այդ պատճառով Արևմուտքում աշխատողների աշխատանքային և սոցիալական ինքնագիտակցությունը ձևավորվել է տրեդ-յունիոնիզմի գաղափարախոսության ազդեցության ներքո: Որոշ դեպքերում այդ երկրներում վարձու աշխատողները դրսևորել են հասարակական-քաղաքական խնդիրները լուծելու շահագրգռվածություն, որի

պարագայում աշխատանքային շարժման բաղադրատարրն է հանդիսացել բանվոր դասակարգի քաղաքական կուսակցությունը, ձևավորվել է առանձնահատուկ պրոլետարիատական ինքնագիտակցություն: Սակայն, միշտ էլ արհմիություններն են եղել աշխատանքային շարժման հիմքը: Նրանք քաղաքական կուսակցություններից ավելի վաղ են ծագել, նրանց հետ են գործել 19-րդ դարի երկրորդ կեսին և 20-րդ դարում, այժմ էլ շարունակում են գործել: Սակայն որոշ զարգացած արդյունաբերական երկրներում, օրինակ՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, բանվոր դասակարգի քաղաքական կուսակցություններն ընդհանրապես չունեցան էական զարգացում:

Համեմատական ուսումնասիրության դեպքում կարելի է նկատել, որ հայաստանյան աշխատողների և արևմտյան երկրների աշխատողների կարգավիճակում առկա են բազմաթիվ ընդհանրություններ, սակայն, ի տարբերություն արևմտյան երկրների Հայաստանում վարձու աշխատանքի և կապիտալի հարաբերակցությունը, որը կանխորոշում է բանվոր դասակարգի ինքնագիտակցության և կյանքի առանձնահատկությունները, գտնվում է սաղմնավորման ամենասկզբնական փուլում: Աշխատողների կարգավիճակի վրա մեծ ազդեցություն ունեն պետական սոցիալիզմի մնացուկներն ու զարգացող պետություններին բնորոշ վարձու աշխատանքի շուկայի առանձնահատկությունները: Բազմաթիվ զարգացած երկրների համար բնութագրական է այս կամ այն հասարակական ինստիտուտների ազդեցության խնդիրների, մասշտաբների և ձևերի բազմազանությունը, ի տարբերություն Հայաստանի, ուր շոշափելի է քաղաքացիական մասնաձեռնությունների վակուումը¹²:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանի արհմիությունները հանդիսանում են ինստիտուցիոնալ ինքնուրույն կազմավորում, որը պահպանվել է որպես կազմակերպություն, ունի իր սոցիալ-խմբային բազան և գտնվում է վերափոխման փուլում:

Բացի այդ, պահպանելով ժողովրդավարական միության որոշակի արտաքին հատկանիշներ, ինչպիսիք են՝ կամավոր մասնակցությունը, խոսքի ազատությունը և այլն, այժմ արհմիությունները տիրապետում են սոցիալական ինստիտուտի այն բոլոր միջոցներին, որոնք էական ազդեցություն են գործում ժամանակակից քաղաքացիական հասարակության վրա: Նման պայմաններում, հաշվի առնելով

Միջազգային իրավունք

նաև արհմիությունների բազմաֆունկցիոնալ գործունեությունը, ներքին և միջինատիտուցիոնալ կապերի բազմազանությունը, զարգացած կազմակերպական կառուցվածքը, բազմաթիվ քաղաքացիներին իր շարքերն անդամագրելը, քաղաքացիական հասարակությունում արհմիություններին անհրաժեշտ է առանձնացնել որպես ինքնուրույն բազային ինստիտուտ, որն իրականացնում է կարևորագույն կարգավորիչ գործառույթ վարձու աշխատանքի սոցիալ-աշխատանքային հարաբերություններում ու կապիտալում¹³:

Սակայն պետք է ընդունել նաև այն փաստը, որ առկա են մի շարք լուրջ խնդիրներ, որոնք խոչընդոտում են քաղաքացիական հասարակության կառուցման գործում արհմիությունների կողմից իրենց նոր դերի յուրացմանը: Լայն իմաստով սա ծայրաստիճան դանդաղ առաջխաղացում է դեպի բնականոն, քաղաքակիրթ շուկան, այդ թվում նաև աշխատուժի շուկան, և հասարակությունում ու պետությունում դեմոկրատական ելակետերի հիմնադրմանը: Քաղաքացիական հասարակության վրա արհմիությունների ազդեցության ուժը կախված է արհեստակցական միությունների ուժից, այդ թվում՝ նրանց անդամակցության քանակից, առաջնորդների և ակտիվիստների կողմից իրենց առջև ծառայած խնդիրների ու դրանց լուծման ուղիների գիտակցումից, երկրի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական դրությունից¹⁴:

Արհմիությունների գործունեության անարդյունավետությունը ցույց է տալիս արհմիութենական շարժման վերափոխման անհրաժեշտությունը: Դա պայմանավորված է նաև արհմիութենական շարժման բոլոր մակարդակներում առկա ներքին խնդիրներով:

Նախ՝ արհեստակցական կազմակերպությունների նախագահողներն ու ակտիվիստներն իրենց պարտականությունները կատարում են հասարակական հիմունքներով՝ համատեղելով այն հիմնական աշխատանքի հետ: Նման պայմաններում նրանք կախված են գործատուից և չեն կարող պահպանել սկզբունքայնությունն ու պաշտպանել արհմիության անդամներին: Այդ պատճառով որոշ հեղինակներ ու պրակտիկ աշխատողներ, հղում անելով արտասահմանյան փորձը, առաջարկում են «արհեստակցական կազմակերպության ինստիտուտից անցում կատարել կազմակերպությունում արհմիության ներկայացուցչության ինստիտուտին¹⁵»: Սակայն հեղինակների որոշ խումբ էլ գտնում է, որ այս գաղափարը հակա-

սում է արհմիութենական շարժման գաղափարական հիմքերին՝ քանդելով առաջնային արհեստակցական կազմակերպությունը՝ արհմիության կառուցվածքի կազմակերպական հիմքը, քանի որ արհեստակցական կազմակերպությունն անդամագրվելիս արհմիության անդամները՝ աշխատողները, ստանում են սեփական շահերը կոլեկտիվ պաշտպանելու հնարավորություն:

Այս հարցում ավելի կիրառական է թվում Տ.Լ. Ֆրոլովայի կարծիքը, ով գտնում է, որ արհեստակցական կազմակերպությունների անկախությունը պետք է ապահովել արհմիությունների անդամների ակտիվ աջակցության, արհմիութենական կյանքի դեմոկրատացմամբ, արհմիութենական շարժման միջին օղակի արդյունավետ աջակցությամբ և օժանդակությամբ: Բացի այդ, հեղինակը կարծում է, որ արհեստակցական կազմակերպությունների համար կարևոր նշանակություն ունի կադրային կազմի ամրապնդումը: Վերջինիս իրականացման հիմնական ուղիներն են՝ արհմիութենական ակտիվի մոտիվացիան, պոտենցիալ առաջնորդների բացահայտումը, բարձրորակ կադրերի ռեզերվի ձևավորումն ու վերապատրաստումը, ընտրված դեկավարների սխտեմատիկ ուսուցանումն ու որակավորման բարձրացումը, նրանց համար լրացուցիչ երաշխիքների ապահովումը և այլն¹⁶:

Միևնույն ժամանակ փոքրաթիվ «ստորին օղակը» չի կարող ապահովել վարձու մասնագետների՝ տնտեսագետների, իրավաբանների, աշխատանքի տեխնիկական տեսուչների, ֆինանսիստների և վարձու աշխատողների շահերի պաշտպանությունն իրականացնող մյուս մասնագետների պատշաճ վարձատրությունը: «Ստորին օղակի» այս բոլոր գործառույթները պետք է իրականացնի միջին օղակը, սակայն դա պետք է լինի բավարար անդամակցության և ֆինանսական միջոցների առկայության դեպքում: Ընդ որում, «ստորին և միջին օղակների» մեջ համագործակցության համար անհրաժեշտ է լուրջ մասնագիտական ուսումնասիրություն և վերլուծություն: Վերջինիս բացակայության դեպքում մեծագործակցությունը չի կարող արդյունավետ լինել:

Մասնագետների կարծիքով արհեստակցական միությունների միջին օղակը կարող է ամրապնդվել երկու ճանապարհներով. առաջին՝ արհմիությունների ներկայացուցիչների ներդրումը սակավաթիվ ճյուղային արհեստակցական միություններում: Նման պայմաններ-

րում որակավորված մասնագետների ներգրավմամբ բարձրանում է «միջին օղակի» գործունեության արդյունավետությունը, ամրապնդվում է ներարհմիութենական կարգուկանոնն ու պատասխանատվությունը, հնարավորություն է ստեղծվում ավելի ռացիոնալ օգտագործել արհմիութենական միջոցները:

Երկրորդ ճանապարհը ճյուղային արհմիությունների միավորումն ու խոշորացումն է¹⁷: Փոքրաթիվ ճյուղային արհմիությունը չի կարող ապահովել անհրաժեշտ մասնագետների ներգրավումն ու իր գործունեության արդյունավետ իրականացումը: Ամեն դեպքում միայն բազմանդամ ու անկախ արհմիությունը կարող է ապահովել վարձու աշխատողների շահերի պաշտպանությունն ու ներկայացուցչությունը¹⁸:

Վերոշարադրյալից հետևում է, որ այժմ Հայաստանի Հանրապետությունում արհմիությունները՝ որպես նոր ձևավորվող սոցիալական ինստիտուտ, գտնվում են վերափոխման փուլում, նրանք փորձում են գտնել իրենց տեղն ու դերը ձևավորվող ժամանակակից քաղաքացիական հասարակությունում: Այդ կայացման գործում մեր պետությունն առաջին քայլը կատարել է. դա վերջիններիս գործունեության համար անհրաժեշտ օրենսդրական դաշտի ստեղ-

ծումն է, սակայն դա բավարար չէ այս ինստիտուտի վերջնական կայացման և ձևավորման համար, այնինչ հենց պետությունն այս հարցում պետք է առաջին հերթին շահագրգռված լինի, քանի որ արհմիությունների միջոցով կարելի է հասնել աշխատանքային վեճերի՝ գործատուների և աշխատողների համար փոխադասարար լուծմանը, պետությունն ընտրությունների, հանրաքվեների ու նմանատիպ այլ միջոցառումների անցկացմանը, պետությունն արհմիությունների միջոցով յուրաքանչյուր բնագավառում կարող է ապահովել արժանապատիվ աշխատանք յուրաքանչյուր վարձու աշխատողի համար և այլն:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարելի է արձանագրել, որ Հայաստանում ներկայումս արհմիությունները գտնվում են ինստիտուցիոնալ ճգնաժամում, որն ուղեկցվում է տվյալ ինստիտուտի հեղինակության և դրա նկատմամբ վստահության անկմամբ, իր ֆունկցիաները լիարժեք կատարելու անկարողությամբ: Այս հետևության ամենավաղ ապացույցը 2010 թվականին աշխատանքային օրենսգրքում տեղի ունեցած փոփոխությունն է, որով արհմիությունների ֆունկցիաները վերաբաշխվեցին աշխատողների ներկայացուցիչների ինստիտուտի վրա:

1. *Албегова И. Ф. и Тюрин С. Б.* “К вопросу о месте и роли профсоюзов в современных условиях российского общества”, “Современное профсоюзное движение: уроки истории и взгляд в будущее. Материалы международной научно-практической конференции”. М., 2010, с. 36-46.
2. *Мушагидовна М.Л.* “Защита профсоюзам трудовых прав работников”, диссертация, М., 2007, с. 11-12.
3. Под ред. Смирнова О.В., Снигиревой И.О. “Трудовое право: Учебник” Москва.: Т Веоби. Изд-во Проспект, 2007, с. 127.
4. *Никитин А.Н., Шпак Г.П.* Практика деятельности профсоюзов по защите прав работников на охрану труда//Труды 2-ой всероссийской научно-практической конференции “Актуальные проблемы труда, его охраны и безопасности”. Самара, 2005, с. 62.
5. *M.Upcharch, G.Taylor and A.Mathers* “The crisis of social democratic trade unionism in western Europe”, Ashgate Publishing Limited, 2009, p. 17-27.
6. *Беляев А. В.* Профсоюзы в структуре гражданского общества, диссертация, Хабаровск, 2010, с. 74-76.
7. *Албегова И. Ф. и Тюрин С. Б.*, “К вопросу о месте и роли профсоюзов в современных условиях российского общества”, “Современное профсоюзное движение: уроки истории и взгляд в будущее. Материалы международной научно-практической

- конференции”. М., 2010, с. 35.
8. *Աղայան Է.Բ.* «Արդի հայերենի բազմաթիվ թափանցիկ: Ա-Չ», «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1976, էջ 135:
9. *Тамбовцев В.Л.* “Экономические институты российского капитализма//Куда идет Россия? Кризис институциональных систем: век, десятилетие, год”. М., 1999, с. 194.
10. *Пережудов С.* Гражданское общество в политическом измерении//МЭиМО, 1995, N12, с. 83.
11. *Беляев А. В.* Профсоюзы в структуре гражданского общества, диссертация, Хабаровск, 2010, с. 32-33.
12. www.ibd.fom.ru/report/cat/jobandleis./profsoyuz/doc80722.
13. *Баишаков В.И.* Профсоюзы как социальный институт. М., 2001.
14. *Таов П.* Профсоюзы в системе гражданского общества//Социальная политика и социальное партнерство”. 2007, N11, с. 48.
15. *Самирханов А. М.* Необходима срочная реформа структуры профсоюзов//Солидарность. 2009, N14.
16. *Фролова Т. Л.* Реформа профсоюзов-проблемы и решение. Ч.3//Солидарность. 2009, N19.
17. *Беляев А. В.* Профсоюзы в структуре гражданского общества, диссертация, Хабаровск, 2010, с. 37-38.
18. *Фролова Т. Л.* “Реформа профсоюзов-проблемы и решение. Ч.3”//Солидарность. 2009, N18.

Միջազգային իրավունք

Արտակ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՆԵՈՖՈՒՆԿՅՈՒՆԱԼԻԶՄԻ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ

ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԶԱՓՈՒՄՆ ՈՒ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒՄԸ.

ՎԵՐԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԵՔ

Արդի ինտեգրացիոն գործընթացները փորձում են հիմնավորել մի շարք մեթոդական մոտեցումներով, որոնք բացատրում են ժամանակակից միջազգային կազմակերպությունների և միավորումների գործունեության տեսական և գործնական տրամաբանությունը:

Եվրոպական ինտեգրացիայի հարացույցում ծագած ֆեդերալիստական և ֆունկցիոնալիստական մոտեցումներն էլ դարձան այդ ինտեգրացիայի գաղափարական հիմքերը և միաժամանակ թույլ տվեցին մեթոդական նոր մոտեցումներ կիրառել գործալ ինտեգրացիոն զարգացումների նկատմամբ:

Ֆեդերալիստները արևմտաեվրոպական միասնության հիմքերը տեսում էին ընդհանուր մշակութային ժառանգության մեջ, որն էլ պետք է ապահովեր քաղաքական միավորման բազիսը: Գերակայությունը ֆեդերալիստների կողմից տրվում էր քաղաքական ոլորտի ինտեգրացիային ու նախ և առաջ վերազգային ինստիտուտների ստեղծմանը, որոնց էլ ազգային պետությունների կողմից պետք է լայն իրավասություններ փոխանցվեին: Արդյունքում ակնկալվում էր, միմյանց հետ մշտապես մրցակցող պետությունների փոխարեն, եվրոպական երկրների ամբողջական դաշնության ստեղծում: Ֆեդերալիստները բավականաչափ ուշադրություն չէին դարձնում ինտեգրացիային տնտեսական գործոններին և հանդես էին գալիս Արևմտյան Եվրոպայում դաշնային քաղաքական համակարգի անմիջական ստեղծման օգտին՝ չնայած գիտակցում էին աստիճանական էվոլյուցիոն ինտեգրացիայի անհրաժեշտությունը:

Ֆեդերալիստների հիմնական հակառակորդներն էին ֆունկցիոնալիստները: Ֆունկցիոնալիզմի տեսության համաձայն՝ տնտեսական և սոցիալական քաղաքականության տեխնոկրատիկ կառավարումը հանգեցնում է միջազգային մարմինների (գործակալու-

թյունների) ձևավորմանը: Այս գործակալություններն, իրենց հերթին, ապահովում են տնտեսական առաջընթացը՝ ձեռք բերելով լեզվատիրություն և հաղթահարելով գաղափարախոսական հակասությունները: Երկարաժամկետ հեռանկարում այն պետք է հասունանար մինչև միջազգային կառավարություն:

Դասական ֆունկցիոնալիզմի հիմնադիր Դևիդ Միթրանին¹ կատարյալ միջազգային կառավարության ձևեր չէր փնտրում, այլ ավելի շուտ խորհում էր այն անբաժանելի գործառույթների մասին, որոնցով պետք է օժտված լինեին այդ կառավարությունը: Ֆունկցիոնալիստական մոտեցումը հիմնված էր մարդկային կարիքների և համընդհանուր բարեկեցության գաղափարների վրա, որոնց հասնելու համար էլ կարելի է հրաժարվել թե՛ ազգ-պետություն կարգավիճակից և թե՛ ցանկացած գաղափարախոսությունից: Դեռ ավելին, ֆունկցիոնալիստները կասկածներ էին արտահայտում, որ ազգ-պետությունները, ընդհանրապես, կարող են ապահովել անձի բարեկեցությունները, քանի որ որոշ կարիքների բավարարումն անդրասահմանային բնույթ է կրում, այդ իսկ պատճառով վերազգային կառույցների ստեղծումը և նրանց տվյալ գործառույթներով օժտելն անխուսափելի է:

Այս երկու հարացույցների տարբերությունը քաղաքականությանը և տնտեսական հարցերին ընձեռված ուշադրությունն էր: Իրենց քաղաքական ռազմավարության մեջ ֆեդերալիստներն առավելապես կենտրոնանում էին դաշնությունը վերահսկող ինստիտուտների ստեղծման վրա, այն դեպքում, երբ ֆունկցիոնալիստները կարծում էին, որ քաղաքական սկզբունքի վրա ստեղծված ցանկացած միավորում դատասպարտված է անհաջողության: Ֆեդերալիստական մոդելը ոչ միայն հանգեցնում էր պետականակենտրոնության մակարդակի բարձրացմանը, այլև

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

նպաստում էր որոշումների ընդունման վրա պետական կառույցների ազդեցության ամրապնդմանը, որն, ըստ Միթրանիի, հանգեցնում էր միության մեջ ավելի ուժեղ պետությունների գերակայությանը:

Ֆունկցիոնալիստները կարծում էին, որ ինտեգրացիան պետք է սկսվի տնտեսական ոլորտից և այնուհետև տարածվի քաղաքականության վրա: Այս իմաստով ֆունկցիոնալիզմն ավելի պրագմատիկ էր. նախատեսվում էր, որ փոխգործակցության նախաձեռնությունը պետք է ծագի հենց պետությունների մոտ՝ շնորհիվ նրանց՝ տնտեսությունների մերձեցման շահագրգռվածության:

Այս երկու տեսություններն իրենց դերն ունեցան ինտեգրացիոն գործընթացների տրամաբանական հիմնավորման գործում, սակայն դրանցից և ոչ մեկն ի վիճակի չէր լիարժեքորեն ապահովել գործընթացի բոլոր փուլերի մեթոդաբանական և գործնական (տրամաբանական) աստատը:

Եթե ֆեդերալիզմն ու ֆունկցիոնալիզմը ձգտում էին միջազգային հարաբերությունների խաղաղ համակարգի հաստատմանը, որը կենսական նշանակություն ուներ հետպատերազմյան Եվրոպայի համար, ապա նրանցից ավելի ուշ ծագած մի խումբ ամերիկյան գիտնականների կողմից մշակված նեոֆունկցիոնալիզմի տեսությունը դարձավ եվրոպական ինտեգրացիայի առաջատար տեսություն²: Սա, ըստ էության, ֆունկցիոնալիզմի վերանայված տարբերակն էր, տարբերվում էր սկզբունքային նորարարությամբ և ճկունությամբ, ինչը, մեր կարծիքով, այն կիրառելի է դարձնում ցանկացած տիպի ինտեգրացիոն գործընթացի համար:

Նեոֆունկցիոնալիզմի ուժեղ կողմն է տարածաշրջանային մակարդակի վրա կառավարելի ինտեգրացիայի ձգտումը, իսկ ամենաէական տարբերությունը դասական ֆունկցիոնալիզմից՝ քաղաքականության առաջին պլան դուրս գալն էր. քաղաքական համագործակցության ձգտումը, սակայն տնտեսական համագործակցության միջոցով: Այս նոր տեսությունը հստակություն էր մտցնում ինտեգրացիոն գործընթացի մեջ: Կարելի է ասել, որ նեոֆունկցիոնալիզմին բնորոշ է որոշակի հիբրիդություն, քանի որ այն ան-

մասն չի մնում նաև ֆեդերալիստական և ռեալիստական տեսության դրույթներից: Նեոֆունկցիոնալիստների պատկերացմամբ ինտեգրացիան դա քաղաքական գործընթաց է, որն, ինչպես կարծում էին ֆեդերալիստները, պահանջում է սոցիալական հակասությունների հարթեցում և շահերի հավասարակշռում ընկերակցության շրջանակներում:

Նեոֆունկցիոնալիստների ամենաառաջին և ամենազխավոր թեզը դարձավ այն բանաձևը, որ համագործակցությունն առաջնահերթ պետք է սկսել այն հարցերից, որոնց շուրջ ամենահեշտն է համաձայնության հասնելը (ցածր քաղաքականություն), որոնք նաև տնտեսության հիմնական ոլորտներն են: Հենց սա էլ սկզբնավորում է ֆունկցիոնալ ինտեգրացիան: Ինտեգրացիայի ռազմավարության երկրորդ փուլն է միասնական կառավարության կամ ավելի ճիշտ կլինի ասել կառավարման մարմնի ստեղծումը, որի ներկայացուցիչները կախված չեն ազգային կառավարություններից և հետևապես, կարող են օբյեկտիվորեն ուղղորդել ինտեգրացիայի գործընթացը:

Ամենայն հավանականությամբ, նեոֆունկցիոնալիզմի տեսության ամենավիճահարույց դրույթն է «արտահոսելու» (spill over) գաղափարը, որը կիրառվում էր ինտեգրացիայի շարժող մեխանիզմները բնութագրելու համար: «Արտահոսելու» տեսությունը տնտեսության մեկ ոլորտում ինտեգրացիայի ստեղծումն ու խորացումն էր, որն ապահովում էր ճնշումը հարակից ոլորտների վրա: Ընդ որում, ուժեղանում է միասնական վերազգային մարմնի (կառավարության) ազդեցությունը:

Վերջին հարյուրամյակում միջազգային կազմակերպությունների թվի կտրուկ աճը, որն, իր հերթին, հանգեցրեց բազմակողմանի մակարդակի վրա կանոնների նոր համախմբի հայտնվելուն ու առավել արագացող և խորացող ինտեգրացիոն գործընթացներն արդեն իսկ հնարավոր չէր բացատրել դասական միջազգային հարաբերությունների եզրերով, նեոֆունկցիոնալիզմն էլ դարձավ այն տեսությունը, որը բոլորից լավ ի վիճակի եղավ մեկնաբանելու, ուղղորդելու և հիմնավորելու տվյալ գործընթացները:

Միջազգային իրավունք

Սակայն նեոֆունկցիոնալիզմը գուտ «դպրոց» էր. հայեցակարգ, որի հետևորդներն ու կրողները կիրառեցին դրա հիմնական սկզբունքները, մոտեցումները և գործիքաշարքը եվրոպական երկրների ինտեգրացիոն գործընթացները իմաստավորելու և նրա մեթոդաբանական կայունությունն ու կանխատեսելիությունն ապահովելու համար:

Նեոֆունկցիոնալիզմի լույսի ներքո տեղի ունեցած զարգացումներն էլ առաջ քաշեցին և հիմնավորեցին վերազայնության հասկացությունն ու անհրաժեշտությունը, ինչն էլ իր արտացոլումը գտավ նոր իրավական իրականություն՝ վերազգային իրավունքի մեջ: Վերջինս նեոֆունկցիոնալիզմին միջազգային իրավական չափում տվեց և սահմանեց ոչ միայն եվրոպական, այլև հետագա ցանկացած ինտեգրացիոն զարգացումների գործնական ապահովումն իրավունքի համապատասխան տեսական և գործնական մեխանիզմներով:

«Վերազգային իրավունք» եզրն էլ որպես ադայիսին նոր չէ. այն օգտագործվել է մի քանի համատեքստում: Օրինակ՝ բավականին լայն իմաստով այն գործածվել էր՝ հղում կատարելով միջնադարյան ժամանակաշրջանի կանոնիկ իրավունքին³:

Ֆորեստ Գրիվսը, քառորդ դար առաջ գրելով վերազգային իրավունքի մասին, նախանշեց այն երկրներին, որը ներկայումս առկա է միջազգային իրավունքում. այն է՝ երկվությունը ազգային ինքնիշխանության նկատմամբ ավանդական մոտեցման և պետությունների գործունեությունը կառավարելուն ուղղված որոշակի գործիքների առկայության միջև⁴: Նա նաև նշում էր, որ 20-րդ դարում պետություններն սկսել են «իշխանություն տրամադրելով միջազգային կազմակերպություններին՝ կամովին սահմանափակելով իրենց ինքնիշխանությունը»⁵:

Վերազայնությունը նախ և առաջ միջազգային կազմակերպություններում որոշումների ընդունման մեթոդ է, ուր իշխանությունը գտնվում է անկախ նշանակված պաշտոնյաների կամ էլ անդամ-պետությունների քաղաքացիների կողմից ընտրված օրենսդիրների ձեռքում: Անդամ-պետությունների կառավարությունները դեռևս ունեն իշխանություն, սա-

կայն նրանք այն պարտավոր են կիսել նաև այլ դերակատարների հետ: Ավելին, որոշումների ընդունումը ձգտում է լինել մեծամասնական կարգով, և հետևաբար, հնարավոր է, որ անդամ-պետությունները, իրենց կամքին հակառակ, ստիպված լինեն իրականացնել դրանք: Այդուհանդերձ, ի տարբերություն դաշնային պետության նահանգների (մարզերի), այս համակարգում անդամ-պետությունները լիովին պահպանում են իրենց անկախությունը և մասնակցում են կամովին հիմքերով: Նրանց՝ վերազգային մարմնի իրավասության սուբյեկտ հանդիսանալը կախված է անդամ դառնալու որոշումից⁶:

Փաստորեն մենք այստեղ բախվում ենք այնպիսի երևույթի հետ, երբ միջազգային իրավական կանոնակարգումն ինստիտուցիոնալ վերազգային կերպով պարտադրվում է միջազգային իրավունքի առաջնային սուբյեկտներին և ընդ որում, նրանք կամովին են հրաժարվում իրենց ինքնիշխանության որոշակի չափաբաժիններից հօգուտ ավելի բարձր գտնվող վերազգային կառույցի (մարմնի):

Վերազգային բնույթի միջազգային կազմակերպությունների հիմնադիր փաստաթղթերում սահմանվում է հարցերի այն շրջանակը, որը ենթակա է միջազգային (վերազգային) կարգավորման:

Այսպես, օրինակ՝ ՄԱԿ-ի Կանոնադրության 2-րդ հոդվածի 4-րդ կետն ամրագրում է, որ ՄԱԿ-ի անդամ-երկրները համաձայնվում են հրաժարվել իրենց՝ միջազգային հարաբերություններում ուժ կիրառելու ինքնիշխան իրավունքից, բացառությամբ ինքնապաշտպանության: Փոխարենը, նման իրավունքն ամրագրվում է ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդին, որին էլ Կանոնադրության VII բաժինը լիազորում է համատեղ անվտանգության մի շարք միջոցներ ձեռնարկել⁷:

Նման բնույթի վերազգային գործառույթներով են օժտված նաև, այսպես կոչված, բրետոնվոլուսյան կազմակերպությունները՝ Վերակառուցման և Ջարգացման Համաշխարհային Բանկն ու Արժույթի Միջազգային Հիմնադրամը: Չնայած վերջիններիս Կանոնադրությունների մեջ անմիջականորեն ամրագրված չէ անդամ-պետությունների կողմից

իրենց ինքնիշխանության մասնակի հանձնման մասին դրույթներ, սակայն նրանց իրականացրած գործողությունները, ինչպես օրինակ՝ ՀԲ Կառուցվածքային Բարեփոխումների ծրագրի իրականացման չափորոշիչները կամ ԱՄՀ Արժուքային Կարգավորման և Վարկերի տրամադրման պայմաններն ուղղակիորեն ներգործում են անդամ-պետությունների ներքին կարգի վրա՝ առաջարկելով կարգավորման նոր դիրեկտիվներ: Այսպես, Հիմնադրամը և Բանկը, որոնք հանդես են գալիս որպես վերազգային մարմիններ, ինքնիշխան պետությունների առջև տնտեսաքաղաքական պահանջներ են դնում, որի իրավունքով ժամանակակից աշխարհում, ֆորմալ տեսակետից, օժտված չեն ոչ պարտատու կառավարությունները և ոչ էլ առևտրային բանկերը»:

Նման մոտեցումներ ենք տեսնում նաև Առևտրի Համաշխարհային Կազմակերպության Համակարգում, ուր քվոտաների, սուբսիդիաների, հարկման, ապրանքաշրջանառության և բազում այլ խնդիրները համակարգվում են վերևից և ոչ թե անդամ-պետությունների ինքնիշխան կամքով:

Այս տարրերն ու մեթոդներն իհարկե լիարժեքորեն չեն արտահայտում (ենտ)ֆունկցիոնալիստական տեսության ողջ էությունը, սակայն հստակորեն նշում են որոշումների ընդունման և դրանց կիրառման մասն եղանակների՝ որպես վերազգայնության որոշման տարրի կարևորությունը:

Էտցիոնին այս առումով գրում է, որ վերազգայնությունը կարող է դիտարկվել որպես «մի քանի տարրերի համակցություն»: Այս տարրերը կարող են առկա լինել առանձին-առանձին կամ էլ բոլորը միասին»: Վերազգայնության երեք տարրերը հետևյալ կերպ են սահմանվում.

Նշանակալի ազդեցություն ունեցող որոշումների կայացումը մի մարմնի կողմից, որը կազմված չէ ազգային ներկայացուցիչներից և չի հրահանգվում ազգային կառավարություններից: (Չնայած այս մարմինը հաճախ ընտրվում է ազգային իշխանությունների կամ նրանց մաս կազմող միավորների կողմից: Նման մարմինը, սովորաբար, կազմված է անհատական կարգավիճակում գործող

պաշտոնատար անձանցից):

Սուբյեկտները կամ մասնակիցները (ազգային կառավարությունները կամ անհատները) իրավաբանորեն պարտադրված են ենթարկվելու այս մարմնի որոշումներին:

Անհատները կամ այլ մասնավոր կողմերը կարող են ուղղակիորեն առնչվել տվյալ մարմնի հետ և/կամ ունենալ վերը նշված իրավապարտադիր պարտավորությունները:

Խոսքը գնում է այն «փիլիսոփայության» մասին, երբ ազգային պետությունները, ֆունկցիոնալ կարիքներից ելնելով, իրենց ինքնիշխան իրավունքների մի մասը (և ոչ թե ինքնիշխանությունը) ինքնակամ փոխանցում են որոշումներ ընդունող այլ մարմնի կամ էլ իրավաբանորեն և սահմանադրորեն (1948թ. Իտալիայի Սահմանադրության 11-րդ հոդված, 1970թ. Բելգիայի Սահմանադրություն, Ֆրանսիայի Սահմանադրության վերախմբագրված 88-1 հոդվածը) ամրագրում են, որ կարող են հետևել նաև իրենց անհատական (ինքնիշխան) կամքից անկախ ընդունված որոշումներին:

Սակայն վերազգային իրավունքի նմուշօրինակ այսօր կարելի է համարել Եվրոպական միությունը, ուր ըստ Արդարադատության Եվրոպական Դատարանի սահմանման. «...ԵՄ լեգիտիմությունը անդամ-պետությունների կամովին իրենց ինքնիշխան իրավունքների մի մասից հրաժարվելն է...»¹⁰: Նույն գաղափարն իր արտացոլումն է գտել նաև Միացյալ Եվրոպայի Սահմանադրությունը հաստատող պայմանագրում. «...Այս Սահմանադրությունն ստեղծում է Եվրոպական միությունը, ուր անդամ-երկրները տալիս են իրենց իրավագործությունն ընդհանուր նպատակներին հասնելու համար»:

ԵՄ-ում/Եվրոպական Ընկերակցություններում լիազորությունների խնդիրը սերտորեն փոխկապակցված է «վերազգայնություն» հասկացության հետ՝ ինքնիշխանության (դրա պակասի) և ֆեդերալիզմի հետ:

Ըստ Ջ. Վեյլերի. «Բառացի իմաստով խոսել որևիցե Համայնքի մասին որպես վերազգայինի... պետությունից վեր ու բարձր գտնվող համակարգի մասին շատ ընդհանուր և հին պատկերացում է տալիս»¹¹:

Ընդհանուր առմամբ, վերազգայնությունը

Միջազգային իրավունք

ավելի շատ դիտարկվում է որպես կանոնների և գործիքների մի փաթեթ, որը ներառում է նաև ինքնիշխանությունը կիսելու որոշակի ձև, որն իր հերթին կարող է տարբեր միջոցներով համակցվել տարածաշրջանային համագործակցության միջկառավարական պրակտիկայի հետ:

Մրանից բացի, վերազգային տարրերը կարող են նաև ընդունվել, որպես կառավարությունների, երրորդ կողմերի նկատմամբ, շուկաների և քաղաքացիների միջև փոխադարձ վստահության և պարտավորությունների իրացվելությունն ապահովելուն ուղղված խրախուսման միջոց:

«Վերազգային կառույցները» տարածաշրջանային համակարգերում ընկալվում են որպես ավելի բարձր մակարդակի վրա գործող տարածաշրջանային մարմիններ, որոնք վերազգային են իրենց պաշտոնական հիմքերի և իշխանությունների հոգով: Սակայն սա էլ բավարար չէ:

Խոսելով վերազգայնության մասին, մենք հասկանում ենք, որ այն որպես երևույթ կազմակերպված բնույթ չունի: Քննարկելով վերազգայնության և ինքնիշխանության միջև հարաբերությունները՝ կարելի է եզրակացնել, որ «մի քանի բացառություններով ... ինքնիշխանության կորստի չափանիշը համընկնում է այն երևույթի հետ, որը գրականության մեջ վերազգայնության տարր է համարվում: Այսինքն, ինքնիշխանության փոխանցման հայեցակարգը հնարավոր է, որ իրավական-վերլուծական գործընկեր հանդիսանա վերազգայնության հասկացության քաղաքական-նկարագրողական մասի համար»¹²:

Իրավական տեսության մեջ վերազգայնության երկու մակարդակ է առանձնացվում՝ նորմատիվ և որոշումային վերազգայնություն¹³: Նորմատիվ վերազգայնությունը կապվում է մի կողմից տվյալ վերազգային կառույցում առկա հարաբերությունների և հիերարխիայի, իսկ մյուս կողմից՝ անդամ-պետությունների մրցակցող քաղաքականությունների և իրավական միջոցառումների հետ: Այսինքն՝ նորմատիվ վերազգայնությունը անդամ-պետությունների և վերազգային կառույցի համար երկկողմանի ազդեցություն ունեցող կանոնների փոխհարաբերությունն է:

Իրավական կարգից զատ, վերազգայնությունը կարող է իր կիրառական նշանակությունը գտնել նաև որոշումների ընդունման, մոնիտորինգի և իրավակիրառման մեջ:

Որոշումային վերազգայնությունը կապված է ինստիտուցիոնալ և որոշում ընդունելու այն շրջանակի հետ, որի միջոցով քաղաքականությունները և միջոցառումները սկզբից նախաձեռնվում են, քննարկվում են, սահմանվում են, իսկ այնուհետև հրապարակվում են և ի վերջո՝ կատարվում:

Կարելի է տարբերակել վերազգային կարգավորման երկու եղանակ՝ *ինքնիշխանության միաձուլում* և *իշխանության պատվիրակում*¹⁴:

Եթե խոսքը գնում է կառավարությունների փոխգործակցության մասին (անկախ մարմնի միջոցով կամ առանց), ապա այս գործողությունները կարող են ամփոփվել որպես *ինքնիշխանության ձուլում*: Այսպիսով, ինքնիշխանությունը ձուլվում է՝

- երբ որոշումներն ընդունվում են միաձայնությունից տարբեր քվեարկության ընթացակարգով,

- երբ կառավարությունները որոշում են լիովին կամ մասամբ միասնականորեն գործել (բացառիկ իրավասություն), նույնիսկ միաձայնության միջոցով:

Մյուս եղանակը *իշխանության պատվիրակումն է* պետությունների կողմից ստեղծված ինքնավար մարմին: Երբ խոսքը գնում է որոշումների ընդունման մասին, սա տարբեր աստիճանով ներառում է ինքնավար մարմնի՝

- առանց անդամ-պետությունների համաձայնության կարիքի, ուղղակիորեն Պայմանագրի հիման վրա նորմատիվ որոշումներ (ընդհանուր կանոններ) ընդունելու իրավունք,

- նորմատիվ որոշումներ ընդունելիս՝ անդամ-պետությունների հետ համաձայնվելու անհրաժեշտությունը,

- անդամ-պետությունների կողմից նորմատիվ որոշումն ընդունելու (հաստատելու) նախաձեռնության բացառիկ իրավունքը,

- իրականացման իրավասարտադիր ակտերի ընդունման ինքնավար իրավունք,

- անդամ-պետությունների հաստատումով իրականացման իրավասարտադիր ակտերի ընդունման բացառիկ իրավունք:

Միջազգային իրավունք

Երբ գործը գալիս է կանոնների կիրառմանը, ապա այս առաջադրանքը ներառում է՝

- միության ակտերի դատաիրավական դիտարկումը,

- Դատարանի՝ մեկնաբանության ավտորիտար իրավունքը,

- իրավաբանական գործողությունների ձեռնարկումը Դատարանում պարտավորությունների իրականացումն ապահովելու նպատակով,

- ուղղակի ստուգումներ կենտրոնացված մարմինների կողմից:

«Օրինականացման» մակարդակի առումով, պայմանագրերի վերազգային բնութագրերն են անդամ-պետությունների *պարտավորության* բարձր մակարդակը *և/կամ պատվիրակման* բարձր աստիճանը ինքնավար մարմիններին, սակայն, ոչ անհրաժեշտաբար, նրանց խիստ *ճշգրտությունը*¹⁵:

Եվ իրոք, պատճառներից մեկը, որոնք պետությունների համար նպատակահարմար են դարձնում ինքնավար մարմինների ստեղծումը, այսպիսի որոշումներ ընդունելու կարողությունն է, որոնք չէին կարող ճշգրտորեն նախատեսված լինել հիմնադիր փաստաթղթերում:

Վերազգայնության վերաբերյալ այս մոտեցումը ծածկում է այդ երևույթը քննարկելու համար առկա երկու ուղին էլ. իրավականը (նորմատիվ վերազգայնություն) և քաղաքականը (որոշումային վերազգայնություն): Վերջինս պատասխանատու է ֆորմալ փոխհարաբերությունների և լիազորությունների սահմանազատման (դեմարկացիայի) ու պետությունների ընկերակցությունում տարբեր տարրերի համագործակցության կամ համակարգման հետ կապված բախումների հանգուցալուծման համար:

Վերազգայնության որոշ տարրեր ներուսակ են նաև տարածաշրջանային պայմանագրին, մյուսները կարող են առաջնայնորեն ընդունվել գործառնության հիմքերի վրա, որպես համակարգի գործողությունն ապահովող միջոցներ: Եթե ստացված արդյունքները ցույց են տալիս, որ դրանք արժեին ինքնիշխանության գոհաբերության գիճը վճարելուն, ապա մեծամասնական քվեարկությունը դիտարկվում է որպես անխուսափելի այն պա-

րագայում, երբ որոշումների ընդունումն արգելակվում է միաձայնության պահանջով¹⁶:

Վերազգայնության հայեցակարգի (տեսություն) քննարկման համար հարկ է խոսել դրա երեք հիմնական բաղադրիչներից՝ ուղղակի ազդեցության դոկտրինից, գերակայության դոկտրինն և առավելության իրավունքի սկզբունքից:

Ուղղակի ազդեցության դոկտրինը վերաբերում է տվյալ կառույցին (տեսության հիմնադիրների տեսանկյունից ԵՄ-ին) այնպիսի իշխանության լիազորմանը, որի դեպքում ինքնակատարվող միջոցառումներն ուղղակիորեն իրավապարտադիր լինեն նույնիսկ անհատների համար: Այլ կերպ ասած՝ ուղղակի ազդեցություն նշանակում է տվյալ վերազգային նորմի կիրառելիությունը և հղումը դրան վերազգային կառույցի անդամ-երկրի դատարաններում: Դե Վիտտը նույնպես ասհամարում է ուղղակի ազդեցությունը որպես «[Ընկերակցության] նորմի՝ ազգային դատարաններում կիրառելի լինելու կարողություն»¹⁷: Այսինքն՝ ուղղակի գործողության իրավական ակտի դրույթները պետք է հստակ պարտավորություն պարունակի անդամ-պետությունների համար, դրա դիսպոզիցիան պետք է կիրառելի լինի դատարանում, այն չպետք է պայմանավորված լինի որևիցե հանգամանքով, անդամ պետությունը դրա իրականացման հետ կապված հայեցողական որոշման կայացման հնարավորություն չպետք է ունենա¹⁸:

Այս դոկտրինի կիրառումն իր արտահայտումն է գտնում 1963թ. Վան Գենդ էն Լոոս հայտնի գործում: Արդարադատության Եվրոպական դատարանն իր որոշման մեջ սահմանեց, որ որոշակի պայմաններում ԵԸ Պայմանագրի դրույթներն ուղղակի ազդեցություն ունեն Ընկերակցությանը կիրառելի իրավունքներին, ինչպես նաև անհատների և անդամ-պետությունների միջև հարաբերություններին: Անդամ-պետությունները, դիմելով ավանդական միջազգային իրավունքի թուլությանը, այլևս չէին կարող պաշտպանվել իրենց՝ անհատների նկատմամբ ունեցած միջազգային պարտավորությունների խախտման գործերում (ազգային շահի բացակայության դեպքում անհատների մասով պահանջ-

Միջազգային իրավունք

ներ ներկայացնելու ուղացումները):

Գերակայության դոկտրինը, ըստ էության, վերազգային նորմի ազգային նորմի նկատմամբ ունեցած առաջնայնության սահմանումն է: Կարելի է նույնիսկ ասել, որ այս երկու դոկտրինները մեծապես կապակցված են և գերակայության դոկտրինն ուղղակի ազդեցության դոկտրինի անմիջական շարունակությունն է: Դե Վիտտը գերակայությունը սահմանում է որպես «[Ընկերակցության] նորմի՝ դատական ընթացակարգերում անհամապատասխան ազգային նորմի մերժման կարողություն»¹⁹:

Առավելության իրավունքի սկզբունքը բացառապես վերաբերում է վերազգային կառույցի քաղաքականություն իրականացնելու լիազորություններին և կիրառելի է միայն Եվրոպական միության անդամ-պետությունների համար՝ սահմանելով, որ անդամ-պետություններին արգելվում է Ընկերակցության իրավունքին հակասող օրենսդրություն ընդունել և նույնիսկ քայլեր ձեռնարկել դրա ուղղությամբ²⁰:

Չնայած այս դոկտրինները մշակվել են և ամրագրվել են միայն ԵՄ իրավունքում, սակայն դժվար չէ նկատել, որ նրանք իրենց արտոցողումն են գտնում այնպիսի սկզբունքներում, ինչպիսիք են միջազգային իրավունքի գերակայությունն ազգային իրավունքի նկատմամբ (*non-EU direct effect*).

Մյուս կողմից ուղղակի ազդեցության և գերակայության դոկտրինները կարող են դասվել այն հատկանիշների շարքը, որով կզմահատվի այս կամ այն կառույցի վերազգային բնույթը: Կարելի է ասել, որ այս հատկանիշները սահմանափակված չեն միայն ԵՄ նախադեպային իրավունքով, այլ ավելի ունիվերսալ բնույթ են կրում, որի մասին էլ կխոսվի ստորև:

Ինչպես տեսնում ենք, վերազգայնությունը որպես կանոն ծագում է այն պարագայում, երբ միջազգային իրավունքի դասական սուբյեկտները՝ պետությունները, պարտավոր են կամ ստիպված են ենթարկվելու առանց իրենց ուղղակի և աներկբա համաձայնության ստեղծված կամ ուժի մեջ մտած նորմերին:

Բազում միջազգային կազմակերպու-

թյուններ, կանոնադրական (դեֆագացված) իրավասուբյեկտության հիման վրա, առանց յուրաքանչյուր առանձին դեպքում անդամ-պետությունների համաձայնությունը ստանալու, նրանց՝ իրենց կոնկրետ գործողություններով պարտավորեցնելու հնարավորություն են ստացել: Այլ կերպ ասած միջազգային կազմակերպությունները իրենց՝ ինքնիշխան անդամ-պետությունների նկատմամբ ստացել են ինքնուրույն կարգադրական իրավասությունների որոշակի ծավալ:

Առկա է նաև տեսակետ, որն ընդհանրապես մերժում է միջազգային կազմակերպությունների վերազգային բնույթը. «...Յանկացած միջազգային կազմակերպություն չի կարող վերազգային (վերապետական) բնույթ ունենալ»²¹:

Բայց, մեր կարծիքով, վերազգայությամբ օժտված միջազգային կազմակերպությունների ստեղծման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է գլոբալ խնդիրների լուծման գործում պետությունների կապվածությամբ և պետությունների համապարտադիր վարքագծին հասնելու կարիքով:

Միջազգային հարաբերությունների ինստիտուցիոնալիզացիան համաշխարհային զարգացման միտում է, որի օբյեկտիվ հիմքն է հանդիսանում միջազգային կապերի ինտենսիֆիկացիան: Միջազգային կազմակերպությունների վերազգայնությունը կոչված է սպահովելու պետությունների համապարտադիր վարքագծի միասնությունը, որը դիտարկվում է որպես ունիվերսալ և գլոբալ խնդիրների լուծման հիմնական գրավական²²:

Խոսելով վերազգայնությանը բնորոշ գծերի մասին՝ պետք է ասել, որ դրանք առկա են վերոնշյալ միջազգային կազմակերպությունների գործունեության, ինտեգրացիոն գործընթացների (մասնավորապես՝ ԵՄ) իրավական կարգավորման մեխանիզմների մեջ:

Այս հատկանիշներից մի քանիսն են՝

- վերազգային կազմակերպության /միության ներքին իրավունքը ինկորպորացվում է անդամների ներպետական իրավունք.

- վերազգային կազմակերպության /միության ներքին իրավունքը ստեղծվում է անդամ-պետությունների վերահսկողության տակ չգտնվող մարմնով, որի որոշումները

պարտադիր են անդամ-պետության համար՝ անկախ պետության կամ պետությունների խմբի՝ նրա նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքից: Ընդ որում համապատասխան հարցերը մասամբ կամ ամբողջովին հանվում են նրանց վարույթից:

- վերազգային կազմակերպության /միության միջազգային պաշտոնյաները հանդես են գալիս անձնական, այլ ոչ թե պետության ներկայացուցչի կարգավիճակում:

Իհարկե, նման պայմաններում չի կարելի խոսել միանձնյա, միատարր մեթոդի գործարկման մասին: Վերազգայնությունը պետք է հասկանալ որպես տարբեր կանոնների, գործիքների և դերակատարների մի համամասնությունը, ուր գիտակցվում է, որ պետք է կիրառել ինքնիշխան իրավունքների որոշակի սահմանափակում հոգուտ վերազգային մարմնի²³, որն էլ իր վրա կվերցնի կառավարման որոշակի գործառնություններ:

Ի հավելումն վերոնշյալ բնութագրիչների վերազգային կազմակերպություններն ունեն նաև ավելի ընդհանուր լիազորություններ, որոնք նրանց օժտում են քվազի-իրավաստեղծ գործառնություններով և հիմք են ստեղծում պետությունների համար պարտադիր համարվող միջազգային իրավունքի նոր ձևերի ծագման համար:

Սակայն ամեն պարագայում վերազգայնության հաջողությունը կախված է նրա՝ ազգային պետություններում ընդունված լինելու չափից: Ամեն պարագայում հենց պետությունն է որոշում ոչ միայն ընդունել խնդրո

առարկա պարտավորությունները, այլև ի կատար ածել միջազգային որոշումը կամ ոչ և բախվել վերջինիս հետևանքներին:

Այս խնդիրներից մեկը քաղաքական բնույթի է, մյուսը՝ գուտ ֆիզիկական: Առաջին՝ պետության ինքնիշխանության դոկտրինը շարունակում է շատ ուժեղ մնալ, որպեսզի թույլ տա, որ ամենամոթեղ պետություններին պարտադրող արդյունավետ համակարգ ստեղծվի: Երկրորդ՝ դա ինքնին մեր աշխարհն է, քանի որ այն չի հանդիսանում ավելի մեծ իրավական համատեքստի մաս, որի նկատմամբ էլ մենք կարող ենք գնահատել վերազգային իրավունքի կանոնները:

Մյուս կողմից վերազգային կազմակերպությունների կանոնադրությունը նրանց օժտում է վերազգայնությամբ կոնկրետ խնդիրների լուծման համար՝ դրանով իսկ տարբեր կազմակերպությունների մակարդակի վրա ֆրագմենտացնելով հենց վերազգային իրավունքի հասկացությունը:

Այսինքն, մենք բախվում ենք այն իրողությանը, որ ֆրագմենտացված հասարակությունում աստիճանակարգային կապերի բացակայությունը նվազեցնում է իրավունքի արդյունավետ կիրառման հնարավորությունները: Այս իսկ պատճառով լուծումները պետք է որոնվեն հետերոգենիկ կառույցներում, որոնք սերվելով միջազգային իրավունքից և սնվելով վերջինիս սկզբունքներով, պետք է շարունակեն ասպահովել իրավունքի գերակայությունը սոցիալական կյանքի տարբեր ոլորտներում:

1. **Mitrany D.** Functional Approach to World Organization. *International Affairs*, Vol. 23. (1948), Mitrany D. A working peace system. London, 1966.
2. **Ernst B.** Haas: *The Uniting of Europe*, Stanford 1968.
3. **Malcolm N.** Shaw, *International Law*, 2nd ed. 1986, p. 17.
4. **Forest L. Czieves** *Supranational and International Adjudication vii* (1969), քսոս John W. Head, SUPRANATIONAL LAW: HOW THE MOVE TOWARDS MULTILATERAL SOLUTION IS CHANGING THE CHARACTER OF «INTERNATIONAL» LAW, University of Kansas Law Review, Spring 2004, p. 622.
5. Նույն տեղում:
6. **Rafael Leal-Arcas** THEORIES OF SUPRANATIONALISM IN EU, 8 *Journal of Law in Society*, Winter 2007, p. 88-113.
7. Միացյալ Ազգերի Կանոնադրություն, Հոդված 2 (4):
8. **Kinz J.** SUPRA-NATIONAL ORGANISATION, *American Journal of International Law*, 1952, V. 46, N 4, p. 697.
9. **Btzioni, Amisai**, *Political Unification Revisited: On Building Supranational Communities*. Lexington Books, 2001, p. xix.
10. Case 26/62, Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen, 1963 E.C.R. I.
11. **Joseph Weiler** The Community System: the Dual Character of Supranationalism, 1 *YEARBOOK OF EUROPEAN LAW*, 1981, p. 267-306.
12. **Peter Hay** Federalism and Supranational Organizations, University of Illinois Press, 1966, p. 69.
13. Weiler-ի նվաճ աշխատությունը:
14. **Andrew Moravcsik**. The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. Ithaca: Cornell University Press, 1998, p. 67.

15. **Kenneth W. Abbott, Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, Anne-Marie Slaughter and Duncan Snidal**. The Concept of Legalization, *International Organization*, Vol. 54, Summer 2000, p. 401-419.
16. **Edward Best**. Supranational institutions and Regional Integration, p. 13.
17. Bruno de Witte, Direct Effect, Supremacy, and the Nature of the Legal Order, *THE EVOLUTION OF EU LAW*, Paul Craig & Grainne de Burca eds., 1999, p. 177.
18. Rafael Leal-Arcas, The European Court of Justice and the EC External Trade Relations: A Legal Analysis of the Court's Problems with Regard to International Agreements, *NORDIC JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW*, 2003, p. 215-239.
19. Գե Վիտտի նշված աշխատությունը:
20. Որպես նախադեպ կարելի է հիշել Գանապարսի Տրանսպորտի մասին եվրոպական համաձայնագրի գործը (Case 22/70 Commission v. Council, 1971թ.), երբ Գանապարսի որոշեց, որ ԵՄ կողմից արդեն իսկ կանոնակարգված խնդիրները չեն կարող միջազգայնորեն քննարկվել առանց ԵՄ մասնակցության և հավանության, մասնավորապես, քանի որ նրանք կարգավորվել են ԵՄ մարմնի կողմից: Ընկերակցության համար ընդհանուր կանոնների ստեղծումը բացառապես Ընկերակցության իրավատրյունն է:
21. **Шибасова Э. А.** Специализированные учреждения ООН. Международно-правовые аспекты. М., 1966, с. 22.
22. **Монсес А. А.** Международные финансовые организации. Правовые аспекты деятельности, издание 2-е. М., 2006, с. 25
23. **Edward Best** Supranational Institutions and Regional Integration, *European Institute of Public Administration Papers*, 2006, p. 3.

Марина КАЛАШЯН

*Соискатель института философии,
социологии и права НАН РА*

НОВОВРЕМЕННЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОЗИТИВИСТСКОЙ КОНЦЕПЦИИ ПРАВА

Фундаментальные мировоззренческие сдвиги, произошедшие в эпоху Просвещения, и, в частности, отделение науки от религии, послужили мощным толчком к дальнейшему развитию философско-правовой мысли. Если до этого времени считалось, что в конечном счете автором закона является Бог — или, как сказано в немецком юридическом трактате XIII “Саксонское зеркало” (Sachsenspiegel), “Сам Бог есть закон, и потому закон Ему дорог”, то теперь освобожденной от “ига Господа” рациональности открылись возможности поиска иного источника, нового высшего авторитета права, за которым стали признаваться в разное время внерелигиозная мораль, государство, история и политика. Подобное “многоголосье” имело место, поскольку апелляция к разуму в различных социально-исторических условиях может привести к различным результатам и решениям. В отличие от абсолютных моральных норм божественного характера, представляющих собой по сути веление Высшего разумного начала, требующего беспрекословного повиновения и не терпящего каких-либо отклонений, поведенческие нормы, являющиеся продуктом разума, а priori не могут обладать абсолютно-императивным характером, всегда относительны, носят социокультурный характер, что, в конечном итоге, приводит к возможности одновременного сосуществования различных концепций по одному и тому же вопросу. Как известно, в настоящее время существуют две основные концепции теории права, которые отража-

ют существующие значительные расхождения по вопросу о взаимоотношения права и морали.

Представления о естественном праве, которое противостоит праву позитивному, возникло еще в античной философии в досократический период. Для сторонников юснатурализма высшим источником права являются идея свободы и моральные ценности, а право — это всего лишь инструмент для их воплощения. Таким образом, ценность права приверженцы естественно-правовой теории усматривают в его возможности служить проводником нравственных представлений и принципов человеческой свободы. Однако здесь следует оговориться: понятие морали у юснатуралистов в Новое время не претендует на то, чтобы считаться моралью в философском смысле, как феномен интеллигентного, сверхчувственного порядка. Здесь мораль скорее рассматривается как социальный феномен или даже фигурирует как элемент чисто юридического мировоззрения, инкорпорируемого в правовую систему, то есть мораль как и право ставятся на одну доску и рассматриваются как чисто социально-политические регуляторы. Причиной этому послужила все та же рационализация мышления. Нововременное мировоззрение стремилось основать мировой порядок на разумных принципах и доказать, что человеческий разум, являясь частью рациональной природы, может понять ее. Сказанное относится не только к природному порядку, но и к порядку моральному. “Вера в человеческий разум в мораль-

ной сфере с очевидностью влечет за собой идею рациональной природы законов морали. Их императивный характер вытекает из признания человеческим разумом уже в силу своей природы рационального решения в качестве нравственного: поскольку вся вселенная зиждется на рациональном порядке, разум требует признать те правила, которые отвечают критерию рациональности²² — пишет по данному поводу известный английский специалист в области философии права Деннис Ллойд.

Школа юридического позитивизма (легизм зародился в Китае еще в VI в. до н.э, в школе легистов (фацзя, законников) создавшей теорию деспотической власти) развивалась в русле философского учения о позитивизме (фр. *positivisme*, от лат. *positivus* — положительный), объявившего единственным источником истинного, действительно знания эмпирические исследования и отрицающее значимость философски-ценностного подхода. Вот как определяет суть позитивистского метода один из ее ведущих представителей Р. Карнап: «Мы охарактеризовали научное миропонимание в основном посредством двух определяющих моментов. Во-первых, оно является эмпиристским и позитивистским: существует только опытное познание, которое основывается на том, что нам непосредственно дано (*das unmittelbar Gegebene*). Тем самым устанавливается граница для содержания легитимной науки. Во-вторых, для научного миропонимания характерно применение определенного метода, а именно метода логического анализа³. Строя свои правовые теории исходя из методологии философского позитивизма, легисты отрицали научную продуктивность естественноправовой концепции, основанной на ценностном подходе к анализу феномена права.

Согласно юридическому позитивизму право — это только факт, оно долж-

но освободиться от “метаюридических идей” естественноправовой школы. Право лишь свод правил, обеспечивающих стабильность и упорядоченность общественной жизни, источником которого является внешняя сила — воля законодателя. Как видим, в позитивистских теориях права полностью отрицается сущностная связь права с моралью.

К середине XIX века естественноправовая (юснатурализм) и позитивистская школы теории права уже окончательно сформировались. До этого времени эти теории были не отдельными “школами”, а скорее двумя взаимодополняющими перспективами права⁴. В основе их различия, как уже нами отмечалось, лежал вопрос о том, черпает ли право силу в понятиях морального (в том числе метафизического) порядка, либо положительное право является феноменом самодостаточным, не нуждающемся ни в каком внеправовом обосновании.

Суть позитивистской теории права отражена в словах ее виднейшего представителя (заложившего в XIX в. начало теоретическому обоснованию принципов юридического позитивизма) английского юриста Джона Остина, согласно которому “Основной отличительной особенностью правовой системы является наличие суверена, которому привычно подчиняется большинство людей в обществе, но не в привычке повиновения любому начальнику⁵. При этом власть суверена не может быть ограничена. Таким образом, по Остину норма является правовой, если она представляет собой любое по содержанию веление суверена. Здесь вопросы о конкретном содержании правовой нормы и ценностной оценке последней выводятся за пределы практической юриспруденции. Как же в этом случае следует охарактеризовать нормы, содержащиеся в конституциях? Ведь их назначение состоит в ограничении

власти и следовательно веления суверена не могут им противоречить. На это Остин вынужден утверждать, что конституционный закон на самом деле есть вовсе не закон, а предмет “позитивной морали”⁶, под которой он понимает все виды нормативного регулирования общественных отношений, не охваченные понятием права.

Ярким представителем неопозитивистской правовой мысли в новейшее время является Ганс Кельзен, для которого единственным критерием законности выступает последовательность и систематичность правовых норм, коль скоро постулируется суверенный правотворец. В своей работе “Чистое учение о праве” Кельзен отвечает на вопрос о том, что представляет собой право, но не на вопрос, каким оно должно быть. “Право, - подчеркивает он, - отличается от других социальных порядков тем, что это принудительный порядок. Его отличительный признак - использование принуждения”⁷. Отсюда с необходимостью вытекает, что право и мораль, согласно Кельзену, области не пересекающиеся — “Всякое произвольное содержание может быть правом. Не существует человеческого поведения, которое как таковое — в силу своего содержания — заведомо не могло бы составлять содержание правовой нормы”⁸. Следовательно, все попытки приверженцев естественно-правовой теории права найти критерии оценки справедливости закона являются беспредметными. “Как и всякая добродетель, — пишет Кельзен, — справедливость есть моральное качество; поэтому справедливость находится в сфере морали”⁹. Позицию сторонников позитивистской теории права можно подытожить словами американского юриста, многолетнего члена Верховного суда США Оливера Уэнделла Холмса-младшего: “Я ненавижу справедливость, то есть я знаю, что если человек начинает об этом говорить, он так или иначе увилывает от

юридического мышления”¹⁰.

Однако подобные этатистские интерпретации права, концепции, выхолащивающие из права все этические аспекты и сводящие его лишь к формализованному своду правил поведения, в настоящее время не доминируют. Уже к середине XX века идеи естественного права вновь проникают в концепции ведущих ученых-правоведов, осознавших, что без ценностной характеристики права обойтись невозможно. Они пытаются возратить праву его связь с моралью, в то же время сохраняя представление о том, что человек участвует в создании права (шаг навстречу позитивизму). Корни указанного ценностного переосмысления следует искать в исторических событиях, развернувшихся в указанную эпоху. Фашистские законы, позволяющие фашистской Германии совершать вопиющие по своей жестокости действия, привели к небывалым по своей бесчеловечности попраниям личности. Перед правовой наукой во всей своей остроте встал следующий вопрос: “Действительно ли, как постоянно утверждали позитивисты, право, созданное человеком, должно действовать и исполняться независимо от его содержания с моральной точки зрения, а также от того, насколько поведение в строгом соответствии с его нормами может противоречить всем принятым в цивилизованном обществе этическим стандартам?”¹¹. Во избежание повторения подобной ситуации возникла необходимость заряжения права таким внутренним содержанием, которое бы встало на защиту личности и послужило преградой к авторитарным применениям права.

Так, в последнее время, в противовес традиционному эксклюзивному позитивизму, выводящему мораль за рамки права, все большее распространение получает новый, мягкий вариант позитивизма (инклюзивный позитивизм) попытка соединения идей классическо-

го естественного права и позитивизма, которые приобретают у инклюзивных позитивистов самые различные (подчас эклектичные и противоречивые) формы и оттенки.

Подобный синтез двух конкурирующих правовых доктрин свидетельствует об осознании факта непродуктивности существующего концептуального противостояния. Как отмечает Г.Берман: “Наполненный богатым содержанием классический диалог между позитивистской теорией и теорией естественного права, корни которого уходят в древнегреческую философию и религию, в католическое и протестантское богословие, в раннее Просвещение, в английской и американской юриспруденции XX века по большей части “выродился” ... потому что на них (на вопросы взаимоотношения права и морали — М. К.) нельзя дать удовлетворительного ответа с точки зрения одной или другой из конкурирующих теорий”¹².

Британский философ права Герберт Харт в своей концепции права признает, что право и мораль зачастую пересекаются, поскольку регулируют поведение людей по отношению к основным человеческим ценностям, и утверждает, что необходимость их пересечения может появляться при оценке правовой системы, которая в соответствии с его взглядами должна опираться на смысл морального обязательства¹³.

В то же самое время Харт выделяет два минимальных условия, достаточные и необходимые для существования правовой системы: “Во-первых, правила поведения, действительность которых установлена последним и высшим критерием системы, должны соблюдаться всеми, а, во-вторых, правила признания для критериев правовой действительности, правила изменения и правила решения должны действительно восприниматься служащими в качестве всеобщего публичного стандарта официального поведения”¹⁴. Таким образом, Харт

не считает вопрос о соответствии права морали необходимым условием существования правовой системы и не отрицает того факта, что мораль не соотносится с проблемами действительности права и не признается средством легитимации действующих законов. Об этом говорит и И. С. Филиппова, отмечая, что занятая позиция приводит Харта к типичному для позитивиста выводу о том, что позитивная норма расценивается им как право, независимо от того, моральна она или нет¹⁵.

В рамках хартовского легального позитивизма возникает другой, но в то же время родственный вопрос, связанный со взаимоотношением права и морали, а именно: вопрос о том, существенно ли отличается нормативность закона от нормативности морали и следовательно о возможности инкорпорации морали в систему права. Харт признает, что правовая система может непосредственно включать в себя определенные этические нормы, например, положения Конституции США о праве на надлежащую правовую процедуру и равную правовую защиту. Наличие морального принципа в правовой системе ученый подтверждает еще и тем фактом, что по схожим делам должны выноситься похожие решения. Однако позитивисты не считают, что такие моральные принципы обращены непосредственно к разуму толкователя правила. По их мнению эти нормы “выражают то, к чему обладающие полномочиями по применению правил относятся как к оправдывающим рационализациям имеющих силу норм”¹⁶.

Весьма тщательное исследование по поднятому здесь вопросу представляет собой книга английского правоведа Мэтью Крамера “Где встречаются право и мораль”, являющаяся смелой защитой “инклюзивного позитивизма”. Основной выдвинутый тезис автора гласит о том, что моральные нормы могут быть инкорпорированы в правовую

сферу, поскольку они подобно нормам обычного права независимы от внешних влияний со стороны иностранных институтов, а также о том, что в отличие от общепринятых взглядов, в морали как и в праве существует строгая ответственность. По мнению Крамера, инкорпорация нормы в закон зависит, во-первых, от деятельности должностных лиц, а, во-вторых, от ее относительной институциональной независимости.

В отличие от законов иностранных государств, которые могут быть подвергнуты изменениям со стороны властей, содержание норм морали не контролируется какой-либо организацией. С этой точки зрения нормы морали подобны обычным нормам права. Инкорпорируясь в правовые нормы они в результате приобретают новый статус, становясь частью правовой системы и поэтому их надо понимать внутрисистемно.

Инкорпорация моральных норм зависит, по Крамеру, также и от ориентации должностных лиц. Так, последние прибегают к закреплению норм морали, когда существует некий сходный образец поведения. Это происходит, когда, например, должностные лица “искренне проводят” моральные нормы в своих решениях¹⁷, “стремятся правдоподобно объяснить” свои решения в моральных терминах¹⁸, “убедительно привязывают” свои решения к нормам морали¹⁹. Таким образом, данное условие инкорпорации моральных норм напрямую зависит от действий должностных лиц и может быть удовлетворено только в случае их надлежащего применения последними. Однако заслуживает ли доверия ссылка на них должностными лицами? Как видим, вопрос об инкорпорации морали в этом случае решается на чисто субъективном уровне, полностью лишаясь присущего ей объективизма. Мы уясняем закон таким, какой он есть, а не таким, каким он должен быть, исхо-

дя из представлений чиновников о расширении позитивной морали, независимо от того обстоятельства, насколько искренне должностные лица привержены моральным нормам.

Инклюзивные позитивисты, постулируя возможность разума понять и обосновать мораль, в то же время сталкиваются с трудностью в достижении согласия по вопросу о том, что же является истинным содержанием, требованием морали. Так, например, философ права Л. Фуллер, в своем труде “Мораль права” утверждает, что моральные принципы заложены в условиях существования закона (что, в свою очередь, говорит о концептуальной связи между правом и моралью), и сводит внутренне присущую праву мораль к следующим восьми принципам: нормы должны быть выражены в общих терминах; нормы должны быть публично обнародованы; нормы должны быть (по большей части) направлены на будущее, нормы должны быть выражены в понятных терминах; нормы должны быть согласованы друг с другом; нормы не должны требовать проведения за пределом полномочий сторон; нормы не должны изменяться настолько часто, что субъект не сможет полагаться на них, нормы должны действовать в соответствии с их формулировкой²⁰. Отсутствие любого из вышеперечисленных правил приведет, по мнению Фуллера, “не просто к плохой системе права, а к тому, что не может ею называться”²¹. По нашему мнению, следует согласиться с Хартом на предмет того, что Фуллер смешивает понятия морали (в ее позитивном значении) и эффективности права.

Харт, в свою очередь, признавая, что любая правовая система должна включать в себя минимум (обеспеченный минимум) естественного права, понимает под ним не моральный (естественный закон) в традиционном понимании сторонников естественно-правового учения, а возможность выживания лю-

дей как вида (именуемой им минимальным содержанием естественного права), чем и обусловлен его обязательный и общепризнанный характер (а отнюдь не божественным или естественным происхождением права)²². Минимальным содержанием естественного права по Харту является наличие нормы (правила) о защите личности, собственности и взаимных обещаний (т. е. договора). Как уже отмечалось, Харт признает моральность характер поправок к американской Конституции об уважении свободы религии и сокращения ограничений в избирательном праве²³.

По концепции другого инклюзивного позитивиста Р. Дворкина позитивное право образует единство правил и принципов, однако связь правил и принци-

пов, права и морали имеет у него не естественный, а эпистемический характер²⁴.

Проведенное исследование наглядно свидетельствует о том, что в современной западной правовой мысли наметились явные сдвиги в сторону создания интегративной (инклюзивной) правовой концепции за счет синтеза естественных и позитивистских правовых доктрин. Таким образом, наряду с двумя традиционными правовыми теориями появилась и третья - инклюзивная, которая в настоящее время находится на стадии становления. Однако "примирение" юснатуралистической и легистской правовых доктрин в инклюзивных концепциях права достигается скорее не за счет морализации права, а за счет юридизации морали.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Гарольд Дж. Берман* Вера и закон: примирение права и религии; [Пер. с англ. Д. Шабельникова и М. Тименчика]. М., Ad Marginem, 1999.
2. *Дворкин Р.* О правах всерьез. М., 2004.
3. *Деннис Л.* Идея права. Изд. 5-е. М., "КНИГОДЕЛ", 2009.
4. *Карнап Р., Хан Х., Нейрат О.* Научное миропонимание - венский кружок // Логос, 2005, № 2 (47), с. 20.
5. *Филппова И. С.* Позитивистская интерпретация теории правового государства: право как институт имплицитного ограничения государственной власти // Вестник Российской правовой академии. 2007, №2.
6. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Вып. 1. М., 1987.
7. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Вып.2. М., 1988.
8. *Austin, John* The Province of Jurisprudence Determined (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
9. *Fuller, Lon L.* The Morality of Law, Revised Edition (New Haven: Yale University Press, 1969).
10. *Hart H. L. A.* The concept of law. - Norfolk: Oxford university press, 1994.
11. *Matthew Kramer*/Where Law and Morality Meet. Oxford: Oxford University Press, 2008.
12. *Weinreb Lloyd L.* The Natural Law Tradition: Comments on Finnis // journal of Legal Education. 36, 1986.
13. *Гарольд Дж. Берман* Вера и закон: примирение права и религии; [Пер. с англ. Д. Шабельникова и М. Тименчика]. М., Ad Marginem, 1999, с. 344.
14. *Деннис Л.* Идея права. Изд. 5-е. М., "КНИГОДЕЛ", 2009, с. 51.
15. *Карнап Р., Хан Х., Нейрат О.* Научное миропонимание - венский кружок // Логос, 2005, № 2 (47), с. 20.
16. *Гарольд Дж. Берман* Вера и закон: примирение права и религии; [Пер. с англ. Д. Шабельникова и М. Тименчика]. М., Ad Marginem, 1999, с. 344.
17. *Austin, John* The Province of Jurisprudence Determined (Cambridge: Cambridge University Press, 1995. P. 166).
18. *Austin, John* The Province of Jurisprudence Determined (Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p. 107).
19. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Вып. 1. М., 1987, с. 51-52.
20. Там же, с. 74.
21. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Вып. 2. М., 1988, с. 156.
22. *Weinreb Lloyd L.* The Natural Law Tradition: Comments on Finnis // journal of Legal Education. 36, 1986, p. 501.
23. *Деннис Л.* Идея права. Изд. 5-е. М.: "КНИГОДЕЛ", 2009, с. 89.
24. *Гарольд Дж. Берман* Вера и закон: примирение права и религии; [Пер. с англ. Д. Шабельникова и М. Тименчика]. М., Ad Marginem, 1999, с. 344-345.
25. *Hart H. L. A.* The concept of law. - Norfolk: Oxford university press, 1994, p. 202.
26. Ibid., p. 113.
27. *Филппова И. С.* Позитивистская интерпретация теории правового государства: право как институт имплицитного ограничения государственной власти // Вестник Российской правовой академии. 2007, №2, с. 26.
28. К этому сводится позиция, изложенная в работе: Hart H. L. A. The concept of law. - Norfolk: Oxford university press, 1994, p. 181-207.
29. *Matthew Kramer*/Where Law and Morality Meet. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 74.
30. Ibid., p. 75.
31. Ibid., p. 68.
32. *Fuller, Lon L.,* The Morality of Law, Revised Edition (New Haven: Yale University Press, 1969. p. 39).
33. Idem.
34. *Hart H. L. A.* The concept of law. - Norfolk: Oxford university press, 1994, p. 192-193.
35. *Hart H. L. A.* The concept of law. - Norfolk: Oxford university press, 1994, p. 250.
36. *Дворкин Р.* О правах всерьез. М., 2004.

Վարչական իրավունք

Կարեն ԶԱՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ վարչական դատարանի նախագահի խորհրդակցան,
Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ (ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)

Հայաստանի Հանրապետությունում Վարչական մարմինների միջև փոխօգնությունը, երիտասարդ ինստիտուտ լինելով հանդերձ, գործնականում լայն տարածման միտում ունի: Դա հիմնականում պայմանավորված է վարչարարության ընթացքում ծագող այնպիսի բարդություններով, ինչպիսիք են տեղեկատվության պակասը, ամբողջական վարչարարություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ գործողություն կատարելու լիազորությամբ օժտված չլինելու հանգամանքը, լուծման ենթակա հարցի վերաբերյալ մեկ այլ վարչական մարմնի դիրքորոշման անհրաժեշտությունը և այլն: Պետական կառուցվածքն այնպես է, որ որևէ մարմին, որևէ պաշտոնատար անձ ի գործ չէ գործել մեկուսացված՝ առանց մյուս մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց աջակցության: Ընդ որում, վարչական մարմինների փոխօգնության օրինակների գերակայող մասն առնչվում է ոչ պաշտոնական ձևերին, որոնք իրականացվում են վարչական մարմինների պաշտոնատար անձանց պարբերաբար շփումների միջոցով:

Վարչական մարմինների միջև շփումները նրանց՝ օբյեկտիվորեն կանխորոշված փոխհարաբերությունների արդյունքն են, որոնք վերջիններիս համար օգնության հարցով դիմելու նախապայմաններ են ստեղծում: Այդ իսկ պատճառով գործնականում վարչական մարմինների կողմից փոխօգնության հարցով միմյանց դիմելը թելադրված է օբյեկտիվ անհրաժեշտությամբ, մանավանդ որ փոխօգնությունը վարչական մարմինների միջև առավել իրատեսական է և պահանջում է համեմատաբար դյուրին ընթացակարգեր, քան փոխօգնությունը մյուս ոլորտներում, քանի որ վարչական մարմինների միջև վա-

տահության հաստատումն առավել մատչելի է, հայցվող օգնությունը հասկանալի, իսկ անհրաժեշտության դեպքում առավել հնարավոր է պահպանել գաղտնիությունը՝:

Միաժամանակ հարկ է նկատել, որ թեև Հայաստանի Հանրապետության իրավակիրառական պրակտիկայում առկա են վարչական մարմինների փոխօգնության կիրառման համար անհրաժեշտ նախադրյալները, մասնավորապես՝ մեր օրենսդրությունում հաճախ կարելի է հանդիպել երկայնք միմյանց չափազանց մոտ խնդիրներն ու լիազորությունները միաժամանակ տարբեր վարչական մարմիններին վերապահելու միտումը, ինչպես նաև որոշ օբյեկտիվ գործոնների ազդեցության հետևանքով վարչական մարմինները, առանց այլ մարմինների օգնության, իրավագոր չեն ինքնուրույն լուծելու Սահմանադրությամբ և օրենքներով իրենց առջև դրված խնդիրները, այդուհանդերձ, գործնականում վարչական մարմինների փոխօգնությունը լայն կիրառում չունի: Նշված խնդիրը պայմանավորված է այն իրողությամբ, որ վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտը դեռևս խորթ է հետխորհրդային պետությունների իրավական համակարգերին:

Վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի առնչությամբ համապատասխան գիտական հետազոտությունների բացակայության պատճառով վարչական մարմինները ներկայումս չեն տիրապետում խնդրո առարկա ինստիտուտի վերաբերյալ համարժեք գիտելիքների: Պետք է նկատել, որ մեր գործադիր իշխանությունների կողմից որևէ քայլեր չեն ձեռնարկվում հիշյալ խնդրի լուծմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման ուղղությամբ: Մասնավորապես, ոչ

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

միայն բացակայում է վարչական մարմինների փոխօգնության առնչվող ուղեցույցների մշակման որևէ փորձ, այլև քաղաքացիական ծառայողների քննական հարցաշարերի ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ դրանցում ընդհանրապես բացակայում են վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտին վերաբերող հարցեր²:

Արդյունքում գործնականում հատկապես խնդիրներ կարող են ծագել օգնություն տրամադրելու իրավաչափության հարցում: Ձևավորված անհրաժեշտ հարաբերությունների և իրավական համապատասխան կարգավորումների բացակայության պայմաններում հայցվող վարչական մարմինը (վարչական մարմին, որին մեկ այլ վարչական մարմին դիմել է փոխօգնության հարցով) ազատ է որոշելու հայցող վարչական մարմին (վարչական մարմին, որը դիմել է մեկ այլ վարչական մարմնին փոխօգնության հարցով) օգնություն տրամադրելու հարցը: Արդյունքում կարող է ստեղծվել մի իրավիճակ, երբ որևէ վարչական մարմին մերժում է օգնություն տրամադրելու վերաբերյալ մեկ այլ վարչական մարմնի հայցը՝ բացառապես նեղ գերատեսչական, կամ այլ, ոչ իրավաչափ շահերից ելնելով: Իսկ նշվածը, ի վերջո, կարող է ուղղակի բացասական ազդեցություն ունենալ ողջ վարչարարության արդյունավետության վրա, խոչընդոտել մարդու՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների իրականացմանը:

Կարծում ենք, որ միայն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի ամրագրումը դեռևս բավարար չէ հայկական իրականության մեջ հիշյալ երևույթի ամբողջական ներթափանցումն ապահովելու համար: Օրենքում ամրագրված որևէ ինստիտուտ լիարժեք կարող է կյանքի կոչվել միայն այն դեպքում, երբ դրա համար առկա է գործնականում ձևավորված համապատասխան հարաբերությունների թեկուզ նվազագույնը, երբ նշված հարաբերությունների մասնակիցները պատրաստակամ են և շահագրգիռ՝ այդ հարաբերությունների կատարելագործման և դրանց առնչվող բարելավված օրենսդրու-

թյուն ունենալու հարցում, իսկ օրենսդրական բարեփոխումների համար առկա են համապատասխան օբյեկտիվ գործոններ: Նշված դատողությունների առնչությամբ տեղին է հիշատակել Շարլ Լուի Մոնտեսքյուին. «Մարդկության կողմից ընդունված օրենքներին պետք է նախորդի արդարացի հարաբերությունների ձևավորման հնարավորությունը: Ասել, որ մինչև այն պահը, երբ դրական օրենքներով լիազորվում կամ արգելվում է որոշակի վարքագիծ, չի եղել որևէ արդարացի կամ անարդարացի երևույթ, նշանակում է հաստատել, որ մինչև շրջանակ գծելը, վերջինիս շառավիղները հավասար չեն եղել միմյանց»³:

Խնդրո առարկա ինստիտուտի գործնականում կիրառման համար անհրաժեշտ գործոնների ձևավորման գործընթացը, մեր կարծիքով, պետք է ընթանա երկու ուղղությամբ:

Առաջին՝ անհրաժեշտ է կիրառել, այսպես կոչված, միջանկյալ (որոշակի փուլում անցման շրջանի խնդիրներ լուծելու համար) եղանակներ, որոնց արդյունքում կձևավորեն վարչական մարմինների փոխօգնության հետ կապված հարաբերությունների այնպիսի իրավիճակ, որը հետագայում հիմք կարող է հանդիսանալ համապատասխան իրավական կարգավորումների համար: Մասնավորապես, այդպիսի եղանակներ կարող են համարվել վարչական մարմինների փոխօգնությանն առնչվող ուղեցույցների օգնությամբ և այլ տեխնիկական միջոցներով հանրային ծառայողների իրազեկվածության և պատրաստվածության բարձրացումը:

Երկրորդ՝ հարկ է ստեղծել վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի դերի և նշանակության համարժեք ընկալման ձևավորման համար անհրաժեշտ նախապայմաններ: Պետք է նկատել, որ մեր երկրում հնարավոր է խոսել ոչ թե վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի գործունեության պատմական փորձի, այլ սոսկ այդ ինստիտուտի առանձին տարրերի սաղմերի ձևավորման մասին: Ընդ որում, այս ինստիտուտը դեռևս չի ընկալվում որպես վարչարարության բարելավման համար անհրաժեշտ գործոն: Դրանից, իհարկե, չի նսեմանում հիշյալ ինստիտուտի սոցիալական արժեքը, սակայն անհամարժեք ընկալ-

Վարչական իրավունք

լումը հանգեցնում է նրան, որ հնարավոր չի լինում ապահովել դրա և այլ իրավական ինստիտուտների համակարգված, փոխհամաձայնեցված կիրառումը:

Այս տեսանկյունից հատկանշական է, որ վերջին հարյուրամյակների ընթացքում հասարակության համակարգային կայունության իրավական երաշխավորի դերը գերազանցապես վերապահված է պետության Հիմնական օրենքին, որը, ամրագրելով կոնկրետ հասարակության ժողովրդավարության արժեքների ամբողջականությունից բխող նպատակներն ու հասարակական կեցության հիմնարար սկզբունքները, սահմանում է հասարակական վարքագծի հիմնարար կանոնները, անհատի ու պետության փոխհարաբերությունների բնույթը, իշխանության իրականացման կարգն ու սահմանները՝ հասարակական համաձայնությամբ անհրաժեշտ միջավայր ստեղծելով մարդու ստեղծարար էության լիարժեք դրսևորման ու առաջընթացի համար: Սահմանադրությունը, բովանդակելով աշխարհայացքային հստակ կողմնորոշիչներ, ինչպես նաև այնպիսի նորմ-նպատակներ ու նորմ-սկզբունքներ, որոնք ամրագրում են հասարակական որոշակի արժեքների համակարգ ու դրանց ձգտելու միջոցներն ու մոտեցումները, հստակեցնում է նաև համակարգի գաղափարախոսական ուղղվածությունը⁴: Այսինքն՝ Սահմանադրությունը մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները սահմանելու և պետական համակարգը իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի համաձայն կազմակերպելու հետ մեկտեղ իրականացնում է նաև գաղափարական (դաստիարակչական) գործառնություն: Մասնավորապես նկատի է առնվում այն, որ Սահմանադրությունը՝ որպես առավել հեղինակավոր իրավական ակտ, կարծես թե, համոզում է հետևել Հիմնական օրենքում արտացոլված պատգամներին՝ ընդհանուր արժեքների պահպանման նպատակով⁵: Իսկապես, այս կամ այլ ինստիտուտի կամ սկզբունքի ամրագրումը Սահմանադրությունում նախապայմաններ է ստեղծում հասարակության կողմից տվյալ երևույթի՝ որպես հատկապես կարևոր նշանակություն ունեցող ֆենոմենի, ընկալելու համար: Միաժամանակ սահմանադրա-

կան իրավունքը իշխանական-իրավական գործընթացների զարգացման ելակետ է հանդիսանում և կոչված է դառնալ պետական բոլոր մարմինների համակարգված-նպատակաձեռնված փոխգործակցության հիմք⁶: Ուստի տվյալ պարագայում անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել փոխօգնության ինստիտուտի նշանակությունը՝ սահմանադրական ուղեցույց սահմանելու անհրաժեշտության տեսանկյունից:

Արտասահմանյան երկրների՝ խնդրին առնչվող փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ որոշ պետությունների սահմանադրությունները ներառում են վարչական մարմինների փոխօգնության սկզբունքը: Այսպես, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Հիմնական օրենքի (Սահմանադրության) 35-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Դաշնության և հողերի բոլոր իշխանությունները միմյանց տրամադրում են իրավական և վարչական օգնություն»⁷: Հատկանշական է, որ նշված իրավանորմը պարունակող 35-րդ հոդվածը ներառված է Հիմնական օրենքի՝ «Դաշնությունը և հողերը» վերտառությամբ 2-րդ բաժնում, որում տեղ գտած իրավական նորմերը հիմնականում վերաբերում են դաշնության և հողերի փոխհարաբերություններին:

Գերմանիայի սահմանադրական իրավունքին մվիրված իրավաբանական գրականությունում Հիմնական օրենքի 35-րդ հոդվածում ամրագրված փոխօգնությունը դիտարկվում է որպես «դաշնության հավատարմության» սկզբունքից (*Bundestreue*) բխող և «համագործակցային դաշնության» (*kooperative Fyederalismus*) գաղափարի տարր հանդիսացող սկզբունք⁸: Միաժամանակ «դաշնության հավատարմության» սկզբունքը, ըստ Գերմանիայի պետական իրավունքի պրոֆեսոր Հ. Բաուերի, իրենից ներկայացնում է՝ «Դաշնության շահերին չհակասող վարքագիծ, որի հիմնական պարտականությունն է գործել Դաշնության շրջանակներում»⁹: Իսկ «համագործակցային դաշնությունը» հիմնված է դաշնության սուբյեկտների իրավահավասարության կամ անհրաժեշտության դեպքում փոխօգնության ժամանակ նրանց փոխադարձ պատասխանատվության վրա¹⁰: Այսպիսով,

Գերմանիայի Հիմնական օրենքում վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի ամրագրումը հետապնդում է դաշնության և հողերի փոխհարաբերությունները սահմանադրական հարթության վրա կարգավորելու նպատակ:

Վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի Սահմանադրությունում ամրագրման մեկ այլ օրինակ է Ավստրիայի Հանրապետության Սահմանադրությունը, որի 22-րդ հոդվածը սահմանում է. «Դաշնության, հողերի իշխանությունները և տեղական ինքնակառավարման մարմինները պարտավոր են իրենց լիազորությունների շրջանակներում տրամադրել միմյանց փոխօգնություն»¹¹: Պետք է նկատել, որ Ավստրիան նույնպես դաշնային հանրապետություն է: Սակայն, ի տարբերություն Գերմանիայի Հիմնական օրենքի 35-րդ հոդվածում տեղ գտած իրավական նորմի, Ավստրիայի Հանրապետության Սահմանադրության 22-րդ հոդվածը փոխօգնություն տրամադրելու պարտականություն է նախատեսում ոչ միայն դաշնային և հողերի իշխանությունների համար, այլև նրանց շարքին ավելացվել են տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Սա նշանակում է, որ Ավստրիայի Հանրապետության Սահմանադրության 22-րդ հոդվածը փոխօգնության առավել լայն շրջանակ է սահմանում և դաշնային ու հողերի իշխանությունների փոխհարաբերությունները կարգավորելու հետ մեկտեղ սահմանում է նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխհարաբերություններում փոխօգնության սկզբունքին համապատասխան գործելու պարտականություն:

Միաժամանակ, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ փոխօգնության սկզբունքը ոչ միայն դաշնային պետությունների սահմանադրություններում է ամրագրված, այլ նաև ունիտար: Այսպես, Հարավ-Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրության 41-րդ հոդվածը սահմանում է «համագործակցային կառավարության» և միջկառավարական հարաբերությունների սկզբունքները: Մասնավորապես, նշված հոդվածի 1-ին մասը, ի թիվս այլոց, սահմանում է նաև պետական կառավարման բոլոր մարմինների փոխհամագործակցելու պարտականու-

թյունը՝ միմյանց աջակցելու և ընդհանուր շահերից ելնելով միմյանց տեղեկատվություն ու խորհրդատվություն տրամադրելու միջոցով¹²: Ընդ որում, Հարավ-Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրությունում «համագործակցային կառավարության» և միջկառավարական հարաբերությունների սկզբունքների ամրագրումը, դիտարկվում է որպես, ի թիվս այլոց, արդյունավետ պետական կառավարում ապահովող մեխանիզմ¹³:

Միաժամանակ պետք է նկատել, որ Հարավ-Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի 1-ին մասը Հանրապետության իշխանությունը բաժանում է հանրապետական, շրջանային և տեղական կտրվածքով և սահմանում, որ նշված իշխանություններն առանձնացված են, սակայն գտնվում են փոխադարձ կախվածության և կապի մեջ¹⁴: Ընդ որում, և՛ 40-րդ, և՛ 41-րդ հոդվածները ներառված են Հարավ-Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրության՝ «Համագործակցային կառավարություն» վերտառությամբ 3-րդ գլխում:

Հարավ-Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրության 3-րդ գլխի նորմերի համակարգային ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ «համագործակցային կառավարություն» իրենից ներկայացնում է տարածաշրջանային տարբեր հարթություններում բաժանված և համագործակցության սկզբունքի վրա հիմնված պետական կառավարման համակարգ: «Համագործակցային կառավարությունը» գաղափարախոսական կողմնորոշիչ է, որը ստիպում է հանրային կառավարման մարմիններին գործել համաձայնեցված և անհրաժեշտության դեպքում՝ աջակցել միմյանց¹⁵:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը սահմանադրական կարգի հիմունքներն ու մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատություններն ամրագրելուց հետո սահմանում է Նախագահի, Ազգային ժողովի, կառավարության, դատական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կարգավիճակն առանձին գլուխներով (3-7): Սահմանադրությունն իշխանության երեք ճյուղերի և նրանց ու Նախագահի փոխհարաբերությունների առումով բացառապես նախատե-

Վարչական իրավունք

սում է փոխադարձ զսպող և հակակշռող լծակներ, իսկ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պետական մարմինների փոխհարաբերությունների տեսանկյունից՝ միայն վերջիններիս կողմից իրավական հսկողության հնարավորությունը: Նշված մարմինների միջև համագործակցության և փոխօգնության վերաբերյալ որևէ դրույթ Սահմանադրությունը չի սահմանում: Ավելին, նույնիսկ գործադիր իշխանության մարմինների փոխհարաբերությունների առումով նման սկզբունք նախատեսված չէ:

Մեր կարծիքով, ՀՀ Սահմանադրությունում փոխօգնության ինստիտուտի ամրագրումը՝ որպես հանրային կառավարման մարմինների գործունեության սկզբունք, կարող է պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքի իրականացման յուրահատուկ երաշխիք հանդիսանալ: Այսպես, *մի կողմից*՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք (ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մաս): *Մյուս կողմից*՝ պետությունը պետք է տիրապետի նյութական, քաղաքական և իրավական միջոցների, այլ կերպ ասած՝ ստեղծի ընկերային-տնտեսական, քաղաքական, իրավական և փաստական պայմաններ, անհրաժեշտ երաշխիքներ մարդու իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրացման համար¹⁶: Չնայած փոխօգնության սահմանադրական հարթության վրա ամրագրումը պարտադիր չէ, քանի որ այն կարող է տրամադրվել օրենքի հիման վրա¹⁷, այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ ՀՀ Սահմանադրությունում նման սկզբունքի ամրագրումը կարող է էական նշանակություն ունենալ վարչարարության արդյունավետության տեսանկյունից: Դա մասնավորապես պայմանավորված է այն իրողությամբ, որ վարչարարության ընթացքում միմյանց փոխօգնություն ցուցաբերելու արդյունքում վարչական մարմիններն առավել տեղեկացված լինելու, այլ վարչական մարմինների սխալները չկրկնելու և, ընդհակառակը, մյուս վարչական մարմինների լավագույն փորձն ընդօրինակելու, միատեսակ

փաստական հանգամանքների նկատմամբ անհավասար մոտեցում ցուցաբերելուց խուսափելու, առանց իրենց լիազորությունների կատարմանը վնասելու՝ առավել սեղմ ժամկետում, առավել բարենպաստ արդյունքի հասնելու համար իրենց տնօրինմանը հանձնված միջոցների առավել արդյունավետ օգտագործումն ապահովելու, գործը լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննելու, Սահմանադրությամբ և օրենքներով հետապնդվող նպատակին հասնելու համար պիտանի, անհրաժեշտ և չափավոր միջոցներ ընտրելու, հիմնավորված վարչական ակտ ընդունելու հնարավորություն են ձեռք բերում:

Բնականաբար, նկատի ունենալով, որ Սահմանադրությունն առավել լայն շրջանակի խնդիրներ է կարգավորում, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունում նպատակահարմար է ամրագրել ոչ թե զուտ վարչական մարմինների փոխօգնության սկզբունքը, այլ, ընդհանրապես, փոխօգնության և համագործակցության սկզբունքը հանրային կառավարման մարմինների փոխհարաբերություններում՝ նախապայմաններ ստեղծելով նաև «համագործակցային կառավարության» գաղափարը ներդնելու և իրագործելու համար: Սահմանադրությունում համագործակցության և փոխօգնության գաղափարների ներառումը բարենպաստ միջավայր կստեղծի վարչական մարմինների միջև համագործակցության «մշակույթ» ձևավորելու հարցում: Սահմանադրական հարթության վրա հանրային կառավարման մարմինների համագործակցելու անհրաժեշտության ամրագրումը, ի վերջո, կարող է նշված մարմինների քաղաքականության մշտական մասնիկ դառնալ և էապես խթանել նրանց միջև գաղափարական անջրպետների վերացմանը և համագործակցության ու փոխօգնության վրա հիմնված կառավարման համակարգի ձևավորմանը:

Փոխօգնության և համագործակցության սահմանադրական սկզբունքի մասնիկ է նաև վարչական մարմինների փոխօգնությունը, և նշված սկզբունքի ամրագրումը Սահմանադրությունում կնպաստի ինչպես ընդհանրապես հանրային կառավարման ողջ հատվածում համագործակցության գաղափարի ամ-

րապնդմանը, այնպես էլ կոնկրետ վարչական մարմինների փոխօգնության մշակույթի ձևավորմանը: Հարկ է հավելել նաև, որ այս ինստիտուտը, ըստ էության, նոր է և անձանոթ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգին, ուստի դրա անհրաժեշտության ընդգծման նկատառումից ելնելով ևս այս ինստիտուտի ներառումը Սահմանադրությունում կնպաստի վարչարարության բարելավմանը:

Բացի այդ, նկատի ունենալով, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները նույնպես հանդիսանում են վարչական մարմիններ¹⁸, նրանց և պետական մարմինների համագործակցության սկզբունքի ամրագրումը Սահմանադրությունում կարող է վերջնականապես արմատախիլ անել հետխորհրդային պետություններում դեռևս հանդիպող տեղական ինքնակառավարման մարմիններին պետական մարմինների նկատմամբ ստորադաս դիտարկող դիրքորոշումները, քանի որ համագործակցությունը հնարավոր է բացառապես հավասար կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտների միջև: Դա, իր հերթին, հիմք կհանդիսանա գործնականում պետական մարմին հանդիսացող վարչական մարմինների և տեղական ինքնակառավարում իրականացնող վարչական մարմինների միջև փոխօգնության ակտիվացմանը: Այս խնդիրը Հայաստանի Հանրապետությունում չափազանց արդիական է, քանի որ գործնականում գրեթե չենք կարող հանդիպել այնպիսի դեպքերի, երբ պետական մարմինը փոխօգնություն է հայցում տեղական

ինքնակառավարման մարմնից՝ անհիմն կերպով համարելով, որ պետական մարմինն ի գործ է սեփական ուժերով իրականացնել իր վարչարարությունը:

Այսպիսով, ամբողջ վերոշարադրայի հիման վրա կարելի է պնդել, որ *նախ*՝ վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի կիրառման համար անհրաժեշտ գործնական հարաբերությունների ձևավորման համար անհրաժեշտ է գործածել միջանկյալ այնպիսի եղանակներ, որոնք կբարձրացնեն հիշյալ ինստիտուտի վերաբերյալ վարչական մարմինների գիտելիքների և, ընդհանրապես, տեղեկացվածության աստիճանը և կստեղծեն նախապայմաններ նրանց կողմից այս ինստիտուտի կիրառումից խուսափելու պրակտիկայի վերացման համար, *երկրորդ*՝ համագործակցության և փոխօգնության սկզբունքի ամրագրումը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունում կնպաստի ինչպես ողջ պետական համակարգում փոխադարձ վստահության և աջակցության մթնոլորտի ձևավորմանը, այնպես էլ վարչական մարմինների փոխօգնությունը գործնականում առավել իրականապես դարձնելու տեսանկյունից վարչարարության արդյունավետության բարձրացմանը: Սահմանադրական ամրագրումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ օրենսդրական մակարդակով դեռևս չի ձևավորվել միասնական իրավական դիրքորոշում հիշյալ ինստիտուտի առնչությամբ, մինչդեռ սահմանադրական նորմը կկամխորշի իրարամերժ զարգացումները:

1. BROGGINI G. "Assistenza giudiziaria internazionale in materia civile (II)", in P. BERNASCONI, G. BROGGINI, F. COMETTA, P.-L. MANFRINI & P. VOLKEN, *Assistenza giudiziaria internazionale in materia civile, penale, amministrativa ed esecutiva*, CFPG, Lugano, 1999, p. 45.
2. ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի պաշտոնական ինտերնետային կայքը <http://www.cscouncil.am/>
3. *Азаркин Н.М.* Всеобщая история юриспруденции: Курс лекций. М., Юрид. лит., 2003, с. 333.
4. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնարկ-նորոգում / քննադատական խմբագրության՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Եր.: «Գրավոր», 2010, էջ 8, 12:
5. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք: - Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի պետական համալս. հրատ., 2008, էջ 90:
6. Նույն տեղում, էջ 19:
7. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>.
8. *Геймбах Н.Г.* Эволюция финансовых взаимоотношений федерации земель в современной Германии. Вестник Томского Государственного Университета. 2011 N2, с. 39-41.
9. *Бауэр Х.* Верность федерации как определяющий принцип германского федерализма // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. М., 2003. N3 (44), с. 14.

10. Chancen des Federalismus in Deutschland und Europa. Baden-Baden, 1994, p. 81.
11. http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf.
12. Հարավ-Աֆրիկյան Հանրապետության Սահմանադրության 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի «b» կետի «ii» և «iii» ենթակետեր <http://www.constitutionalcourt.org.za/site/theconstitution/english-09.pdf>.
13. Timothy Layman, Intergovernmental relations and service delivery in South Africa, *a ten year review*, commissioned by the presidency, 2003, p. 9.
14. <http://www.constitutionalcourt.org.za/site/theconstitution/english-09.pdf/>.
15. *PHINDELA M. E.* The South African system of co-operative government and intergovernmental relations: an analysis, Association of Secretaries General of Parliaments, Kampala 2012, p. 3-4.
16. *Supra note 3*, p. 207.
17. *LOEBENSTEIN E.* "International Mutual Assistance in Administrative Matters", *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht*, Supplementum 2, Springer-Verlag, Wien-New York, 1972, p. 12.
18. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետ:

Միմն ՖԱՐՄԱՆՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

**ԳՅՈՒՏԻ ԱՐՏՈՆԱԳՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Ազգային ընթացակարգով գյուտի արտոնագրումը բաղկացած է հետևյալ փուլերից՝ ա) հայտի ներկայացում, բ) հայտի գրանցում, գ) հայտի փորձաքննություն, դ) արտոնագրի տրամադրում, ե) մինչև արտոնագրի գործունեության իններորդ տարվա ավարտը գյուտի արտոնագրատմականության պայմանների (էության) վերաբերյալ գրավոր ապացույցի ներկայացում:

Ա) Հայտի ներկայացում: Հայտը ներկայացվում է գրավոր անմիջականորեն պետական լիազոր մարմնին կամ փոստային առաքմամբ, ֆաքսով՝ ֆաքսիմիլային պատկերի տեսքով կամ հաղորդակցության այլ էլեկտրոնային միջոցներով:

Հայտի ներկայացումը գործընթաց է, երբ հայտատուն որոշում է միջազգային, տարածաշրջանային, թե ազգային հայտ է ներկայացնելու, իրականացնում է հայտը ներկայացնելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի հավաքագրում, ընտրում է ձևը, որի միջոցով հայտը ներկայացվում է համապատասխան իրավասու մարմին:

Անդրադառնանք հարցին՝ ինչ առավելություն ունի ազգային ընթացակարգով հայտի ներկայացումը: Օրինակ՝ Եվրասիական արտոնագրային կազմակերպության տուրքերի մասին կանոնակարգի՝ 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ եվրասիական հայտ ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է վճարել 25500 ռուբլի, որը համարժեք է 330.000 ՀՀ դրամին, իսկ ազգային հայտ ներկայացնելու համար վճարվում է ընդամենը 20.000 ՀՀ դրամ՝ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի՝ 18-րդ հոդվածի համաձայն: Բացի դրանից, լրացուցիչ ծախսեր են կատարվում հայտի առաք-

ման, դրանում առկա փաստաթղթերի թարգմանության և այլնի կապակցությամբ:

Ազգային հայտի ներկայացումն ունի նաև թերություններ: Օրինակ՝ այս դեպքում գյուտն իրավական պահպանություն ստանում է կոնկրետ երկրում, ազգային հայտ ներկայացնելիս իրավասու մարմինը ներպետական գերատեսչությունն է, որն իր մասնագետների պատրաստվածության և փորձի առումով զիջում է միջազգային և տարածաշրջանային հայտերով համապատասխան իրավասու մարմններին:

Ավելին, ազգային հայտի ներկայացումը Հայաստանում կարող է դառնալ ծախսատար և ժամանակատար, երբ ցանկություն կա գյուտը պաշտպանել մի շարք պետություններում: Նման պարագայում հայտատուն ստիպված է յուրաքանչյուր երկրում իրականացնել նույնաբովանդակ գործողություններ, երբ դրանք կարող էին փոխակերպվել միջազգային կամ տարածաշրջանային հայտ ներկայացնելով:

Հայտի ներկայացումը բարդ գործընթաց է: Միշտ չէ, որ հայտատուն կարող է որոշել՝ ինչպիսի հայտ է պետք ներկայացնել, ինչպիսի կազմ ունի այն, ներկայացումից հետո ինչ ճակատագիր կարող է ստանալ այն, արտոնագիրն ստանալուց հետո ինչպես պետք է ղեկավարել իր իրավունքները: Այստեղ գյուտի իրավական պահպանության համար էական դեր և նշանակություն ունեն արտոնագրային հավատարմատարները:

Արտոնագրային հավատարմատար կարող են լինել՝

1) ՀՀ-ում մշտական բնակություն ունեցող այն անձինք, ովքեր ունեն բարձրա-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

գույն կրթություն և որպես արտոնագրային հավատարմատարներ՝ պետական լիազոր մարմնում հանձնել են որակավորման ընկնություն.

2) ՀՀ-ի իրավաբանական անձինք, որոնցում աշխատում է վերևում նշված պահանջներին համապատասխանող առնվազն մեկ անձ («Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական մոդելների մասին» ՀՀ օրենք³, 75-րդ հոդված, մաս 2): Այս մասով գոյություն ունեն հետևյալ թերությունները: Առաջին՝ ճիշտ պետք է հստակեցնել՝ որ իրավաբանական անձը կարող է լինել հավատարմատար: Ծիշտ կլինեք, օրինակ՝ ՀՀ փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովի 2012թ. փետրվարի 11-ի թիվ 2 որոշմամբ⁴ սահմանված փաստաբանի վարքագծի կանոնագրի օրինակով նախատեսել, որ իրավաբանական անձն արտոնագրային հավատարմատար կարող է հանդիսանալ միայն այն դեպքում, երբ զբաղվում է արտոնագրային հավատարմատարի գործունեությամբ: Այլապես կստացվի, որ իրավաբանական անձը կարող է համարվել հավատարմատար նույնիսկ, երբ նրա հավատարմատար աշխատակիցը կատարում է այլ բնույթի աշխատանք: Երկրորդ թերությունը հետևյալն է, օրենքը հստակ նախատեսում է, որ արտոնագրային հավատարմատարները պետք է գրանցվեն պետական գրանցամատյանում, սակայն ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարի 2005թ. փետրվարի 7-ի թիվ 19-Ն հրամանով հաստատված կարգով⁵ միայն նախատեսվում է ֆիզիկական անձ հավատարմատարների գրանցումը:

Արտոնագրային հավատարմատարներն իրենց կարգավիճակը ձեռք են բերում պետական գրանցամատյանում գրանցվելով: Հավատարմատարի տարբերությունը տվորական ներկայացուցչից այն է, որ այս դեպքում պետությունը երաշխավորում է, որ անձն ունի իրավական գիտելիքներ տվյալ բնագավառում և կարող է իրականացնել ներկայացուցչություն:

Թերություն կարելի է համարել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի⁶ 40-րդ և «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի⁷ 5-րդ հոդվածներում հավատարմատարների մասով բացառության չնախատեսումը: Այդ հոդվածներից բխում է սկզբունք, որ ընդհանուր իրավասության դատարաններում դատական ներկայացուցչությունը կամ դրա կազմակերպումը որպես պարբերաբար կամ վճարովի հիմունքներով մատուցվող ծառայություն կարող է իրականացնել միայն փաստաբանը: Անհասկանալի է, թե ինչու մտավոր սեփականության գործերով չի նախատեսվել, որ բացի փաստաբաններից, ներկայացուցիչ կարող են լինել պարբերաբար և վճարովի հիմունքներով արտոնագրային հավատարմատարները: Այս դեպքում իրավունքի պաշտպանությունն ստանձնողը ևս իր մասնագիտական պատրաստվածության տեսանկյունից երաշխավորված է պետության կողմից: Առավել ևս այսօր դատական պրակտիկայում շատ տարածված է հավատարմատարների կողմից դատական ներկայացուցչություն իրականացնելը⁸:

Արտոնագրային հավատարմատարներին նման հնարավորություն չընձեռելով՝ սահմանափակվում է Սահմանադրությամբ երաշխավորված արդյունավետ դատական պաշտպանության և իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը:

Բ) Հայտի գրանցում: Հայտի գրանցումն ունի երկու նպատակ: Առաջին՝ գրանցման միջոցով հայտատուն ծանուցվում է վարչական վարույթի հարուցման մասին, ձեռք է բերում իրավունքներ և պարտականություններ, որոնք կարող են անձին պատկանել վարչական վարույթին մասնակցելիս: Երկրորդ՝ հայտի գրանցումը նպաստում է գյուտի առաջնության սահմանմանը: Հայտի ներկայացման թվական է համարվում հայտի կազմում առկա փաստաթղթերից վերջինը ստանալու թվականը: Հայտի գրանցումն իրականացվում է ՀՀ մտավոր սեփականության

Քաղաքացիական իրավունք

գործակալության կողմից նրան գրանցման հերթական համար տալու միջոցով:

Գ) Հայտի փորձաքննություն: Հայտի փորձաքննության խնդիրը գյուտի արտոնագրատունակության բացահայտումն է՝ դրա տեխնիկական հատկանիշները բացահայտելու միջոցով⁹: Դա ՀՀ մտավոր սեփականության կողմից իրականացվում է հայտի և դրան կից փաստաթղթերի օրենքին համապատասխանությունը ստուգելու միջոցով, որի արդյունքում պարզվում է՝ արդյոք հայտարկվող գյուտն արտոնագրատունակ է, և գյուտ կարող է ենթարկվել պետական գրանցման:

Լիազոր մարմինը հայտը դիտարկում է դրա ձևի և բովանդակության տեսանկյունից: Բացի գյուտի նկարագրությունից, հայտի մնացած փաստաթղթերը ևս պետք է ձևակերպել այնպես, որ դրանք հստակ լինեն և բացահայտեն հայտարկվող գյուտը¹⁰:

Այս տրամաբանությունից ելնելով՝ «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է, որ լիազոր մարմինը, հայտում կամ դրան կից փաստաթղթերում հայտնաբերելով թերություններ, այդ մասին անհապաղ հայտնում է հայտատուին՝ դրանք ուղղելու համար: Նման դրույթի առկայությունը տրամաբանական է, քանի որ հայտը բաղկացած է ծավալուն փաստաթղթերից, որոնք հաճախ ներկայացվելուց հետո շտկումների կարիք են ունենում: Նման հնարավորությունը բխում է վարչարարության համաչափության ու ձևական պահանջները չարաշահելու արգելի սկզբունքներից:

Հայտի փաստաթղթերի համապատասխանության ստուգմամբ լիազոր մարմինը որոշում է՝ արդյոք հայտարկվող գյուտի առարկան իրավական պահպանության ենթակա է՝ վերաբերում է տեխնիկայի բնագավառին¹¹, իսկ հետո իր տրամադրության տակ գտնվող նյութերից ելնելով, տեխնիկայի մակարդակը որոշելով՝ բացահայտում է՝ արդյոք հայտարկվող գյուտն առաջին հայացքից (ակնհայ-

տորեն, բացահայտորեն) նոր է, ունի գյուտարարական մակարդակ և արդյունաբերորեն կիրառելի է:

Իրավական պահպանությունից հանված գյուտի առարկան բացահայտելով՝ իրականացվում է նեգատիվ արտոնագրային քաղաքականություն¹²: Այլ կերպ՝ բացառվում են այն գյուտերի իրավական պահպանությունը, որոնք ինչ-ինչ պատճառներով չեն կարող ապահովվել պետության կողմից: Այս փուլում լիազոր մարմինը համապատասխան բացահայտումը կատարում է՝ ելնելով նրանից, թե գյուտին իրավական պահպանություն չտրամադրելն ինչպիսի արդյունավետ իրավիճակի կհանգեցնի հասարակական կյանքում:

Ի՞նչ ենք հասկանում լիազոր մարմնի մոտ գտնվող նյութերի հիման վրա տեխնիկայի մակարդակը որոշել ասելով, և երբ է գյուտն առաջին հայացքից (ակնհայտորեն, բացահայտորեն) արտոնագրատունակ:

Այս հարցադրումները միմյանց փոխլրացնում են: Բանն այն է, որ տեխնիկայի մակարդակն ամբողջականորեն չի բացահայտվում, հետևաբար գյուտը միայն բացահայտված տեխնիկայի մակարդակի շրջանակներում կարելի է դիտարկել արտոնագրատունակ. այդ պատճառով էլ գյուտի արտոնագրատունակության բացահայտումը կատարվում է միայն առաջին հայացքից՝ կիրառելով այն բոլոր կանոնները, որոնք նախատեսված են գյուտի նորությամբ, գյուտարարական մակարդակը և արդյունաբերորեն կիրառելիությունը բացահայտելու համար:

«Տեխնիկայի մակարդակի բացահայտումը լիազոր մարմնի մոտ գտնվող նյութերի հիման վրա» ընկալվում է տարբեր տեսանկյուններից: Առաջին՝ լիազոր մարմնի մոտ գտնվող տեղեկություն կարելի է համարել ինչպես նրան հայտնի, այնպես էլ լիազոր մարմնին անհայտ, սակայն հայտնի լինելու ենթակա ցանկացած տեղեկությունը: Երկրորդ՝ լիազոր մարմնի մոտ գտնվող տեղեկություն կարող է լինել ցանկացած տեղեկատվություն, որը

հայտնի է դարձել գործակալությանն իր գործունեության ընթացքում: Երրորդ՝ «տեխնիկայի մակարդակի բացահայտումը լիազոր մարմնի մոտ գտնվող նյութերի հիման վրա» ասելով՝ կարելի է հասկանալ միայն հայտի մեջ առկա տեղեկատվությունը: Այս մասով օրենքը հստակեցման կարիք ունի, թե որ մակարդակով պետք է հասկացվի գործակալության մոտ գտնվող տեղեկատվությունը: Ավելին, պետք է նշվի, որ այդպիսին է համարվում գործակալությանն իր գործունեության ժամանակ օրինական ճանապարհով հայտնի դարձած ցանկացած հավաստի տեղեկություն՝ այդ թվում նաև նախկինում ներկայացված հայտերի մեջ առկա տեղեկատվությունը:

Ասվածը պայմանավորված է նրանով, որ լայն իմաստով հարցի ընկալումը կիսաթարի ՀՀ-ում գյուտի արտոնագրման քաղաքականությունը: Հարցի նեղ ձևով ընկալումը բարդություն կստեղծի ոչ արտոնագրամուտակ գյուտերին արտոնագիր տալու և անարդյունք վարչարարություն իրականացնելու պատճառաբանությամբ:

Գ) Արտոնագրի տրամադրումը: Գյուտի արտոնագրի տրամադրումը գործընթաց է, որի արդյունքում իրավաստիրոջ իրավունքները գյուտի նկատմամբ ստանում են պետական պաշտպանություն: Մինչև արտոնագրի տրամադրումը գործակալությունը փորձաքննության արդյունքների հիման վրա կայացնում է հետևյալ որոշումներից մեկը.

1. *Որոշում է կայացնում հայտը պաշտոնական տեղեկագրում հրապարակելու և արտոնագիր տալու մասին:*

2. *Որոշում է կայացնում հայտը մերժելու մասին:*

Հայտը պաշտոնական տեղեկագրում հրապարակելու նպատակն այն է, որ հանրությունը տեղեկացվի այն մտավոր գործունեության արդյունքների մասին, որոնց օգտագործման կապակցությամբ մենաշնորհ է տրվելու:

Սեր կարծիքով ճիշտ չէ օրենսդրի մոտեցում որոշումը արտոնագիր տալու կա-

պակցությամբ ընդունելու վերաբերյալ: Այն իրականում պետք է ընդունվի գյուտի՝ պետական գրանցամատյանում գրանցման կապակցությամբ, քանի որ վարչական ակտը, որն ապահովում է գյուտի նկատմամբ իրավունքների ծագումը, պետական գրանցամատյանում կատարված գրառումն է¹³: Արտոնագիրը՝ գյուտի պետական գրանցման փաստը հավաստող փաստաթուղթ է:

Ինչպես նշվեց, երկրորդ դեպքում ընդունվում է հայտը մերժելու մասին որոշում, որով ավարտվում է վարչական վարույթը: Այս որոշումը միջամտող վարչական ակտ է, որով մերժվում է գյուտի իրավական պահպանություն ստանալու իրավունքը¹⁴:

Այսպիսով, արտոնագրի տրամադրումը գյուտին իրավական պահպանություն տրամադրելու տեսանկյունից արժևորվում է գյուտը պետական գրանցամատյանում գրանցելու պահից, քանի որ հենց այս գրանցումն է հիմք հանդիսանում գյուտի պահպանության համար, իսկ արտոնագիրն իր բնույթով հանդիսանում է այդ գրանցամատյանից կատարված քաղվածք: Հետևաբար այս առումով օրենսդրության տրամաբանությունը պետք է փոխվի և շեշտը դրվի պետական գրանցամատյանում կատարված գրառման, ապա նոր գյուտի արտոնագրի վրա:

Ե) Մինչև արտոնագրի գործունեության իններորդ տարվա ավարտը գյուտի արտոնագրամուտակության պայմանների (եության) վերաբերյալ գրավոր ապացույցի ներկայացումը:

Սա նպատակ ունի գյուտի արտոնագրամուտակության բացահայտումն իրականացնել բարձր մասնագիտական հմտություններ ունեցող անձանց միջոցով: Տարբեր գյուտերի համար լիազոր մարմինն ունակ չէ տալ արտոնագրամուտակության եզրակացություն, հետևաբար հիմք են ընդունվում սահմանված չափանիշներին բավարարող կազմակերպությունների կողմից տրված եզրակացությունները: Սա նաև նպատակ է հետապնդում գյուտերի

Քաղաքացիական իրավունք

արտոնագրաունակության եզրակացության կապակցությամբ ներդնել միանակական համակարգ տարբեր երկրների մակարդակով:

Խնդիրն այն է՝ որքանով է ՀՀ-ի համար շահավետ մնանատիպ միատեսակ մոտեցումը, երբ այդ մոտեցումները որդեգրում են տարբեր զարգացման մակարդակ ունեցող երկրները: Այս առումով լուրջ տնտեսագիտական և այլ մասնագիտական ուսումնասիրություններ են անհրաժեշտ՝ բացահայտելու՝ այդ միատեսակ մոտեցումների որդեգրումն ինչ ազդեցություն կունենա ազգային արտադրողի վրա:

Նմանատիպ ուսումնասիրությունները չեն կատարվում համապատասխան իրավական ակտերի մշակման և ընդունման ժամանակ: Համենայնդեպս, դա է վկայում այն հանգամանքը, որ «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մասին» ՀՀ օրենքի և դրա փոփոխությունների հիմնավորումներում այդ մասնագիտական ուսումնասիրություններն ակնհայտ չեն:

Խնդիրը մի փոքր այլ է պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ պարունակող գյուտերի արտոնագրման ժամանակ: Տեսության մեջ կարծիք կա, որ գաղտնի գյուտերի արտոնագրումը հակասում է արտոնագրային իրավունքի սկզբունքներին: Գյուտի արտոնագրումը ենթադրում է գյուտի բացահայտումը և այդ գյուտի նկատմամբ իրավատիրոջ բացառիկ իրավունքների սահմանումը: Եթե գյուտը գաղտնի է, ապա դա չի բացահայտվում հանրության առջև. հետևաբար կորում է նաև գյուտի արտոնագրման իմաստը: Նման գյուտի պահպանությունն իրականացվում է ոչ թե արտոնագրային իրավունքի միջոցով, այլ բոլորովին այլ եղանակներով¹⁵:

Միակ հիմնավորումը գաղտնի գյուտերի արտոնագրման կապակցությամբ այն է, որ գաղտնի օբյեկտների գաղտնագերծումից հետո իրավատերը կարողանա իրացնել իրավունքները գյուտի նկատմամբ, որոնք սահմանվում են ար-

տոնագրային իրավունքով¹⁶:

Գաղտնի գյուտերի արտոնագրումն իրականացվում է ՀՀ կառավարության 2010թ. ապրիլի 29-ի N 466-Ն որոշմամբ¹⁷ սահմանված կարգով: Հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ գաղտնի օբյեկտի նկատմամբ իրավունքները տնօրինում է պետությունը, իսկ գաղտնի գյուտերի վերաբերյալ տվյալները չեն հրապարակվում: Գյուտի գաղտնիությունը որոշում է ՀՀ մտավոր սեփականության գործակալությունը հայտում առկա տեղեկությունների հիման վրա: Թերությունն այն է, որ մինչև գյուտի գաղտնիության բացահայտումը հնարավոր է հայտը հայտնվի այնպիսի անձանց ուսումնասիրության կենտրոնում, ովքեր իրավասու չեն ծանոթանալու այդպիսի տեղեկությունների: Ավելին, «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական նմուշների մասին» ՀՀ օրենքը, արտոնագրաունակության մասին գրավոր ապացույցի պատրաստումն ընձեռելով որոշակի մարմինների, մեխանիկորեն օտարերկրյա սուբյեկտներին հնարավորություն է տալիս ծանոթանալ պետական և ծառայողական գաղտնիքներին: Այդ պատճառով էլ Հայաստանի Հանրապետության համար գաղտնի գյուտերի իրավական պահպանությունն արտոնագրային իրավունքի միջոցով չի բխում հանրային շահերից: Հետևաբար գյուտի իրավական պահպանությունը գաղտնի գյուտերի մասով արտոնագրային իրավունքում պետք է բացառվի՝ ելնելով ազգային անվտանգության շահերից:

Այսպիսով, ՀՀ-ում գյուտերի արտոնագրման կապակցությամբ խնդիրներ կան հավատարմատարների ինստիտուտի, գյուտի առաջին հայացքից արտոնագրաունակության, գաղտնի գյուտերի իրավական պահպանության կապակցությամբ: Գտնում ենք, որ այդ խնդիրները կարող են իրենց լուծումը ստանալ սույն հոդվածում նշված օրենսդրական բարեփոխումների միջոցով:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա Տեսական գրականություն
1. **Дакно И. И.** Патентование и лицензирование. Учебное пособие. Киев, 2004, с. 216.
2. **Судариков С. А.** Право интеллектуальной собственности: учеб. М., 2008, с. 368.
3. **Catherine Colston** Principles of intellectual property law (Principles of law series) — Law and legislation — Great Britain, 1999, p. 482.
Բ Իրավական ակտեր
1. ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով) (05.12.2005 թվական):
2. 1970թ. հունիսի 19-ին Վաշինգտոնում ստորագրված «Արտոնագրային Կոուպերացիայի մասին» պայմանագիր.
3. 1994թ. սեպտեմբերի 9-ին Մոսկվայում ստորագրված «Եվրասիական արտոնագրային կոնվենցիա»:
4. Եվրասիական արտոնագրային կազմակերպության տուրքերի մասին կանոնակարգ (<http://lex.am/docs/karg%20kargapahakan.pdf>, 2013 թ. փետրվարի 2-ի դրությամբ):
5. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք. ընդունվել է 1998 թ. մայիսի 5-ին:
6. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք. ընդունվել է 1998թ. մայիսի 5-ին:
7. «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենք. ընդունվել է 1997թ. դեկտեմբերի 27-ին:
8. «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենք. ընդունվել է 2004թ. դեկտեմբերի 14-ին:
9. «Գյուտերի, օգտակար մոդելների և արդյունաբերական մոնոլների մասին» ՀՀ օրենք. ընդունվել է 2008թ. հունիսի 10-ին:
10. Առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարի 2005թ. փետրվարի 7-ի թիվ 19-Ն հրաման:
11. ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարի 2009թ. մարտի 25-ի «Գյուտի, օգտակար մոդելի, արդյունաբերական մոնոլի հայտի ձևակերպման ներկայացման և քննարկման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 206-Ն հրաման:
12. ՀՀ կառավարության 2010թ. ապրիլի 29-ի N 466-

Ն որոշում:
13. ՀՀ վճարել դատարանի 2007թ. դեկտեմբերի 25-ի թիվ 3-1920 (ՏԳ) որոշում:
14. ՀՀ վճարել դատարանի 2007 թ. հունիսի 1-ի թիվ ՎԳ-3-415:
15. ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 2011 թ. հունիսի 28-ի թիվ ՎԳ/0783/05/10 գործով կայացրած որոշումը (http://www.datalex.am/dl_case_view_page.php?caseType=5&courtID=0&caseID=38562071809458521, 2013 թ. փետրվարի 3-ի դրությամբ):
16. ՀՀ փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովի 2012թ. փետրվարի 11-ի թիվ Զ որոշում (<http://lax.am/docs/karg%20kargapahakan.pdf>, 2013 թ. փետրվարի 2-ի դրությամբ):
Գ Օտարերկրյա իրավակիրատ պրակտիկա և այլ աղբյուրներ
1. Եվրոպական արտոնագրային ընկերության շրջանակներում ընդունված T 14/83 ակտը (http://www.epo.org/law-practice/case-law-appels/recent/t83001_4ex1.html, 2013թ. հունվարի 13-ի դրությամբ):
2. Եվրոպական արտոնագրային ընկերության շրջանակներում ընդունված T 154/04 ակտը (http://www.epo.org/law-practice/case-law-appels/recent/t040154_ex1.html, 2013 թ. հունվարի 6-ի դրությամբ):
3. Եվրոպական արտոնագրային ընկերության շրջանակներում ընդունված T 1173/97 ակտը (<http://www.epo.org/law-practice/case-law-appels/recent/t971173ep1.html>, 2013 թ. հունվարի 13-ի դրությամբ):
4. Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ստյալանի դատարանի թիվ ԵԿԳ/0402/02/10 քաղաքացիական գործ:
5. ՀՀ վարչական դատարանի թիվ ՎԳ-3262/05/11 վարչական գործը:

1. http://www.epo.org/ru/documents/norm/poshina_ogl.html, 2013 փետրվարի 1-ի դրությամբ:
2. Ընդունվել է 1997թ. դեկտեմբերի 27-ին: ՀՀՊՏ 1998.01.11/1:
3. Ընդունվել է 2008թ. հունիսի 10-ին: ՀՀՊՏ 2008.07.09/42 (632) Հոդ. 715:
4. <http://lex.am/docs/karg%20kargapahakan.pdf>, 2013 թ. փետրվարի 2-ի դրությամբ:
5. ՀՀԳՏ 2005.03.18/7(184) Հոդ. 94:
6. Ընդունվել է 1998թ.մայիսի 5-ին: ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
7. Ընդունվել է 2004թ. դեկտեմբերի 14-ին: ՀՀՊՏ 2005.01.21/6(378) Հոդ. 102:
8. Օրինակ՝ Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ստյալանի դատարանի թիվ ԵԿԳ/0402/02/10 քաղաքացիական գործը, ՀՀ վարչական դատարանի թիվ ՎԳ-3262/05/11 վարչական գործը, որտեղ որպես կողմի ներկայացուցիչ հանդես են գալիս արտոնագրային հավատարմատարները:
9. Եվրոպական արտոնագրային ընկերության շրջանակներում ընդունված T 154/04 ակտը (<http://www.epo.org/law-practice/case-law-appels/recent/t040154ex1.html>, 2013 թ. հունվարի 6-ի դրությամբ):
10. Օրինակ՝ Եվրոպական արտոնագրային ընկերության շրջանակներում ընդունված T 14/83 ակտը (<http://www.epo.org/law-practice/case-law-appels/recent/t830014ex1.html>, 2013 թ. հունվարի 13-ի դրությամբ):
11. Եվրոպական արտոնագրային ընկերության շրջանակներում

ընդունված T 1173/97 ակտը (<http://www.epo.org/law-practice/case-law-appels/recent/t971173ep1.html>, 2013 թ. հունվարի 13-ի դրությամբ):
12. **Catherine Seville** EU Intellectual Property Law and Policy, Great Britain, 2009, p. 71.
13. ՀՀ վճարել դատարանի 2007թ. դեկտեմբերի 25-ի թիվ 3-1920 (ՏԳ), 2007թ. հունիսի 1-ի թիվ ՎԳ-3-415 և այլ գործերով կայացրած որոշումները, որտեղ վարչական ակտ է համարվում ոչ թե սեփականության իրավունքի վկայականը, այլ սեփականության իրավունքի վերաբերյալ գրանցման ակտը կատարված գրառումը: Թեև քննարկվող որոշումները վերաբերում են սեփականության և ոչ թե մտավոր սեփականության իրավասության ընդհանուր սահմանափակումներին, սակայն այս առումով ակտերը երկու դեպքում էլ նույնն են:
14. ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 2011թ. հունիսի 28-ի թիվ ՎԳ/0783/05/10 գործով կայացրած որոշումը (http://www.datalex.am/dl_case_view_page.php?caseType=5&courtID=0&caseID=38562071809458521, 2013 թ. փետրվարի 3-ի դրությամբ): Թեև քննարկվող որոշումը վերաբերում է ապրանքային նշանների գրանցումը մեթոդի մասին որոշումներին, սակայն ակտերը նույնն են քննարկվող իրավիճակի հետ:
15. **Дакно И. И.** Патентно лицензионная работа. Киев, 1996, с. 7.
16. **Судариков С. А.** Право интеллектуальной собственности: учеб. М., 2008, с. 176.
17. ՀՀՊՏ 2010.05.12/20(754) հոդ. 510:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՕՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЛИЦЕНЗИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Одно из главных условий предпринимательской деятельности самостоятельность предпринимателя и осуществление деятельности на свой риск. Однако самостоятельность предпринимателя не является абсолютной, и она находится под контролем государства и предприниматель пользуется своей свободой лишь в том случае, когда действует в рамках определенных законодательством, не злоупотребляет предоставленным ему правом.¹ Известно, что любое ограничение прав и свобод, в том числе свободы предпринимательской деятельности, не может быть произвольным и должно соответствовать общим принципам права. Основой формирования действительно правового государства, в котором созданы все условия (социальные, экономические, культурные и пр.) для жизни и развития каждого члена общества является законодательное определение пределов вмешательства государства и его органов в сферу частных интересов экономических субъектов. Одним из критериев определения границ воздействия власти на экономику является принцип пропорциональности или соразмерности.

На фоне нарастающих темпов технического прогресса, наблюдаемого в мире на современном этапе развития общества, отсутствует должное выявление, изучение и практическое применение критериев и принципов ограничений, устанавливаемых в экономической сфере. В ситуации постоянно усложняющейся системы общественных отношений вокруг материальных благ государство стремится обосновать и нормативно закрепить свое властное воздействие на экономические отношения, что закономерно отражается на содер-

жании законодательства, регулирующего вопросы предпринимательства. Видится, что «незнание основополагающих правовых ценностей приводит к появлению многочисленных произвольных, противоречивых и дублирующих друг друга ограничений и запретов, которые существенным образом затрагивают условия ведения предпринимательской деятельности».² В основе реализации принципа соразмерности лежит сущностно новый подход к пониманию смысла и содержания норм права с точки зрения общественно значимых целей, средств их достижения, ценностей и приоритетов. В результате происходит сближение права с реальными предпринимательскими отношениями, в основе которых лежит индивидуальный субъективный интерес предпринимателя.

Содержание принципа соразмерности состоит в соблюдении баланса частных и публичных интересов субъектов права (органов власти, должностных лиц, граждан, предпринимателей). На практике это выражается в том, что государство не может налагать на обязательства, или ограничивать в правах с превышением меры существующей общественной необходимости. Иными словами, цель защиты определенных общественных интересов всегда должна оправдывать властные средства и методы государственного воздействия. В противном случае, если обязательства, налагаемые законом и государством на субъекты права, не пропорциональны поставленным публично-правовым целям, а также нарушают частные интересы этих субъектов, - данные обязательства не могут считаться правомерными и возможными для применения.

Среди ограничений, налагаемых законом на пределы осуществления предпринимательской деятельности, представляет интерес запрет на ведение предпринимательства без специального разрешения (лицензии). Обязанность получения лицензии и запрет осуществления деятельности в ее отсутствие является, с одной стороны, ограничением права на свободное предпринимательство, гарантированное каждому гражданину Конституцией, а с другой - мерой по стабилизации и координации особо значимых для общества видов экономической деятельности. Именно при рассмотрении вопросов лицензирования отдельных видов предпринимательства наиболее актуальной представляется необходимость соблюдения принципа, соразмерности (пропорциональности). Известно, что главными целями института лицензирования является, во-первых, регулирование рынка определенных товаров, работ, услуг, во-вторых, обеспечение безопасности потребителей соответствующего конечного предпринимательского продукта - защита интересов потребителей. Видится, что при этом «регуляции» и «обеспечении» должны быть в равной степени учтены интересы всех сторон — государства, предпринимателей и потребителей.

Правовое содержание лицензии заключается в легализации предпринимательской деятельности в определенной сфере. Лицензирование представляет собой форму легитимации предпринимательства, выраженную в исполнении императивного требования закона о необходимости получения предпринимателями специальных разрешений на осуществление соответствующих видов деятельности. Отношения, возникающие при прохождении процедуры, лицензирования носят публичный характер и в главной степени направлены на удовлетворение властных интересов государства. При этом нельзя забывать и о частноправовых гарантиях, косвенно предоставляемых механизмом лицензирования в обществе, — речь идет о за-

щите интересов третьих лиц, в частности, предпринимателей — контрагентов от неправомерных действий со стороны недобросовестного субъекта лицензирования, допускающего нарушения лицензионных требований в ходе своей коммерческой деятельности.

Правоотношения в области лицензирования необходимо рассматривать в качестве самостоятельного правового института, ввиду того, что «лицензионные отношения представлены в широком объеме и являются самостоятельным видом общественно-правовых отношений, которые регулируются целым комплексом правовых предписаний-норм, разбросанных по большому количеству источников различных уровней, начиная от федеральных законов и заканчивая ведомственными положениями и инструкциями...»³.

Лицензия представляет собой основание возникновения у субъекта возможности заниматься лицензируемым видом деятельности — соответствующей правоспособности. В правовой литературе и среди правоприменителей находит поддержку позиция, согласно которой появляющаяся в результате получения лицензии правоспособность является специальной.⁴ Обоснованна ли такая точка зрения?

Гражданское законодательство традиционно различает общую и специальную (уставная, профессиональная, должностная) правоспособность. Под универсальной (общей) правоспособностью предпринимателя понимается способность лица иметь полный набор гражданских прав и обязанностей, необходимых ему для осуществления любых законных видов коммерческой деятельности (могут иметь только коммерческие организации). Под специальной правоспособностью, в свою очередь, понимается наличие у лица правомочий, соответствующих уставным целям его деятельности, а также прямо предусмотренных законом специально для данного вида предпринимательства.

Специальная правоспособность — есть ограничение общей правоспособ-

Гражданское право

ности лица и закрепление за предпринимателем особого круга правомочий, связанных с осуществлением им особого вида деятельности, отдельно контролируемого государством и правом. «Но в значительной мере предприниматель получает лицензию не для ограничения, а для последовательного расширения сферы своей предпринимательской деятельности. В этом смысле приобретаемая после получения лицензии правоспособность является не специальной, а дополнительной по отношению к уже имеющейся у предпринимателя общей правоспособности. В результате такого расширения своей правоспособности предприниматель получает возможность диверсифицировать производство и освоить новые рынки сбыта продукции».⁵

В СССР лицензирование, как средство государственного регулирования экономики, не существовало ввиду отсутствия необходимости в нем (это было продиктовано господством плановой экономики, не участием граждан в предпринимательской деятельности, а также отсутствием частной собственности как таковой). Для Российской Федерации и для Республики Армения институт лицензирования является, новым.

Законодательство РФ о лицензировании снова изменилось. За 10 лет Госдума 42 раза меняла ФЗ от 08.08.2001 №128-ФЗ «О лицензировании отдельных видов деятельности».⁶ И вот результат 4 мая 2011 года принят новый ФЗ РФ №99 «О лицензировании отдельных видов деятельности».⁷

Под лицензией сейчас понимается специальное разрешение на право осуществления юридическим лицом или ИП конкретного вида деятельности (выполнения работ, оказания услуг, составляющих лицензируемый вид деятельности), которое подтверждается документом, выданным лицензирующим органом на бумажном носителе или в форме электронного документа, подписанного электронной подписью, в случае, если в заявлении о предоставлении

лицензии указывалось на необходимость выдачи такого документа в форме электронного документа.

Продолжительное время в законодательстве отсутствовало четко сформулированное определение лицензирования. Законодательство о лицензировании различных периодов рассматривало лицензию как: документ, право, юридический факт в форме соответствующего решения. Некоторыми нормативно-правовыми актами лицензирование было отнесено к функции государства, к объему обязанностей органов государственной власти. И не смотря на то, что современное законодательство о лицензировании содержит его легальное определение, в науке по-прежнему существует некая неопределенность трактовки понятия данного института права, что связано со сложностью самого явления. Определение круга общественных отношений, возникающих в лицензионной сфере, а также уяснение понятия «лицензирование» является затруднительным в силу их неоднородности.⁸

В доктрине цивилистики существуют различные представления о сущности лицензирования. Большинство ученых полагает, что в основе правовой природы лицензирования лежит «мера, способ, метод, форма государственного управления».⁹ Наиболее близким к законодательной трактовке представляется определение Ю.А. Тихомирова, который характеризует лицензирование как особую процедуру специального удостоверения (признания) права хозяйствующего субъекта на ведение определенного вида деятельности с соблюдением правил, нормативных требований и стандартов.¹⁰

Необходимо отметить, что для некоторых видов предпринимательской деятельности действующее законодательство о лицензировании ограничивает круг возможных лицензиатов исключительно юридическими лицами, не называя при этом в качестве соискателей лицензий индивидуальных предпринимателей (далее ИП), что служит основанием для отказа в выдаче им разрешений

на соответствующие виды деятельности.

Регистрируясь в качестве индивидуального предпринимателя, гражданин должен знать, что существует определенный список закрытых видов деятельности, на осуществление которых он не имеет право (около 40 видов деятельности). Поэтому, перед тем, как подать заявление на регистрацию ИП, предприниматель должен заранее ознакомиться с данным списком, чтоб не столкнуться с нежелательными ситуациями во время регистрации и получением отказа. Условно, данный список можно разделить на несколько групп, каждой из которых будет соответствовать определенная сфера бизнеса: авиационная сфера бизнеса, бизнес, осуществляемый в военной области, сфера деятельности, связанная со взрывчатыми и химическими веществами, деятельность, относящаяся к компетенции организаций других форм собственности, государства, производство и продажа алкогольной продукции и другое. Эти виды деятельности называют закрытыми (недоступными).

В качестве примеров специальных ограничений для индивидуальных предпринимателей можно назвать императивные нормы федеральных законов, допускающих ведение определенных видов коммерческой деятельности только юридическими лицами. Расширительное толкование подобных норм недопустимо, поэтому указанные в них виды деятельности не могут осуществляться ИП.¹¹

В частности, в соответствии с законодательством о банках и банковской деятельности, совершение банковских операций возможно только кредитными организациями, действующими в форме хозяйственных обществ.¹² Ст. 6 Федерального закона РФ «Об организации страхового дела в РФ» предусматривает возможность осуществления страховой деятельности только страховщиками – юридическими лицами.¹³ Законодательство содержит и иные ограничения возможности получения лицензии ИП на осуществление отдельных видов дея-

тельности (фармацевтическая деятельность, деятельность эмитентов ценных бумаг, деятельность негосударственных пенсионных фондов и пр.).

Порядок лицензирования ИП в Республике Армения регулируется законом «О лицензировании» №193 от 30.05.2011г.¹⁴ Отдельными законодательными актами предусмотрена возможность выдачи лицензии только юридическому лицу или и юридическому лицу и ИП. В соответствии с ст. 3 Закона РА № 359 от 29.05.2002г. «О кредитных организациях»¹⁵ в качестве кредитной организации может выступать только юридическое лицо. Следовательно, ряд функций, которые осуществляет кредитная организация, ИП не имеет право осуществлять. Среди функций: привлекать займы и (или) заключать аналогичные сделки; предоставлять кредиты, займы, осуществление финансирования долга или коммерческих сделок, факторинг; предоставлять гарантии; выпускать ценные бумаги, оказывать услуги финансового агента (представителя), принимать в управление вклады других лиц, осуществлять доверительное управление, покупать, продавать и принимать в управление банковские (стандартные) слитки драгоценных металлов и монеты; покупать и продавать иностранную валюту, в том числе заключать драмовые и валютные фьючерсы, опционы и иные аналогичные сделки; осуществлять финансовую аренду (лизинг); принимать на хранение драгоценные металлы, камни, ювелирные изделия, ценные бумаги, документы и иные ценности и пр.

Ст. 59 Земельного кодекса РА № 185 от 02.05.2001 года прямо предусматривает, что план и описание земельного участка составляют и его границы на местности обозначают государственные уполномоченные органы либо ИП или юридические лица, имеющие лицензию на проведение землеустроительных работ.¹⁶

Есть ряд деятельностей, занятие которой не требует лицензии, а лишь специального разрешения. В частности,

Гражданское право

право пользования недрами предоставляется Правительством и уполномоченный орган государственного управления в данной области посредством разрешения или согласия на пользование недрами, акта горного отвода, а также заключения с пользователем недр договора о пользовании недрами.

Наблюдаются определенные противоречия в законодательстве РА. В частности, ст. 20 Земельного кодекса РА прямо предусматривает, что право пользования недрами неотделимо и может принадлежать только одному юридическому лицу (в том числе и коммерческой организации иностранного государства). Одна ст. 30 того же Кодекса устанавливает, что одним из оснований прекращения права пользования недрами является ликвидация юридического лица — пользователь недр, или то, что пользователь недр перестал являться ИП. На наш взгляд, необходимо ввести ряд изменений в ЗК РА и предоставить право пользования недрами, а именно частью земной коры, расположенной по глубине ниже почвенного слоя, а при его отсутствии - ниже поверхности земли и дна водоемов и водотоков, которая доступна для пользования недрами, также и ИП.

Полагаем, что лицензионное законодательство, не допускающее осуществление определенных видов коммерческой деятельности индивидуальными предпринимателями, существенным образом ограничивает предпринимательскую правоспособность данных граждан, а также ущемляет экономические и социальные права индивидуальных предпринимателей. Считаем подобные ограничения, влекущие ухудшение положения индивидуального предпринимателя, возможными и оправданными исключительно в случаях, когда есть объективные основания полагать, что осуществление гражданином-предпринимателем такой деятельности может привести к нарушению интересов широкого круга лиц в короткие сроки (в частности, оборот взрывчатых веществ, наркотических и пси-

хотропных препаратов, оборот оружия и т.п.). Но, даже следуя такой логике законодательного отстранения ИП от осуществления ими деятельности, сопряженной с повышенной опасностью причинения вреда третьим лицам, обороне и безопасности государства и прочим общественным интересам, необходимо помнить, что юридическое лицо объективно не предоставляет больших гарантий (в части материальной ответственности и пр.) потребителям соответствующих работ, услуг, нежели индивидуальный предприниматель. Необходимо принимать во внимание повышенную гражданскую ответственность ИП и ответственность коммерческой организации, ограниченную лишь величиной его уставного капитала и стоимостью активов (в РА отсутствует и уставной капитал). Возможно при такой ситуации необходимо воспользоваться положительным опытом других стран, в частности в Республике Беларусь процедура лицензирования предпринимательской деятельности во времени предшествует процедуре государственной регистрации (для государственной регистрации предпринимателей в исполнительный комитет соответствующего территориального Совета народных депутатов представляется лицензия (если данный вид деятельности подлежит лицензированию)).¹⁷ Ведь в данном случае лицензия выдается не в зависимости от наличия определенного статуса субъекта, а на условиях соблюдения соискателем лицензии всем законодательным требованиям.

Проведенный анализ лицензирования, как формы легитимации предпринимательской деятельности, позволяет сделать вывод о том, что лицензионные отношения — это сфера взаимодействия государственных и частных интересов, причем в данном случае наблюдается преобладание именно публичных ориентиров и методов регулирования.¹⁸ Полагаем, что от того, насколько законодательное обеспечение и функционирование системы лицензирования будет соответствовать принципу баланса меж-

ду частным и публичным в праве, напрямую зависит ее эффективность и недо-

пушение нарушения законных интересов предпринимателей.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ф3 от 08.08.2001 № 128-ФЗ «О лицензировании отдельных видов деятельности». СЗ РФ. 13.08.2001. №33, Ст. 3430.
2. Ф3 РФ от 04.05.2011 №99-ФЗ «О лицензировании отдельных видов деятельности». СЗ РФ. 09.05.2011. № 19. Ст. 2716.
3. Ф3 от 02.12.1990г. № 395-1 «О банках и банковской деятельности» СЗ РФ. 05.02.1996. №6. Ст. 492.
4. Ф3 РФ от 27.11.1992г. №4015-1 «Об организации страхового дела в РФ» Российская газета. 12.01.1993. № 6.
5. Закон РА от 30.05.2011г. №193 «О лицензировании» ОВ РА. 2001.08.08/26(158) Ст. 581.
6. Закон РА от 29.05.2002г. №359 «О кредитных организациях». ОВРА 2002.07.03/23(198) Ст. 526.
7. Земельный кодекс РА от 02.05.2001г. №185. ОВРА 2001.06.15/17(149) Ст. 457.
8. Постановление Пленума Верховного Суда РФ и Высшего Арбитражного Суда РФ от 1 июля 1996г. №6/8 //Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ. 1996. №9 и Постановление Президиума Высшего Арбитражного Суда РФ от 30 июня 1998г. № 955/98. www.consultant.ru.
9. *Алексин А. П., Кармолицкий А. А.* Административное право России. Часть 1. Учебное пособие/. М., Зерцало, 2009г., с. 69.
10. *Агапова М.* Правовая природа института лицензирования в России//Право и Жизнь. 2005. №88(11), с. 28-36.
11. *Барсегиан Т.К.* Предпринимательское право.

ЕГУ. 2009, с. 203-204.

12. *Васильев А. А.* Проблемы правового регулирования индивидуальной предпринимательской деятельности. Дисс. канд. юрид. наук. - Ставрополь, 2006, с. 250.
13. *Гусева Т.А., Ларина Н.В.* Индивидуальный предприниматель: от регистрации до прекращения деятельности. М., 2005, с. 89.
14. *Дедов Д.И.* Реализация принципа соразмерности в правовом регулировании предпринимательской деятельности. Автореф. Дис. докт. юрид. наук. М., 2005, с. 2-3.
15. *Олейник О.М.* Лицензирование отдельных видов деятельности в российском праве //Закон. 2000. №1, с. 15.
16. *Титова И.В.* О понятии, предмете и месте лицензирования отдельных видов деятельности в системе права // Вестник ЧелГУ «Право» 2001. № 1, с. 29.
17. *Тихомиров М.Ю.* Индивидуальный предприниматель: правовое положение и виды деятельности. М., 2005, с. 141.
18. *Тихомиров Ю. А.* Курс административного права и процесса. М., 1998, с. 422.
19. *Тотьев К.* Легитимация субъектов предпринимательской деятельности // Законность. 2002, №12, с. 10-16.
20. *Цихоцкая А.И.* Государственное управление: проблемы теории, истории, практики, преподавания / А.И. Цихоцкая. Ростов - на - Дону, 1993, с. 162-163.

1. *Барсегиан Т.К.* Предпринимательское право. ЕГУ. 2009, с. 203-204.
2. *Дедов Д.И.* Реализация принципа соразмерности в правовом регулировании предпринимательской деятельности. Автореф. Дис. докт. юрид. наук. М., 2005, с. 2-3.
3. *Агапова М.* Правовая природа института лицензирования в России//Право и Жизнь.2005. №88 (11), с. 28-36.
4. Постановление Пленума Верховного Суда РФ и Высшего Арбитражного Суда РФ от 1 июля 1996 г. №6/8 //Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ. 1996. № 9 и Постановление Президиума Высшего Арбитражного Суда РФ от 30 июня 1998г. № 955/98. www.consultant.ru.
5. *Тотьев К.* Легитимация субъектов предпринимательской деятельности // Законность. 2002. № 12, с. 10-16.
6. Ф3 от 08.08.2001 № 128-ФЗ «О лицензировании отдельных видов деятельности».СЗ РФ. 13.08.2001. №33, Ст. 3430.
7. Ф3 РФ от 04.05.2011 № 99-ФЗ «О лицензировании отдельных видов деятельности»СЗ РФ. 09.05.2011. № 19. Ст. 2716.
8. *Титова И.В.* О понятии, предмете и месте лицензирования отдельных видов деятельности в системе права // Вестник ЧелГУ «Право» 2001, № 1, с. 29.
9. *Алексин А. П., Кармолицкий А. А.* Административное право России. Часть 1. Учебное пособие/. М.,

- Зерцало, 2009г., с. 69; *Олейник О.М.* Лицензирование отдельных видов деятельности в российском праве //Закон. 2000. №1, с. 15; *Цихоцкая А.И.* Государственное управление: проблемы теории, истории, практики, преподавания / А.И. Цихоцкая. Ростов - на - Дону, 1993, с. 162-163.
10. *Тихомиров Ю. А.* Курс административного права и процесса. М., 1998, с. 422.
11. *Тихомиров М.Ю.* Индивидуальный предприниматель: правовое положение и виды деятельности. М., 2005, с. 141.
12. Ф3 от 02.12.1990 г. № 395-1 «О банках и банковской деятельности» СЗ РФ. 05.02.1996. № 6. Ст. 492.
13. Ф3 РФ «Об организации страхового дела в РФ» № 4015-1 от 27.11.1992 г. Российская газета. 12.01.1993, №6.
14. Законом РА «О лицензировании» №193 от 30.05.2011 года. ОВ РА. 2001.08.08/26(158) Ст. 581.
15. Закон РА № 359 от 29.05.2002 г. «О кредитных организациях». ОВРА 2002.07.03/23(198) Ст. 526.
16. Земельный кодекс РА. № 185 от 02.05.2001 года. ОВРА 2001.06.15/17(149) Ст. 457.
17. *Васильев А. А.* Проблемы правового регулирования индивидуальной предпринимательской деятельности. Дисс. канд. юрид. наук. - Ставрополь, 2006, с. 250.
18. *Гусева Т.А., Ларина Н.В.* Индивидуальный предприниматель: от регистрации до прекращения деятельности. - М., 2005, с. 89.

«ԵՐԵՒԱՅԻ ԿԱՐԾԻՔԸ ՀԱՇՎԻ ԱՌՆԵԼԸ» ԻՐԱՎՈՒՆՔ, ԹԵ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Երեխաների՝ որպես իրավունքի ինքնուրույն սուբյեկտի, իրավունքների շարքում առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցրում ոչ միայն ներպետական, այլև միջազգային իրավունքի կողմից ներկայումս մեծ ուշադրության արժանացած այնպիսի իրավունք, ինչպիսին է սեփական կարծիքն արտահայտելու իրավունքը:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ ընտ. օր.) 44-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Երեխան իրավունք ունի իր շահերը շոշափող ցանկացած հարց լուծելիս ունկնդիր լինելու հարցի քննությանը և արտահայտելու սեփական կարծիքը ընտանիքում, դատական և այլ մարմիններում:

2. Տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը հաշվի առնելը պարտադիր է՝ կապված խղճի ազատության հետ, որոշակի միջոցառումներին մասնակցելու, արտադպրոցական կրթություն ստանալուց հրաժարվելու, ծնողներից որևէ մեկի հետ ապրելու, հարազատների հետ շփվելու, օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

3. Սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տասը տարին լրացած երեխայի վերաբերյալ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը կամ դատարանը կարող են որոշում ընդունել միայն նրա համաձայնությամբ»:

Այսպիսով, ՀՀ օրենսդրությունը հստակ տարանջատում է և սահմանում այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են «կարծիք», «կարծիքը պարտադիր հաշվի առնել» և «համաձայնություն» արտահայտությունները, որոնք մեր համոզմամբ և՛ քերականական, և՛ իրավական տեսանկյունից ունեն տարբեր հասկացական իմաստներ, ինչպես նաև տարբեր իրավական նշանակություն, և առավել ևս դրանք տարբեր են իրավական հետևանքների առումով, մինչդեռ դրանց սխալ ընկալման և, ինչու ոչ, սխալ վերաբրտադրման արդյունքում խեղաթյուրվում է

վերոհիշյալ իրավունքի փոխառնման հիմք հանդիսացած «Երեխաների իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի 1989թ. կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) սահմանված իրավունքը, ինչն էլ բազմաթիվ տարակարծությունների տեղիք է տալիս ոչ միայն տեսական գրականության մեջ, այլև պրակտիկ կիրառման ժամանակ, որն առավել խնդրահարույց է դառնում հատկապես դատական գործընթացներում: Ուստի նախքան ազգային օրենսդրությամբ ամրագրված դրույթներին անդրադառնալը, հարկ ենք համարում հակիրճ ներկայացնել Կոնվենցիայի այն հոդվածները, որոնք քննարկման առարկա հանդիսացող իրավունքի ամրագրման համար ծառայում են որպես հիմնաքար:

Այսպես, Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Իր սեփական հայացքները ձևակերպելու ընդունակ երեխայի համար մասնակից պետություններն ապահովում են դրանք ազատորեն արտահայտելու իրավունք այն բոլոր դեպքերում, որոնք վերաբերում են երեխային: Ընդ որում, երեխայի հայացքների նկատմամբ ցուցաբերվում է նրա տարիքին և հասունությանը համապատասխան պատշաճ ուշադրություն»:

Ինչպես նկատում ենք, Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածում խոսքը վերաբերում է սեփական հայացքները ձևավորելու երեխայի ունակությանը: Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածը սահմանում է յուրաքանչյուր երեխայի իրավունքն ազատ արտահայտել իր հայացքները բոլոր այն հարցերով, որոնք վերաբերվում են նրան և նրա շահերին, այդ թվում՝ ներառում է նաև իրավունք՝ այդ հայացքները հաշվի առնվելու (սլված լինելու)՝ ելնելով երեխայի տարիքից և հասունության աստիճանից: «Սեփական հայացքները ձևավորելու ունակություն» արտահայտությունը պետք է դիտարկել ոչ թե որպես սահմանափակում, այլ որպես պարտականություն օրյեկտիվ գնահատելու երեխայի՝ սեփական

հայացքները ձևավորելու ունակությունը: Իսկ դա նշանակում է, որ չպետք է ելնել այն կանխավարկածից, որ երեխան չի կարող ձևավորել իր սեփական հայացքները՝ ելնելով տարիքային առանձնահատկություններից, և առավել ևս չպետք է պահանջել երեխայից ապացուցել իր այդ ունակության առկայությունը: «Սեփական հայացքներն ազատորեն արտահայտելու» հասկացությունն ինքնին վկայում է, որ պետք է բացառվի որևէ բռնություն, հարկադրանք, ճնշում, ինչը կապահովի երեխայի կողմից հենց իր, այլ ոչ թե այլ անձանց հայացքներն արտահայտելը:

«Սեփական հայացքները ձևավորելու և ազատորեն արտահայտելու» իրավունքի հետ սերտորեն փոխկապված է Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը, որի 1-ին մասի համաձայն. **«Երեխան իրավունք ունի ազատորեն արտահայտել իր կարծիքը. այդ իրավունքը ներառում է երեխայի ընտրությամբ բանավոր, գրավոր կամ տպագիր ձևով, արվեստի ստեղծագործության տեսքով կամ այլ միջոցների գործադրմամբ, անկախ սահմաններից, ցանկացած բնույթի տեղեկատվություն և գաղափարներ որոնելու, ստանալու և հաղորդելու ազատությունը»:**

Կարծիքն ազատորեն արտահայտելու իրավունքը հաճախ շփոթում են 12-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթների հետ: Թեև այդ երկու հոդվածները սերտորեն փոխկապված են, սակայն տարբեր իրավունքներ են սահմանում: «Արտահայտվելու ազատությունը» վերաբերում է սեփական կարծիքն ունենալուն և արտահայտելուն: Մինչդեռ 13-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքը կոչված է կանխելու պետության կողմից «կարծիք կազմելու և արտահայտելու» իրավունքի հնարավոր սահմանափակումը: Վերոհիշյալ հոդվածը պետության համար սահմանում է պարտականություն չխոչընդոտել երեխայի կողմից իր հայացքների արտահայտմանը, և միևնույն ժամանակ ապահովել տեղեկատվության մատչելիությունը, ինչը ստեղծում է քննարկման առարկա հանդիսացող իրավունքի իրականացման համար համապատասխան և անհրաժեշտ մասնադրյալներ: Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածն իր հերթին խոսում է երեխայի իրավունքի մասին արտահայտել իր կարծիքն այն հարցերի վերաբերյալ, որոնք շոշափում են նրա

շահերը, ինչպես նաև երեխայի իրավունքի մասին մասնակցել բոլոր այն գործողություններին և որոշումների ընդունմանը, որոնք իրեն են վերաբերում:

Այսպիսով, Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածը սահմանում է սեփական հայացքները ձևավորելու և դրանք ազատորեն արտահայտելու երեխայի իրավունքը, իսկ 13-րդ հոդվածը կոչված է կանխելու հնարավոր սահմանափակումները և սահմանում է կարծիքն ազատորեն արտահայտելու եղանակներով պայմանավորված երեխայի իրավունքները:

Վերոհիշյալ հոդվածների բովանդակությունը թույլ է տալիս խոսել «հայացքներ» և «կարծիք» արտահայտությունների հնարավոր նույնացման մասին (թեև դրանք լեզվական և քերականական առումով ունեն տարբերություններ, սակայն դրանց իրավական նշանակության և հետևանքների առումով մեր համոզմամբ խնդիրներ չեն կարող առաջանալ), սակայն նույնը չի կարելի ասել «կարծիք» և «համաձայնություն» հասկացությունների մասին, որոնք և շատ դեպքերում շփոթմունք են առաջացնում հասարակության մոտ, ինչը դժվարեցնում է ոչ միայն դրանց իրավական դերը և նշանակությունը բացատրելը, այլև դրանց կիրառման իրական հետևանքները հասարակության կողմից օբյեկտիվ ընդունելն այն դեպքում, երբ օրենսդիրը սահմանելով երկու տարբեր հասկացություններ, դրանց տվել է գրեթե նույն իրավական դերը և կարգավորումը:

Մասնավորապես, վերոհիշյալ արտահայտությունների քերականական վերլուծությունը, ի տարբերություն «հայացքներ» և «կարծիք» արտահայտությունների հարաբերակցության, թույլ է տալիս այս դեպքում նկատել ճիշտ հակառակ պատկերը. քերականական առումով նույնն են, սակայն իրավական նշանակությամբ՝ տարբեր: «Կարծիք» բառը մեկնաբանվում է որպես «որևէ մեկի, կամ որևէ բանի գնահատական, վերաբերմունք պարունակող դատողություն, եզրակացություն», իսկ «համաձայնություն» բառը՝ որպես «համակարծիք, համամիտ կամ նույն կարծիքի լինել»¹:

Սակայն ՀՀ ընտ. օր-ն ամրագրում է երեխայի «կարծիքը հաշվի առնելու» (ՀՀ ընտ. օր-ի 44-րդ, 46-րդ, 53-րդ, 54-րդ, 56-րդ, 62-րդ, 66-րդ, 130-րդ, 139-րդ հոդվածներ), ինչպես նաև դրա «պարտադիր» լինելու (ՀՀ ընտ. օր-

Ընտանեկան իրավունք

ի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) և երեխայի «համաձայնություն» (ՀՀ ընտ. օր-ի 121-րդ, 132-րդ, 150-րդ հոդվածներ) արտահայտությունները:

Եթե կարծիքն արտահայտելու երեխայի իրավունքի իրականացման դեպքում այն կարող է հաշվի առնվել կամ ոչ, այլ կերպ ասած՝ պարտադիրություն չի ենթադրում, ապա նույնը չի կարելի ասել երեխայի համաձայնության վերաբերյալ, որի առկայությունից կամ բացակայությունից կախված է կոնկրետ հարցի լուծումը:

ՀՀ ընտ. օր-ի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ «Տաքը տարին լրացած երեխայի կարծիքը հաշվի առնելը պարտադիր է (ընդգծումը մերն է)՝ կապված խղճի ազատության հետ, որոշակի միջոցառումներին մասնակցելու, արտադպրոցական կրթություն ստանալուց հրաժարվելու, ծնողներից որևէ մեկի հետ ապրելու, հարազատների հետ շփվելու, օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում»: Իսկ արդյոք «կարծիքը պարտադիր հաշվի առնելու» օրենսդրական պահանջը չի նույնացնում վերոհիշյալ արտահայտությունը «համաձայնություն» տերմինի հետ՝ պարտադիրության, հետևաբար՝ այն ի հայտ բերելու պարտականության առումով:

Փաստորեն, օրենսդրի կողմից կատարված փորձն առանձնացնել «կարծիք» և «համաձայնություն» արտահայտությունները և տալ դրանց իրավական կարևորության տարբեր աստիճաններ մեր համոզմամբ ձախողվել է, քանի որ «կարծիք» բառի կողքին «պարտադիր» բառի սահմանմամբ այդ հասկացությունները նույնացվել են՝ դրանք անառարկելիորեն ի հայտ բերելու և պարզելու առումով:

Բացի այդ, եթե նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ ՀՀ օրենսդրությամբ երեխայի «կարծիք» և «համաձայնություն» արտահայտելու իրավունքը սահմանելիս հիմք է ընդունվել և որպես աղբյուր ծառայել Կոնվենցիան, ապա ոչ Կոնվենցիայի 12-րդ, և ոչ էլ 13-րդ հոդվածում խոսք չի գնում «համաձայնության» մասին (Կոնվենցիայի բնօրինակ փաստաթղթում վերոհիշյալ տերմիններն իրենց ամրագրումն են ստացել որպես «the right to express his or her own views»՝ թարգմանաբար՝ «սեփական կարծիք (հայացք) արտահայտելու իրավունք» և «the

right to freedom of expression» թարգմանաբար՝ «ազատ արտահայտվելու իրավունք» արտահայտությունների տեսքով):

Այսպիսով, կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում հանգում ենք այն եզրակացության, որ առավել նպատակահարմար է ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանել «կարծիք» տերմինը՝ և՛ Կոնվենցիայի ճիշտ վերարտադրումն ապահովելու, և՛ տարբեր տեսական մեկնաբանություններից խուսափելու, և՛ երեխայի հիշյալ իրավունքը միանշանակ ընկալելու և մեկնաբանելու համար: Վերոհիշյալ դիրքորոշման ամրապնդմանն է ծառայում ևս մեկ նկատառում, այն է՝ եթե անգամ «համաձայնություն» տերմինի՝ ազգային օրենսդրությամբ ամրագրումը դիտարկենք որպես Կոնվենցիայի ընդհանուր դրույթներից շեղում և հատուկ դրույթի սահմանում, որով երեխայի «կարծիքին» առավել ազդեցիկ և ծանրակշիռ նշանակություն է հաղորդվել, ապա նման պարագայում անհասկանալի է օրենսդրի կողմից «կարծիք» արտահայտելու և «համաձայնություն» տալու երեխայի իրավունքի սահմանմամբ միևնույն տարիքային ցեղի նախատեսումը, ինչը մեր գնահատմամբ չի կարող արդարացվել նաև այն հարցերի «առաջնայնությամբ» պայմանավորված, որոնց կապակցությամբ դրանք արտահայտվում են, օրինակ՝ չի կարելի պնդել, թե երեխայի անուն ունենալու իրավունքը առավել կարևոր է, քան ազգանուն ունենալու իրավունքը, կամ երեխայի որդեգրման հարցն առավել կարևոր է, քան ծնողներից որևէ մեկի հետ ապրելու կամ ծնողական իրավունքների պաշտպանության խնդիրը (առաջինի դեպքում հաշվի է առնվում երեխայի «համաձայնությունը», իսկ երկրորդի դեպքում՝ «կարծիքը»):

Այսպես, Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածը չի պարունակում նշում երեխայի այն նվազագույն տարիքի վերաբերյալ, որից սկսած երեխան հանդիսանում է քննարկվող իրավունքը կրողը: Կոնվենցիան ամրագրում է, որ «կարծիքն» ազատորեն արտահայտելու իրավունքը տրված է այն երեխային, ով ունակ է ձևավորել իր սեփական հայացքները: Հետևաբար այն պահից սկսած, երբ երեխան հասնում է զարգացման բավարար մակարդակի, որը թույլ է տալիս ձևավորել իր սեփական հայացքները (կարծիքը), նա

իրավունք է ստանում դրանք արտահայտել ցանկացած դեպքում, երբ հարցը վերաբերում է իր շահերին: Այդ պահից ի վեր նա ունի «զաված» լինելու իրավունք:

Մեր կարծիքով, պետք է խուսափել տարիքային նվազագույն ցենզի սահմանումից, ինչը սահմանափակում է երեխայի «զաված լինելու» իրավունքը, հատկապես այն պարագայում, երբ՝

1. երեխան հանդիսանում է իրավունքի սուբյեկտ ծննդյան պահից ի վեր: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ երեխան ունակ է իր միտքն արտահայտել դեռ վաղ տարիքում, նույնիսկ, երբ դեռ չի սովորել խոսել: Հետևաբար, պետք է ճանաչել և հարգել հաղորդակցման բոլոր՝ ոչ միայն վերբալ, այլև ոչ վերբալ ձևերը (օրինակ՝ մարմնի լեզուն, դեմքի արտահայտությունը, նկարչությունը և այլն), որոնք նույնպես հնարավորություն են տալիս երեխային արտահայտել իր ընկալումները, ընտրությունը և նախապատվությունը:

2. բացակայում է երեխայի կողմից այն հարցի վերաբերյալ բազմակողմանի պատկերացում ունենալու անհրաժեշտությունը, որը և շոշափում է նրա շահերը. տեղեկատվությունը վիճելի հարցի վերաբերյալ կարող է բավարար համարվել այնքանով, որքանով անհրաժեշտ է տվյալ հարցի կապակցությամբ կարծիք ձևավորելու և արտահայտելու համար:

Այս ամենի հետ մեկտեղ, խուսափելով տարիքային ցենզերի սահմանումից, Կոնվենցիան ամրագրում է ուշադրության արժանի հետևյալ արտահայտությունը. «Երեխայի հայացքների նկատմամբ ցուցաբերվում է նրա տարիքին և հասունությանը համապատասխան պատշաճ ուշադրություն»: Սույն պայմանը վերաբերում է երեխայի գործունակությանը, որը գնահատվում է երեխայի կարծիքը հաշվի առնելու հարցը լուծելիս: Սակայն երեխայի հայացքների «հասունությունը» չի կարող որոշվել միայն երեխայի տարիքից ելնելով. իրազեկվածությունը, փորձը, շրջակա միջավայրը, սոցիալ-մշակութային առանձնահատկություններն ազդում են երեխայի հայացքների վրա:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը, կարելի է կատարել նաև այն եզրահանգումը, որ Կոնվենցիան ձեռնպահ մնալով տարիքային ցենզի սահմանումից՝ կարևորում է երեխայի

հասունությունը: Իսկ նման դեպքում ազգային օրենսդրության կողմից երեխայի «կարծիքն արտահայտելու» իրավունքը սահմանելիս տասնամյա տարիքային ցենզի նախատեսումն անհասկանալի է: Նման տարիքային շեմը չի համապատասխանում անգամ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված՝ երեխայի սահմանափակ կամ լրիվ գործունակության ձեռքբերման տարիքային ցենզերից և ոչ մեկին (տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 24-րդ, 29-րդ, 30-րդ հոդվածները): Ուստի, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ երեխան դեռ վաղ տարիքում խոսել չիմանալով հանդերձ կարող է կարծիք արտահայտել որևէ հարցի շուրջ, մեր համոզմամբ առավել նպատակահարմար է տասնամյա տարիքային ցենզ սահմանող դրույթների փոխարեն ամրագրել հետևյալ արտահայտությունը՝ **երեխայի կարծիքը հաշվի առնել՝ նկատի ունենալով նրա «շահերը և հասունության աստիճանը»**, ինչը հնարավորություն կտա յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում առավել ճշգրիտ գնահատել երեխայի՝ վիճարկվող հարցի վերաբերյալ սեփական կարծիքը կազմելու և արտահայտելու ունակությունը (ընդ որում, երեխայի հասունությունը և զարգացման մակարդակը հեշտությամբ կարելի է պարզել նրան մի քանի հոգեբանական բնույթի հարցեր տալու միջոցով, ինչը կարող է ապահովվել հատուկ մասնագիտացված և վերապատրաստված մանկավարժների միջոցով), քանի որ եթե անգամ անտեսենք այն իրողությունը, որ խոսելու անընդունակ երեխան կարող է ձևավորել և արտահայտել իր կարծիքն ամենատարբեր եղանակներով, ապա՝

1. պայմանական տարիքային ցենզ նախատեսելու պարագայում չի կարելի պնդել, որ, օրինակ, տասնամյա երեխան առավել հասուն է, քան յոթնամյա երեխան, քանի որ պատկերը ճիշտ հակառակը կարող է լինել՝ կախված այն հանգամանքից, թե ինչ միջավայրում է մեծացել երեխան, ինչ սոցիալական պայմաններում է նա ապրել:

2. ցանկացած տարիքային նվազագույն շեմի նախատեսումը սահմանափակում է «կարծիք արտահայտելու» իրավունքը, և մեխանիկորեն ստեղծում պատճեն և խոչընդոտ այդ կարծիքը լսելի դարձնելու և հետևաբար՝ այն հաշվի առնելու համար, ինչը կրկին բերում է այն համոզման, որ «կար-

Ընտանեկան իրավունք

ծիք արտահայտելու» իրավունքի իրագործման համար նվազագույն տարիքային ցենզի սահմանումն իրավաչափ չէ:

Ելնելով վերոգրյալից՝ գտնում ենք, որ օրենսդրի կողմից «կարծիք» և «համաձայնություն» արտահայտությունների առանձնացման միտում ունենալու պարագայում պետք է.

1. Բացառել այնպիսի ձևակերպումը, որը կարող է հանգեցնել նույնական իրավական հետևանքների (խոսքը վերաբերում է «կարծիք» բառի կողքին «պարտադիր» տերմինի օգտագործմանը), այլ կերպ ասած՝ ՀՀ ընտ. օր-ի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ձևակերպումն առավել ընդունելի է հետևյալ խմբագրությամբ. **«Տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը կարող է հաշվի առնվել՝ կապված խղճի ազատության հետ, որոշակի միջոցառումներին մասնակցելու, արտադպրոցական կրթություն ստանալուց հրաժարվելու, ծնողներից որևէ մեկի հետ ապրելու, հարազատների հետ շփվելու, օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում»:**

Նման սահմանման պարագայում կվերանա նաև ՀՀ ընտ. օր-ի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի միջև առկա անհամապատասխանությունը՝ երեխայի կրթությանը վերաբերող մասով, քանի որ եթե 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասում խոսվում է երեխայի արտադպրոցական կրթություն ստանալու իրավունքի իրականացման դեպքում երեխայի «կարծիքը պարտադիր հաշվի առնելու» մասին, ապա 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասով (ՀՀ ընտ. օր-ի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Երեխաների դաստիարակությանն ու կրթությանը վերաբերող բոլոր հարցերը ծնողները լուծում են փոխադարձ համաձայնությամբ՝ ելնելով երեխաների շահերից և հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը» (ընդգծումը մերն է) սահմանված «երեխայի կրթությանը վերաբերող բոլոր հարցերի» լուծման պարագայում, որտեղ «բոլոր հարցերը» ներառում են նաև արտադպրոցական կրթությունը, «հաշվի է առնվում երեխայի կարծիքը», ուստի ստացվում է, որ միևնույն հարցին տրվում է օրենսդրական տարբեր կարգավորում՝ մի դեպքում պարտադիր համարելով երեխայի կարծիքը, իսկ մյուս դեպքում՝ ոչ:

2. Բացառել իրավական նշանակության և հետևանքների առումով երկու տարբեր

տերմինների սահմանման պարագայում միևնույն տարիքային ցենզի նախատեսումը:

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվել է այն տեսակետը³, թե «կարծիք արտահայտելու» երեխայի իրավունքը չի սահմանափակվում տարիքային ցենզի նախատեսմամբ, քանի որ ՀՀ ընտ. օր-ի 44-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է ընդհանուր դրույթ, որի համաձայն. «Երեխան իրավունք ունի իր շահերը շոշափող ցանկացած հարց լուծելիս ունկնդիր լինելու հարցի քննությանը և արտահայտելու սեփական կարծիքն ընտանիքում, դատական և այլ մարմիններում», սակայն, այդուհանդերձ, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ օրենսդիրն ընդհանուր բնույթի նորմ է ամրագրել, բայցև առանձին հարցերի կապակցությամբ սահմանել է երեխայի նվազագույն տարիքային ցենզ (մեր համոզմամբ՝ «հատուկ» կարգավորում), շարունակում ենք մնալ այն կարծիքին, որ ՀՀ ընտ. օր-ի 44-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիտիվ դրույթը չի կարգավորում այն հարցը, թե, ի վերջո, երեխայի շահերը շոշափող ցանկացած հարց լուծելիս նրա «կարծիքը հաշվի առնելը» իրավունք է, թե պարտականություն:

Երեխայի «կարծիքն» ի հայտ բերելու հարցի ուսումնասիրության համատեքստում հարկ ենք համարում հակիրճ նշել նաև այն մասին, որ երեխայի «կարծիք արտահայտելու իրավունքը» չի կարող նույնացվել «անչափահաս վկայի հարցաքննության» ինստիտուտի հետ⁴: Կարծիք արտահայտելու համար երեխային դատական նիստերի դահլիճ հրավիրելը դատական նիստերի արձանագրություններում հաճախ ամրագրվում է որպես «վկային հարցաքննության կանչել»։ Մինչդեռ մեր համոզմամբ նման դատավարական սխալը պետք է դասվի դատական ակտի բեկանման անվերապահ հիմքերի շարքում, քանի որ անչափահաս վկայի հարցաքննության անհրաժեշտությունը որոշում է դատարանը, մինչդեռ երեխայի կարծիք արտահայտելու իրավունքը սահմանված և երաշխավորված է օրենքով և հանդիսանում է երեխայի անձնական ոչ գույքային իրավունքը, որի իրագործումը դատարանը պարտավոր է ապահովել: Քաղաքացիական դատավարությունում երեխայի կարծիքն արտահայտելու իրավունքի իրականացման

դատավարական ընթացակարգի բացակայությամբ էլ գլխավորապես պայմանավորված է վերոհիշյալ երկու տարբեր իրավական ինստիտուտների շփոթմունքը: Ուստի առաջարկում ենք երեխայի կարծիքն ի հայտ բերելու դատավարական գործընթացն ապահովել հետևյալ փուլերով՝

1. ստեղծել երեխայի տարիքին, ֆիզիկական և մտավոր զարգացմանը համապատասխան միջավայր.

2. ընտրել այն մարմին, որը պետք է գրուցի երեխայի հետ, այլ կերպ՝ ի հայտ բերի նրա կարծիքը: Այս առումով արտահայտված տեսակետները տարբեր են⁵, սակայն գտնում ենք, որ առավել նպատակահարմար է այդ մարմնի դերում գործի քննությունն անմիջականորեն իրականացնող անձի՝ դատավորի, հանդես գալը՝ իհարկե ոչ պաշտոնական տեսքով, ինչը կնպաստի ոչ միայն այդ մարմնի ներքին համոզմունքի ձևավորմանը, այլև կասկած չի հարուցի երեխայի կարծիքի անկախ լինելու մասին: Ինչ վերաբերում է երեխայի կարծիքն ի հայտ բերելու գործընթացին ծնողներից կամ հարազատներից որևէ մեկին մասնակից դարձնելուն, ապա գտնում ենք, որ նրանց մասնակցությունը պետք է բացառել՝ երեխայի կարծիքի ձևավորման վրա հնարավոր ազդեցությունը և ճնշումը կանխելու համար: Առավել առողջ հոգեբանական մթնոլորտի ձևավորման համար կարող են ներկա գտնվել հատուկ մանկավարժն ու խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը, սակայն նրանց անմիջական ներկայությունը կախվածության մեջ պետք է դրվի երեխայի անձնական հատկանիշներից, մասնավորապես՝ եթե երեխան կաշկանդվում է նրանց ներկայությունից, ապա այդ մարմինները կարող են գրույցի ընթացքին հետևել ոչ անմիջականորեն՝ օրինակ՝ տեսախցիկների միջոցով.

3. երեխային մատչելի և հասկանալի եղանակով անհրաժեշտ տեղեկություններ

հաղորդել քննարկվող հարցի վերաբերյալ, ինչպես նաև բացատրել իր արտահայտած կարծիքի հնարավոր ազդեցությունը գործի ելքի վրա.

4. երեխան պետք է ընտրի իր կարծիքն արտահայտելու եղանակը՝ վերբալ, կամ ոչ վերբալ (ընդ որում, եթե երեխայի կարծիքն արտահայտվում է ոչ վերբալ, պետք է ապահովել այդ կարծիքն իր մեջ բովանդակող ապացույցի պաշտպանությունը հնարավոր կեղծիքներից).

5. ինչ վերաբերում է երեխայի կարծիքն արտահայտելու դատավարական ժամկետներին, ապա պետք է նշել, որ կրկին երեխայի կարծիքը կողմնակի ազդեցություններից զերծ պահելու նկատառումից ելնելով, գտնում ենք, որ դատավարական առումով դրա ի հայտ բերումը պետք է նախորդի տվյալ գործով նշանակված հենց առաջին դատական նիստին, նկատի ունենալով, որ գործի քննության ընթացքում գլխավորապես ծնողներից որևէ մեկի կողմից արտահայտած դիրքորոշումը կարող է ճնշել երեխային:

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրությունների և դատական պրակտիկայի արդյունքում ձևավորված վերը ներկայացված փաստարկները՝ գտնում ենք, որ առաջարկված դիրքորոշումները հաշվի առնվելու, ինչպես նաև օրենսդրական համապատասխան փոփոխությունների կատարման պարագայում ոչ միայն կերաշխավորվի երեխայի կարծիք արտահայտելու իրավունքի ամխոչընդոտ և անսահմանափակ իրականացումը, այլև հնարավորություն կընձեռվի խուսափել ՀՀ ընտ. օր-ի՝ սույն աշխատանքում քննարկված և մեջբերված, ինչպես նաև այլ հոդվածների տարակարծիք, միմյանց հակասող մեկնաբանություններից, կապահովվի դրանց միանշանակ ընկալումը, ինչն էլ իր հերթին կնպաստի միասնական դատական պրակտիկայի ձևավորմանը:

1. «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան», Հայկական ՄՍՀ գիտությունների ակադեմիա, Հր. Աճառչանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Երևան, 1974, հատոր երրորդ, էջ 78, 269, 270:

2. «Անգլերեն-հայերեն բառարան», խմբ. Հ.Ա. Ասմանգուլյանի և Մ.Ի. Հովհաննիսյանի, Երևան, 2004, «Հայաստան» հրատարակչություն, էջ 323,

1065:

3. *Գավթյան Տ.Ա.* Ծնողների և զավակների հարաբերությունների իրավական կարգավորումը, Երևան, 2009, էջ 130:

4. *Эрделевский А.М.* Право ребенка на выражение мнения, www.lawmix.ru.

5. «Երեխայի իրավունքների կոմիտե», 51-րդ նստաշրջան, ԺՆՆ, 25.05-12.06.2009թ.:

Դավիթ ԲԱՅՐԱՄՅԱՆ

ՀՀ դատական ղեկարարամեծի դատական պրակտիկայի ամփոփման վարչության ավագ մասնագետ

**ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Բաժնետիրական իրավահարաբերությունները 1990 թվականից սկսած անցել են մի շարք փուլեր՝ հաշվի առնելով նորանկախ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական զարգացման առանձնահատկությունները:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո առաջացած տնտեսական իրավահարաբերություններն անհամաչափ էին զարգանում, քանի որ համահունչ չէին գործող օրենսդրությանը: Այդ առումով անհրաժեշտ էր, որպեսզի նոր զարգացող տնտեսական իրավահարաբերություններին համահունչ զարգանային և պրակտիկորեն գործեին նաև տվյալ ոլորտը կարգավորող համապատասխան իրավական ակտերը, մասնավորապես, խոսքը վերաբերում է բաժնետիրական ընկերությունների՝ որպես քաղաքացիաիրավական և տնտեսական իրավահարաբերությունների նոր սուբյեկտի հայտ գալուն և նրանց ժամանակին զուգընթաց զարգացումներին:

Բաժնետիրական օրենսդրության ոլորտը կարգավորող հիմնական իրավական ակտը, բացի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ամրագրված դրույթներից (106-116-րդ հոդվածներ), «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքն է: Այն ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 25.09.2001թ. (ՀՕ-232-Ն օրենք), ստորագրվել ՀՀ Նախագահի կողմից 27.10.2001թ. և ուժի մեջ մտել՝ 06.12.2001թ.: 2011թ. մայիսի դրությամբ տվյալ օրենքում

կատարվել են թվով 12 փոփոխություններ և լրացումներ, որոնք մեր կարծիքով պայմանավորված են եղել ժամանակի հրամայականներով:

Սակայն հասարակական հարաբերությունները գտնվում են անընդհատ զարգացման (դինամիկայի) մեջ, որի արդյունքում անհրաժեշտություն է առաջանում գործող օրենսդրությունում, ժամանակի մարտահրավերներին և պահանջներին համահունչ իրականացնել իրավական ակտերի թարմացում (փոփոխություններ և լրացումներ), ինչը կնպաստի հենց այդ նույն հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների իրավունքների և պարտականությունների լիարժեք և արդյունավետ իրացմանը: Հետևաբար ինչպես և ցանկացած իրավունքի ճյուղ, այս ոլորտը նույնպես չի կարող խուսափել վերոնշյալ անհրաժեշտությունից:

Խոսքը մասնավորապես վերաբերում է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, որում ասվում է. «**Ժողովի որոշմամբ խորհրդի անդամների համար կարող է սահմանվել պարզևավճար և (կամ) փոխհատուցում նրանց այն ծախսերի դիմաց, որոնք կապված են խորհրդի անդամի պարտականությունների կատարման հետ: Պարզևավճարի և (կամ) փոխհատուցման չափն ու վճարման կարգը սահմանվում են ժողովի որոշմամբ:**

Տվյալ հոդվածի առաջին ընթերցումից կարող է թվալ, որ այն խնդրահարույց կամ որևէ արտառոց բան իր մեջ չի պարունակում և հստակորեն կարգավորում է իր ներգործության ոլորտում գտնվող հասարա-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կական հարաբերությունները: Սակայն մանրամասն ուսումնասիրությունից և վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ տվյալ հոդվածի այս կետը բավականին լուրջ շտկումների անհրաժեշտություն ունի, քանի որ դրանց բացակայությունը կարող է կամայականությունների և այլ խնդիրների առիթ դառնալ ինչպես ժողովի, այնպես էլ խորհրդի անդամի կողմից իրականացվող գործունեության ընթացքում:

Մասնավորապես, տվյալ հոդվածի **«Ժողովի որոշմամբ խորհրդի անդամների համար կարող է սահմանվել պարզևավճար և (կամ) փոխհատուցում նրանց այն ծախսերի դիմաց, որոնք կապված են խորհրդի անդամի պարտականությունների կատարման հետ»** մասը թերի է և իր մեջ պարունակում է որոշակի իրավական անորոշություն: Այստեղից ողջամտորեն հարց է առաջանում, թե ինչ է նշանակում խորհրդի անդամի կատարած ծախսերի համար **«կարող է»** սահմանվել փոխհատուցում: Դա նշանակում է, որ փոխհատուցումը կարող է և չսահմանվել, կամ սահմանվել ոչ լիարժեք, քանի որ նման հարցերի լուծումը, **«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին»** ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, վերապահված է ժողովի բացառիկ իրավասությանը: Այսինքն, օրենքի սահմաններում տվյալ հարցի լուծումը հայեցողական իրավունք է, այլ ոչ թե խորհրդի համար իմպերատիվ կերպով ամրագրված պարտավորություն:

Հետևաբար խորհրդի անդամի՝ իր պարտականությունների ընթացքում կատարած ծախսերի կամ կրած վնասների փոխհատուցումն ըստ էության վերջնարդյունքում մնում է ժողովի հայեցողությանը, որը մեր կարծիքով արդարացի չէ:

Հոդվածի այս ոչ լիարժեք ձևակերպումը ժողովին կամայականորեն գործելու հնարավորություն է տալիս: Այսպես, օրինակ՝ խորհրդի անդամն իր պարտականությունների իրականացման ընթացքում (բնականաբար հոգուտ տվյալ ընկերության) կարող է կատարել 300.000 ՀՀ դրամի ծախս, իսկ ժողովը կարող է որոշել նրան փոխհա-

տուցել ընդամենը 100.000 ՀՀ դրամ, կամ կատարած ծախսերի դիմաց պարզևավճարել օրինակ՝ 50.000 ՀՀ դրամ գումարով կամ պատվոգրով (կամ շնորհակալագրով): Ժողովը կարող է նույնիսկ որոշում կայացնել տվյալ անդամին ընդհանրապես ոչ մի փոխհատուցում չտրամադրել, որի հնարավորությունն օրենքի շրջանակներում վերջինիս նույնպես ըստ էության ընձեռված է:

Վերագրյալից բխում է, որ խորհրդի անդամը գտնվում է ոչ իրավահավասար պայմաններում և երաշխավորված չէ ժողովի կողմից վնասներ կրելու վտանգից:

Սակայն օբյեկտիվ լինելու համար, այս բոլորի հետ մեկտեղ անհրաժեշտ ենք համարում նշել նաև, որ խորհրդի անդամը իր պարտականությունները կատարելիս կարող է կատարել նաև ոչ ողջամիտ ծախսեր, թեկուզև հոգուտ տվյալ ընկերության, որը կարող է վնաս հասցնել վերջինիս: Այսպես, օրինակ՝ խորհրդի անդամը հոգուտ ընկերության կարող է կատարել 1 միլիոն ՀՀ դրամի ծախս, իսկ արդյունքում կպարզվի, որ այդ ծախսը կարող էր առավելագույնը լինել օրինակ 700.000 դրամ: Սրանով կամայականության հիմք է ձևավորվում արդեն խորհրդի անդամի համար, որը կարող է չափից ավել կատարած ծախսը ներկայացնել որպես ողջամիտ գումար և պահանջել փոխհատուցում: Սա նույնպես արդարացի չէ: Հետևաբար հարց է առաջանում, իսկ ինչու պետք է ժողովը փոխհատուցի խորհրդի անդամի ոչ ողջամիտ կատարած (և վերջնարդյունքում՝ անիմաստ) ծախսերը:

Ճիշտ է, եթե խորհրդի անդամը գտնի, որ իր իրավունքներն ու օրինական շահերը այս կամ այն կերպ խախտվել են, կարող է համապատասխան հայցապահանջով դիմել դատական պաշտպանության, սակայն դա հարցի ամենարդյունավետ լուծման տարբերակ չէ և որից առավել ևս կարելի է խուսափել՝ ունենալով օրենքի հնարավորինս արդարացի, իրավական տեսանկյունից կոռեկտ խմբագրված ձևակերպում:

Բացի վերոնշյալից, հոդվածում շեշտվում են **պարզևավճար** և **փոխհատուցում**

Բաժնետիրական իրավունք

բառերը, որոնք ըստ էության իրավունքի տարբեր ինստիտուտներ են: Այս երկու հասկացության առկայությունը թյուրիմացության մեջ է գցում թե իրավակիրառողին և թե առավել ևս՝ տվյալ իրավահարաբերությունների մասնակիցներին: Դրա հետ մեկտեղ «և (կամ)»-ի առկայությունը նույնպես անորոշության է բերում: Այս հոդվածի ընթերցումից միանշանակ պարզ է, որ խորհրդի անդամի կատարած ծախսերի համար ժողովը կարող է սահմանել և՛ պարգևավճար, և՛ փոխհատուցում, կամ պարգևավճար, կամ փոխհատուցում, կամ կարող է չսահմանել ոչ պարգևավճար և ոչ էլ փոխհատուցում: Այդ առումով անհրաժեշտ է սահմանազատել այս երկու հասկացությունները, քանի որ պարգևավճարը տրվում է աշխատողի լավ կատարած աշխատանքի դիմաց, իսկ փոխհատուցումը՝ որևէ մեկի կատարած ծախսերի կամ կրած (պատճառված) վնասների դիմաց:

Պարգևատրում բառն առաջացել է լատիներեն «Premium» – պարգև բառից: Պարգևատրումը դրամական կամ նյութական վարձատրություն է, խրախուսման միջոց, որը վճարվում է աշխատողին իր գործունեության ընթացքում կատարած լավ աշխատանքի համար:

Պարգևատրումները լինում են անհատական և կոլեկտիվ: Պարգևատրման նպատակն է՝ խթանել հետաքրքրվածությունը աշխատանքի զարգացման և կատարելագործման արդյունքների նկատմամբ:

Վիճահարույց հոդվածի մյուս՝ *փոխհատուցում* բառը հանդիսանում է քաղաքացիական իրավունքի առանձին իրավահարաբերություն կարգավորող ոլորտ: Մասնավորապես՝ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության առավել տարածված եղանակը՝ **վնասների փոխհատուցումն է**: Սուբյեկտիվ իրավունքների խախտման հետևանքով վնաս կրած անձն իրավասու է պահանջել, որ իրեն պատճառված վնասը հատուցվի, եթե օրենսդրական ակտերով կամ պայմանագրով այլ բան չի նախատեսվում: Վնասների տակ հասկաց-

վում է տուժողի կատարած ծախսերը, գույքի կորուստը կամ վնասումը (ռեալ վնասներ), ինչպես նաև չստացված այն եկամուտները, որոնք անձը կատարած շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքները չխախտվեն (բաց թողնված եկամուտ): Սրանից հետևում է, որ այն դեպքերում, երբ վնաս է պատճառվում անձի գույքին, առողջությանը, կյանքին, սպա տուժողն իրավունք ունի իր իրավունքների պաշտպանության համար դիմել դատարան և պահանջել ինչպես իրական վնասների հատուցում, այնպես էլ բաց թողնված օգուտները՝:

Վերոշարադրյալն իր օրենսդրական ամրագրումն է գտել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում, մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 10-րդ ենթակետի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է վնասներ հատուցելով:

Նույն օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ անձը, ում իրավունքը խախտվել է, կարող է պահանջել իրեն պատճառված վնասների լրիվ հատուցում, եթե վնասների հատուցման ակտի պակաս չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Իսկ պատճառված վնասների հատուցման և այլ խախտված իրավունքների դատական կարգով վերականգնման իրավունքն էլ ամրագրված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետում, որի համաձայն՝ շահագրգիռ անձն իրավունք ունի սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով դիմել դատարան՝ ՀՀ Սահմանադրությանը, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերաբերյալ իր տեսակետն է հայտնել նաև իրավաբան-գիտնական Վ. Ավետիսյանը,

որն ասել է. «Օրենքի էական թերություններից է նաև այն, որ չի սահմանում տնօրենների խորհրդի անդամի կողմից իր պարտականությունների կատարման կապակցությամբ կրած վնասների փոխհատուցման կոնկրետ դեպքերը և յուրաքանչյուր դեպքում դա թողնվում է ժողովի հայեցողությանը»²:

Համեմատության համար ցանկանում ենք նշել նաև, որ խնդրո առարկա հանդիսացող հոդվածի տվյալ կետը հավանաբար արտագրված է Ռուսաստանի Դաշնության համանուն օրենքից, քանի որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասը գրեթե ամբողջությամբ նմանվում է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՌԴ դաշնային օրենքի 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասին:

Օրենքի հոդվածի տվյալ մասի վերաբերյալ ռուս տեսաբանները նույնպես արտահայտել են մի շարք կարծիքներ, տեսակետներ և մեկնաբանություններ: Մասնավորապես՝ ռուս տեսաբան Ա. Տարասովան, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին դաշնային օրենքի մեկնաբանություններ» աշխատությունում արտահայտել է որոշակի տեսակետներ օրենքի 64-րդ հոդվածի 2-րդ կետի վերաբերյալ: Տարասովայի կարծիքով բաժնետերերի ընդհանուր ժողովը կարող է նախօրոք որոշում կայացնել ընկերության տնօրենների խորհրդի անդամներին վճարման ենթակա պարգևավճարի չափի մասին, ինչպես նաև նախօրոք որոշել այնպիսի ծախսերի փոխհատուցման մասին, ինչպիսիք են օրինակ՝ նիստի վայր հասնելու համար կատարված ծախսերը: Ի հակադրումն դրան, խորհուրդը ոչ սովորական ծախսերի փոխհատուցման մասին որոշում պետք է կայացնի միայն դրանց մասին հիմքերի չափի մասին հստակ տեղեկատվություն ստանալուց հետո: Անկասկած է, որ ընկերության բազմաթիվ ծախսեր, որոնք կապված են խորհրդի գործունեության հետ, ինչպիսիք են օրինակ՝ արտաքին խորհրդատուների ներգրավման ծախսերը, կարող են ընկերության

կողմից վճարվել ուղղակիորեն, հետևաբար արդեն իսկ անհրաժեշտություն չի առաջանա փոխհատուցում տրամադրել խորհրդի անդամներին իրենց կատարած ծախսերի համար³:

Այս ամենի վերաբերյալ ամրագրված դրույթներ կան նաև Ռուսաստանի Դաշնության կորպորատիվ վարքագծի օրենսգրքում: Վերջինս հանդիսանում է կանոնների միասնություն, որն առաջարկվում է պահպանել արժեթղթերի շուկայի մասնակիցներին և որը նպատակաուղղված է ներդրողների իրավունքների պահպանմանն ու կորպորատիվ կառավարման այլ ասպեկտների բարելավմանը:

ՌԴ-ում այն ընդունվել է 04.04.2002թ. ՌԴ Ֆինանսական շուկաների դաշնային ծառայության թիվ 421 հրահանգով, որը հանդիսանում է ֆինանսական շուկաներում հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնող՝ նորմատիվ-իրավական կարգավորման գործառնությունով օժտված գործադիր իշխանության դաշնային մարմին:

Մասնավորապես՝ կորպորատիվ վարքագծի օրենսգիրքը խորհուրդ է տալիս, որպեսզի տնօրենների խորհրդի անդամների պարգևավճարը լինի հավասար բոլորի համար՝ անկախ նրանից խորհրդի անդամը հանդիսանում է կատարող, ոչ կատարող կամ անկախ տնօրեն: Խորհրդի անդամների պարգևավճարի չափի որոշման չափանիշները կարող են մշակվել և հաստատվել խորհրդի կողմից: Եվ քանի որ տվյալ չափանիշներն ու չափորոշիչները զգալիորեն ազդում են տնօրենների խորհրդի գործունեության վրա, սպա խորհուրդ է տրվում ներառել դրանք ընկերության տնօրենների խորհրդի գործունեությունը կարգավորող ներքին փաստաթղթի մեջ:

Դրանով իսկ բաժնետերերի համար կատեղծվի թափանցիկ և հասանելի մեխանիզմ, որը վերջիններս թույլ կտա վերահսկել տնօրենների խորհրդի գործունեությունն ու նրանց համար նշանակվող պարգևավճարները⁴:

Սեկ այլ տեսաբան Վ. Տեյուկինան իր

Բաժնետիրական իրավունք

«Մեկնաբանություններ բաժնետիրական ընկերությունների մասին դաշնային օրենքին» աշխատությունում հետևյալ կերպ է անդրադարձել խնդրո առարկային: Ինչպես գիտենք, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» դաշնային օրենքի 64-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընդհանուր ժողովը որոշում է վճարումների (պարգևավճար, փոխհատուցում) չափը: Ընդ որում, օրենքում վճարումների չափի որևէ չափորոշիչներ չեն սահմանվում: Այսինքն՝ ընդհանուր ժողովը կարող է որոշում կայացնել ծախսերի փոխհատուցման մասին ավելի նվազագույն չափով, քան իրականում դրանք առկա են: Տնօրենների խորհրդի անդամի պարգևատրման հարցը հատկապես արդիական է, երբ խոսքը գնում է նրանց կողմից իրենց մասնագիտական պարտականությունների կատարման մասին: Բարձր որակավորում ունեցող ղեկավար ներգրավելու անհրաժեշտության դեպքում, ընդհանուր ժողովը կարող է հաստատել պարգևավճարի չափը, որից ելնելով խորհրդի անդամների հետ պետք է կնքվեն համապատասխան պայմանագրեր (ըստ էության դրանք պետք է հավանաբար լինեն աշխատանքային պայմանագրեր):

Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ պայմանագրի կնքումը պարտադիր պայման չէ և պրակտիկայում ոչ միշտ է օգտագործվում, հատկապես երբ խորհրդի անդամներ են հանդիսանում բաժնետիրական ընկերության աշխատակիցները: Տվյալ իրավիճակում պարգևավճարին և ծախսերի փոխհատուցմանը վերաբերող հարցերը պետք է կարգավորվեն աշխատանքային պայմանագրերով:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ առաջարկում ենք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ կետը փոփոխել և լրացնել նոր խմբագրությամբ.

2.«Ժողովի որոշմամբ խորհրդի անդամի համար կարող է սահմանվել պարգևավճար, իսկ նրանց կատարած ողջամիտ ծախսերի կամ կրած ողջամիտ վնասների

դիմաց պետք է սահմանվի փոխհատուցում, որոնք կապված են խորհրդի անդամի պարտականությունների հետ:

²¹ Պարգևավճարի չափը և վճարման կարգը սահմանվում են ժողովի որոշմամբ՝ հաշվի առնելով տվյալ խորհրդի անդամի կատարած աշխատանքը, իսկ կատարած ողջամիտ ծախսերը կամ կրած ողջամիտ վնասները փոխհատուցելը չպետք է պակաս լինի խորհրդի անդամի կատարած ողջամիտ ծախսերից կամ կրած ողջամիտ վնասներից»:

Այսպիսի ձևակերպմամբ և խմբագրությամբ առաջին հերթին բացառվում են ժողովի և խորհրդի անդամի կողմից իրար հանդեպ կամայականությունների հնարավորությունը:

Բացի այդ, այն թույլ է տալիս, որ խորհրդի անդամն իր ողջամիտ կատարված ծախսերի կամ կրած վնասների համար ստանա արդարացի փոխհատուցում, որի իրականացման դրույթը վերոնշյալ սահմանումով ձևակերպված է իմպերատիվ կերպով: Մյուս կողմից՝ կանոնակարգվում է խորհրդի անդամի կատարած ոչ թե ուղղակի կամ ցանկացած ծախսը (ծախսերը), այլ **ողջամիտ ծախսը**, որը զսպող գործոն է հանդիսանում վերջինիս համար: Այսինքն՝ մեկ նախադասությամբ կարելի է ասել, որ վերոնշյալ ձևակերպումը ապահովում է ժողովի և խորհրդի անդամի միջև եղած հարաբերությունների իրավական հավասարակշռությունը և արդարացիությունը:

Բացի այս, օրենքի տվյալ հոդվածում առկա չեն վերջինիս տրամաբանական շարունակությունը հանդիսացող վավերապայմաններն ու չափորոշիչները, մասնավորապես՝ այն փաստաթղթերի թեկուզև մոտավոր շրջանակը, որոնցով պետք է առաջնորդվի ժողովը խորհրդի անդամի կատարած ողջամիտ ծախսերը կամ կրած վնասները փոխհատուցելու համար որոշում կայացնելու հարցում, և հակառակը՝ որոնցով պետք է առաջնորդվի խորհրդի տվյալ անդամը՝ իր կատարած ողջամիտ ծախսերն ու կրած վնասները ժողովին հիմ-

նավորելիս և ապացուցելիս:

Այս առումով առաջարկում ենք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասի շարունակությունը լրացնել հետևյալ նոր պարբերությամբ.

22 «Կատարված ողջամիտ ծախսերի կամ կրած վնասների հիմնավորման և ապացուցման պարտականությունը կրում է խորհրդի այն անդամը, որն իր պարտականություններն իրականացնելու ընթացքում կատարել է այդ ողջամիտ ծախսերը կամ կրել է այդ ողջամիտ վնասները:

Իր կատարած ողջամիտ ծախսերը կամ կրած ողջամիտ վնասները սվյալ խորհրդի անդամը պետք է հիմնավորի ժողովին ներկայացնելով համապատասխան իրավական ուժ ունեցող և օրենքով չարգելված փաստաթղթեր:

Այս ձևակերպումը նույնպես կարևոր է, քանի որ ոչ միայն մատրոնի տրամաբանական շարունակությունն է, այլև երկու կողմերի համար մոտավոր ուղեցույց է՝ վերոնշյալ իրավահարաբերությունների կարգավորման հարցում: Այսինքն՝ առաջարկվող խմբագրությամբ նախադասությունը, ըստ էության, կարելի է ասել պարզաբանում է, թե խորհրդի անդամը իր կատարած

ողջամիտ ծախսերը կամ կրած վնասները ինչպիսի քաղաքացիաիրավական փաստաթղթերով կարող է հիմնավորել և ապացուցել՝ ներկայացնելով ժողովին, և հակառակը՝ ժողովը ինչպիսի փաստաթղթեր կարող է հիմք ընդունել խորհրդի անդամին՝ վերջինիս կատարված ողջամիտ ծախսերի կամ կրած ողջամիտ վնասների փոխհատուցման մասին որոշում կայացնելիս:

Բացի վերոգրյալից, սվյալ հոդվածի կետում առկա չեն այն ժամկետները, որի ընթացքում ժողովը պետք է փոխհատուցի խորհրդի անդամին իր պարտականությունների ընթացքում կատարած ծախսերը կամ կրած վնասները:

Վերջին հանգամանքը նույնպես կարևոր է, քանի որ ժամկետների առումով կարող է խորհրդի անդամին դնել կախվածության մեջ ժողովից, որի արդյունքում կարող են խախտվել խորհրդի անդամի իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Հետևաբար մեր կարծիքով կատարած ծախսերի կամ կրած վնասների փոխհատուցումը պետք է իրականացվի խորհրդի անդամի կողմից դրանց հիմնավորման փաստաթղթերը ներկայացնելու օրվանից՝ ողջամիտ ժամկետում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք (ընդունվել է 05.05.1998թ., փոփ. և լր.՝ 19.03.2012թ.):
2. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (ընդ. 17.06.2012թ., փոփ. և լր.՝ 19.03.2012թ.):
3. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք (ընդ. 09.11.2004թ., փոփ. և լր.՝ 01.03.201թ.):
4. «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք (ընդ. 25.09.2001թ., փոփ. և լր.՝ 25.05.2011թ.):
5. «Քաղաքացիական ծառայողների վարձատրության մասին» ՀՀ օրենք (ընդ. 03.07.2002թ., փոփ. և լր.՝ 02.03.2011թ.):
6. Кодекс корпоративного поведения РФ (принят 04.04.2002г.):
7. Федеральный закон РФ "Об акционер-

- ных обществах" (принят 24.11.1995г., изм. и доп. 28.07.2012г.):
8. «Բաժնետիրական իրավունք». Ուսումնասիրողաբանական ձեռնարկ, Վ.Գ. Ավետիսյան, Եր., 2005թ.:
9. «Քաղաքացիական իրավունք. Մաս 1», Տ. Բարսեղյան, Եր., 2000թ.:
10. Блек Б., Крезман Р., Тарасова А. Комментарий федерального закона об акционерных обществах. М., 1999г.
11. Телюкина М. В. Комментарий к федеральному закону об акционерных обществах. М., 2005г.

1. «Քաղաքացիական իրավունք. Մաս 1», Տ. Բարսեղյան, Եր., 2009թ., էջ 86-87:
2. «Բաժնետիրական իրավունք» Ուսումնասիրողաբանական ձեռնարկ, Վ.Գ. Ավետիսյան, Եր. 2005թ., էջ 172:
3. Блек Б., Крезман Р., Тарасова А. Комментарий федерального закона об

- акционерных обществах. М., 1999г., с. 367-374.
4. Кодекс корпоративного поведения РФ. Распоряжение N421/р ФСФР РФ от 04.04.2002г.
5. Телюкина М.В. Комментарий к ФЗ об акционерных обществах. М., 2005г., с. 155.

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
55

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական

ՏՈՒԳԱՆՔ ՊԱՏՇԱՏԵՍԱԿԻ ՇԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանրապետության փաստ է, որ պատիժները, տեսակները, դրանց բովանդակությունն ուղղակիորեն կապված են սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական գործոններից, որոնք

տվյալ պատմական ժամանակահատվածում գործում են պետության և հասարակության մեջ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հիմնական պատիժներն են տուգանքը¹, հանրային աշխատանքները, կալանքը, կարգապահական գումարտակում պահելը, որոշակի ժամկետով ազատազրկումը և ցմահ ազատազրկումը:

Որպես պատմական ակնարկ նշենք, որ տուգանքը, դասվելով գույքային պատիժների շարքին, կիրառվել է դեռևս հին և միջնադարյան հայ քրեական իրավունքում: Դրա մասին բազմիցս հիշատակվում է Շահապիվանի ժողովի կանոններում: Այն շատ հաճախ նշանակվում էր եկեղեցական կանոնական բովանդակություն ունեցող այնպիսի պատժի փոխարեն, ինչպիսին էր ապաշխարանքը: Հանցագործության մեջ մեղադրվողը պարտավոր էր ապաշխարանքի փոխարեն օրենքով ճշտորեն սահմանված չափով դրամ վճարել տուժողին, եկեղեցուն, կամ էլ աղքատներին: Այն նշանակվում էր և՛ որպես ինքնուրույն, և՛ որպես լրացուցիչ

պատիժ²:

Տուգանքը՝ որպես պատժատեսակ, լայնորեն կիրառվել է նաև Մ. Գոշի «Դատաստանագրքով»՝ նշանակվում էր այնպիսի հանցագործությունների համար, ինչպիսիք են գողությունը, կողոպուտը, ուրիշին դիտավորությամբ հարվածելը կամ վիրավորելը, ուրիշի գույքը դիտավորությամբ վնասելը: Գոշը քրեական ծանր հանցագործությունների համար գույքային պատիժների կիրառումը (տուգանք, գույքի բռնագրավում, պատճառված վնասի հատուցում) ուղղակի անհրաժեշտություն էր համարում: Գոշն իրավաբանական նրբանկատությամբ միջանցից սահմանազատում էր գույքի բռնագրավումը և տուգանքը՝ որպես քրեական պատիժներ, որոնք կիրառվում էին դիտավորությամբ կատարված հանցագործությունների համար և վնասի հատուցումը՝ որպես քաղաքացի բավարարում, որը նշանակվում էր անգոյություն կատարված և նյութական վնաս պատճառած արարքների դեպքում:

Այժմ անցնենք տուգանքի՝ որպես ժամանակակից պատժատեսակի, էության պարզաբանմանը:

Տուգանքը դատապարտյալի գույքային իրավունքները սահմանափակող, անգոյությամբ, ինչպես նաև շահադիտական դրդումներով կատարվող դիտավորյալ հանցանքների դեմ պայքարի գործում առավել նպատակահարմար և արդյունավետ պատժատեսակ է³: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Տուգանքը դրամական տուժանք է, որը նշանակվում է ոչ մեծ և միջին ծան-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

րության հանցանքների համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ պատիժ նշանակելու պահին Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկից հազարապատիկի չափով⁴:

Հայաստանի Հանրապետությունում նվազագույն աշխատավարձն այժմ կազմում է 32.500 դրամ, սակայն դատական գործավարության մեջ կիրառվում է այլ չափ՝ 1.000 դրամ:

Չափազանց կարևոր է օրենքով տուգանքի նվազագույն և առավելագույն չափերի հստակեցումը:

Օրինակ՝ Ընդհանուր միութենական օրենսդրությամբ այդ չափերը որոշված չէին: Այդ հարցն իր կարգավորումն ստանում էր հանրապետությունների քրեական օրենսգրքերի Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում: Վրացական ՍՍՀ և Էստոնական ՍՍՀ քրեական օրենսգրքերը սահմանում էին տուգանքի նվազագույն չափը՝ 10 ռուբլի, առանց կարգավորելու առավելագույն չափի հարցերը: Մյուս հանրապետությունների քրեական օրենսգրքերի Հատուկ մասի տարբեր հոդվածների սանկցիաներում տուգանքի առավելագույն չափերը տարբեր էին և, որպես կանոն, տատանվում էին 50 ռուբլուց մինչև 100 ռուբլու միջև, իսկ առանձին դեպքերում հասնում էին խիստ զգալի գումարի՝ 1000 ռուբլու⁵:

Ներկայիս քրեական օրենսգրքով սահմանված են տուգանքի նվազագույն և առավելագույն չափերը, իսկ Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում այդ չափերը տարբերակված են: Քր. օր. 51-րդ հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն՝ տուգանքի չափը որոշում է դատարանը՝ հաշվի առնելով հանցագործության ծանրությունը և դատապարտյալի գույքային դրությունը: Դատապարտյալի գույքային դրությունն ասելով՝ պետք է հասկանալ նրա վաստակի չափը, ընտանիքի նյութական դրությունը, սպասովվածությունը և այլն: Ընտանիքի շահերն այս պա-

րագայում տուժում են ոչ պակաս, քան այլ պատժատեսակ, մասնավորապես, ազատազրկում կամ գույքի լրիվ բռնագրավում նշանակելիս: Տուգանք չի նշանակվում, եթե ակներև է, որ այն բռնագանձել հնարավոր չէ⁶:

Արտասահմանյան երկրների փորձը:

Չինաստանի քրեական օրենսգրքով կոնկրետ հանցանքի կատարման համար տուգանքի չափը հստակ սահմանված չէ և որոշվում է՝ ելնելով յուրաքանչյուր գործի հանգամանքներից: Մի շարք դեպքերում տուգանքի չափը կապվում է, օրինակ, հանցավոր ճանապարհով ստացած օգուտի տոկոսային հարաբերակցության հետ, մասնավորապես՝ այն կարող է լինել չվճարված հարկերի 1-5-ապատիկի չափով, «վաճված փողերի» 5-20%-ի չափով:

Տուգանքի վճարումը կատարվում է միանվագ կամ մաս-մաս: Եթե սահմանված ժամկետում տուգանքը չի վճարվում, ապա դատավորն իրավունք ունի գումարի ստացման համար բռնագանձում տարածել նրա ունեցվածքի վրա: Սակայն, օրենսգրքում նշված է, որ հաշվի առնելով դատապարտյալի ընչազուրկ վիճակը՝ դատարանը կարող է նվազեցնել տուգանքի գումարի չափը կամ նրան ազատել տուգանքի վճարման պարտականությունից:

Շվեյցարիայում տուգանքի չափը կազմում է 40.000 ֆրանկ, սակայն եթե անձը կատարել է շահադիտական դրդումներով հանցանք, դատարանը կարող է նշանակել ավելի մեծ չափի տուգանք: Պարզապես պատիժ նշանակելիս դատարանը պետք է տուգանքի չափը որոշի՝ ելնելով անձի դրությունից՝ նյութական վիճակից, ունեցվածքից, եկամտից, ընտանեկան վիճակից, տարիքից, առողջական վիճակից և այլն ու նրա կատարած արարքին կիրառվող պատժի համապատասխանությունից: Դատապարտյալը պարտավոր է տուգանքը վճարել 1-3 ամսվա ընթացքում, իսկ եթե մշտապես չի բնակվում Շվեյցարիայում՝

Քրեական իրավունք

անմիջապես: Ելնելով անձի դրությունից՝ նրան կարող են թույլատրել տուգանքը վճարել մաս-մաս կամ դա փոխհատուցել անվճար աշխատանքների կատարման միջոցով: Եթե դատապարտյալը ժամանակին վճարում չի կատարում, ապա տուգանքը գանձվում է հարկադիր կարգով: Եթե դա էլ օգուտ չի տալիս, ապա դատարանը տուգանքը փոխարինում է կալանքով՝ 30 ֆրանկը հաշվելով կալանքի մեկ օրվա դիմաց: Ընդ որում, կալանքի առավելագույն ժամկետը չի կարող գերազանցել 3 ամիսը: Դատարանը կարող է վերացնել տուգանքի փոխարինումը կալանքով, եթե դատապարտյալն ապացուցի, որ իր մեղքով չի հայտնվել այնպիսի վիճակում, որ ի վիճակի չի եղել վճարել տուգանքը:

Իսպանիայի օրենսդրությամբ սահմանված է, որ տուգանքը նշանակվում է օրական դրույքաչափերի համակարգով: Տուգանքի նվազագույն չափը 5 օրվա վաստակն է, առավելագույնը՝ 2 տարվանը: Տուգանքի նշանակման ժամանակ հաշվի են առնվում հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը, բնույթը, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված օգուտի չափը և այլն:

Եթե տուգանքի դատապարտվելուց հետո անձի նյութական վիճակն էապես վատանում է, ապա դատարանն ի գործ է սահմանափակել տուգանքի չափերը: Տուգանքի չվճարման դեպքում այն փոխարինվում է այլ պատժատեսակով, որպես կանոն՝ կալանքով կամ ազատազրկմամբ: Դատապարտյալի համաձայնության դեպքում դատարանը կարող է նրա հանդեպ տուգանքի փոխարեն կիրառել հանրային աշխատանքներ:

Տուգանքի որոշման նման մոտեցում է առկա նաև Լեհաստանում, այսինքն՝ օրական դրույքաչափերի կտրվածքով: Տուգանքի նվազագույն չափը 10 օրվա վաստակն է, առավելագույնը՝ 360 օրվանը: Տուգանքի նշանակման ժամանակ հաշվի են առնվում հանցավորի եկամուտները, նրա անձնական և ընտանե-

կան պայմանները, նյութական դրությունը, աշխատավարձ ստանալու հնարավորությունը:

Հետաքրքիր են Գերմանիայում տուգանքի հանդեպ դրսևորված մոտեցումները: Գերմանիայում տարբերակվում են գումարային և ունեցվածքային տուգանք հասկացությունները: Գումարային տուգանքը նշանակվում է՝ օրական վաստակից ելնելով: Եթե դատապարտյալն ի վիճակի չէ վճարել դրամական տուգանքը, ապա դատարանը կարող է հետաձգել տուգանքի վճարումը կամ պարտավորեցնել դատապարտյալին այն վճարել մաս-մաս: Եթե տուգանքը չի վճարվում, ապա դրա փոխարեն կիրառվում է ազատազրկում, ընդ որում, 1 օրվա վաստակին համապատասխանում է ազատազրկման 1 օրը:

Ծանր շահադիտական հանցագործությունների դեպքում կարող է նշանակվել ունեցվածքային տուգանք: Որպես կանոն, ունեցվածքային տուգանք նշանակվում է հետևյալ հանցանքների կատարման համար՝ դրամական միավորները կեղծելը, մարդկանց առևտրի և կավատության ծանր դեպքերը, բանդայի կողմից կատարված գողության առանձնապես ծանր տեսակը, մոլախաղերի ապօրինի կազմակերպումը:

Ունեցվածքային տուգանքը հաշվարկվում է՝ ելնելով ոչ թե օրական վաստակից, այլ դատարանի կողմից որոշված գումարի չափից: Ունեցվածքային տուգանքի նվազագույն չափը օրենսդրությամբ նախատեսված չէ, իսկ առավելագույնը համապատասխանում է դատապարտյալի ունեցվածքի չափին: Հաճախ ունեցվածքային տուգանքը նշանակվում է ցմահ ազատազրկման կամ երկարատև ազատազրկման հետ մեկտեղ: Եթե ունեցվածքային տուգանքի վճարումն անհնարին է, ապա այն փոխարինվում է ազատազրկմամբ 1 ամսից մինչև 2 տարի ժամկետով:

Ֆրանսիայի օրենսդրությամբ տարբերակվում են տուգանք-օրեր և գումա-

րային տուգանքներ: Տուգանք-օրերի առավելագույն ժամկետը 360 օրն է: Ընդ որում, եթե սահմանված են գումարային տուգանքներ, ապա հանցավորի կողմից կրկին հանցանք կատարելու դեպքում տուգանքի չափը կրկնապատկվում է: Եթե դատապարտյալը չի վճարում տուգանքի գումարը, ապա նա տարվում է կալանատուն: Ելնելով տուգանքի չափից՝ նրա հարկադիր կալանավորումը կարող է տևել 5 օրից մինչև 2 ամիս: Սակայն տուգանքի գումարի վճարման դեպքում անձը կարող է ազատվել: Այս հարկադիր կալանավորումը չի կարող կիրառվել 65-ից բարձր տարիքի անձանց, անչափահասների, իրոք անվճարունակ դատապարտյալների հանդեպ, ինչպես նաև ամուսինների հանդեպ միաժամանակ (խոսքը գնում է ոչ միայն հանցակից ամուսինների, այլև նույն ժամանակահատվածում տարբեր հանցանքներ կատարած ամուսինների մասին):

Տուգանքը նախատեսված է նաև ԱՄՆ-ի, Անգլիայի քրեաիրավական համակարգերում:

ԱՄՆ-ում տուգանքը օրենսդրությամբ սահմանված և դատարանի դատավճռով վճարման ենթակա գումար է, որի նվազագույն չափը 250, առավելագույնը՝ 250.000 դոլար է: Իհարկե, կախված կատարված հանցանքի բնույթից, տուգանքի սահմանման չափը կարող է և փոփոխվել: Դրա չափի որոշման ժամանակ մեծ դեր է խաղում նաև այն, թե ում նկատմամբ այն պետք է կիրառվի՝ ֆիզիկական, թե իրավաբանական անձի: Տուգանքը կարող է վճարվել միանվագ կերպով կամ մաս-մաս՝ սահմանված ժամանակահատվածում:

Տուգանքի չափը որոշելիս դատարանը հաշվի է առնում անձի եկամուտները, աշխատունակությունը, ընտանեկան վիճակը, այլ անձի կողմից տուգանքի վճարման հնարավորությունը և այլն: Տուգանքի դիտավորյալ չվճարման դեպքում, ինչպես նաև եթե դատարանը գա համոզման, որ տուգանքի վճարումը չի

ապահովում պատժի նպատակը, տուգանքը կարող է փոխարինվել ազատագրկմամբ: Սակայն, եթե չվճարումը պայմանավորված է անձի աղքատ վիճակով, ապա նա չի կարող բանտարկվել:

ԱՄՆ-ում տուգանքին խիստ մեծան է լրացուցիչ գումարների գանձումը, որը լրացնում է հանցագործություններից տուժողներին օգնություն ցույց տալու ֆունդը: Ըստ էության, դա հանցանքի կատարման համար գանձվող յուրօրինակ հարկ է, որը, կախված հանցագործության տեսակից, կարող է լինել 40-ից 150 դոլար:

Անգլիայում տուգանք պատժատեսակի սահմանման միասնական մոտեցում չկա: Այն կարող է սահմանվել ինչպես քրեական իրավունքի ընդհանուր մասին վերաբերող, այնպես էլ կոնկրետ արարքի հանցավորությունն ու պատժելիությունը սահմանող ստատուտում: Ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, Անգլիայում տուգանքի կիրառման ժամանակ դատարանը միաժամանակ սահմանում է ազատագրկման որոշակի ժամկետ, որն ի կատար կածվի հանցավորի նկատմամբ տուգանքի չվճարման դեպքում: Ազատագրկման ժամկետը չի կարող գերազանցել 12 ամիսը: Տուգանքի չափերը որոշվում են՝ հաշվի առնելով ինչպես կատարված հանցանքի բնույթը, այնպես էլ անձի գույքային դրությունը, այսինքն՝ անձի շաբաթական եկամտի չափը: Այս երկու տարրերը բազմապատկվում են, և ստացվում է տուգանքի համար անհրաժեշտ գումարի չափը: Օրինակ, եթե անձի կողմից կատարված արարքը օրենքով սահմանված սանդղակի հիման վրա գնահատվում է որպես 10 միավոր, իսկ նրա շաբաթական եկամտի չափը 20 ֆունտ ստերլինգ է, ապա տուգանքի չափը կլինի 200 ֆունտ ստերլինգ:

Շվեդիայում նույնպես նախատեսված է տուգանք պատժատեսակը, որն ունի երեք դրսևորում.

1. Տուգանք-օրեր, այսինքն՝ իրական դրույքաչափին համապատասխան:

Քրեական իրավունք

2. Գումարային տուգանք, որը միանվագ սահմանվող չափ է:

3. Ստանդարտացված տուգանք, որը հաշվարկվում է հատուկ համակարգի կիրառմամբ:

Որպես կանոն, տուգանքի կիրառման ձևը նշվում է օրենքով: Եթե օրենքով նման նշումը բացակայում է, ապա կիրառվում է տուգանք՝ օրական դրույքաչափերից ելնելով: Օրական դրույքաչափերի նվազագույն չափը հավասար է 30, առավելագույնը՝ 150 օրվա:

Տուգանքի կիրառման ժամանակ դատարանը հաշվի է առնում ինչպես կատարված հանցագործության բնույթը, այնպես էլ անձի եկամուտը, գույքային դրությունը: Եթե տուգանքը ժամանակին չի վճարվում, ապա դատարանը այն կարող է փոխարինել ազատազրկմամբ՝ 14 օրից մինչև 3 ամիս ժամկետով:

Ճապոնիայում տարբերում են քրեական տուգանք և մանր քրեական տուգանք պատժատեսակները: Քրեական տուգանքի չափը 4000 և ավելի իեն է, իսկ մանր տուգանքինը՝ մինչև 4000 իեն, որը կիրառվում է ոչ մեծ ծանրության հանցանքների դեպքում: Եթե անձն ի վիճակի չէ վճարել գումարը, ապա նա կարող է պահվել աշխատանքային տանը՝ ոչ ավել, քան 2 տարի ժամկետով:

Իտալիայում տուգանքի կիրառումն ունի որոշակի առանձնահատկություն, քանի որ այն կարող է կիրառվել նաև այն դեպքում, երբ ուղղակիորեն սահմանված չէ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում, օրինակ՝ շահադիտական դրդումներով հանցանքի կատարման դեպքում:

Տուգանքը նախատեսված է նաև մուսուլմանական իրավունքում, որտեղ այն կիրառվում է, օրինակ, անգգույշ սպանության համար: Այն դրսևորվում է «աղքատներին կերակրելու» կտրվածքով, այսինքն՝ սովորական ընտանիքի ճաշին համարժեք գումարի մի քանի պատիկով:

ՌԴ քրեական օրենսգրքը հետաքրքիր մոտեցում է որդեգրել, որի համաձայն՝ չի թույլատրվում տուգանքը տա-

րաժամկետով կամ վճարումը հետաձգել⁷: Օրենքը չի հիշատակում նաև այն չվճարելու «հարգելի» հիմքերի մասին: Դա հիմնավորվում է այսպես. այդքան տարաբնույթ պատժատեսակներից դատարանը դատապարտյալի նկատմամբ ինչո՞ւ պետք է նշանակի այնպիսի պատիժ, որն օբյեկտիվ պատճառներով իսկույն չի իրականացվելու⁸:

Տուգանքը կիրառվում է և՛ որպես քրեական պատիժ, և՛ որպես վարչական տույժ: Տուգանքը՝ որպես քրեական պատիժ, տարբերվում է վարչական տույժից նրանով, որ այն նշանակվում է բացառապես հանցագործության համար, դատարանի դատավճռով և դատվածություն է առաջացնում, նաև չափերով անհամեմատ ավելի մեծ է⁹:

Տուգանք նախատեսող սանկցիաների մեծամասնությունը նախատեսված է գույքային բնույթի հանցագործությունների համար, երբ հանցագործը ձգտում է ուրիշի հաշվին որևէ նյութական շահ ստանալ: Այս դեպքում տուգանքի կիրառումը նրան ոչ միայն զրկում է շահ ստանալու հնարավորությունից, այլև որոշակի չափով սահմանափակում է նրա գույքային շահերը¹⁰:

Որպեսզի դատապարտյալի, նաև հասարակության կողմից տուգանքը գնահատվի որպես քրեական պատիժ, ամենից առաջ պետք է լինի այնպիսին, որ զգալիորեն շոշափի դատապարտյալի գույքային շահերը: Այս առիթով Մ. Շարգորոդսկին գրել է. «Տուգանքը պետք է լինի բավականաչափ խոշոր չափերով, որպեսզի զգալի լինի տվյալ կոնկրետ մարդու համար և կարողանա ահաբեկիչ ներգործություն ունենալ¹¹»: Չգալիության չափերը տարբեր դեպքերում տարբեր են, և դատարանի խնդիրներից մեկն էլ այն է, որ այդ տարբերությունը հաշվի առնելով՝ ցուցաբերի անհատական մոտեցում: Հնարավոր են դեպքեր, որ նշանակված տուգանքը դատապարտյալի կողմից ընդունվի որպես պատժից ազատում:

Նման անձանց նկատմամբ դատարանը պետք է նշանակի ավելի խիստ պատիժ¹²:

Իրավաբանական գրականության մեջ կարծիքներ են արտահայտվել, որ տուգանքի նշանակմամբ չի իրականացվում պատժի ուղղման նպատակը¹³: Դրանով պարզապես հանցագործին ավելորդ անգամ հիշեցվում է հետագայում ավելի շրջահայաց և հաշվեհարկալի մեղքի անհրաժեշտության մասին: Նման դիրքորոշումը հակասում է քրեական օրենսդրությանը, որտեղ ամրագրված

են պատժի համակարգի մեջ մտնող բոլոր պատժատեսակների համար ընդհանուր և համարժեք նպատակներ: Տուգանքը այդ նպատակներին հասնում է յուրահատուկ ձևով՝ դատապարտյալի նյութական իրավունքների անմիջական սահմանափակմամբ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տուգանքի դատապարտվածները 7 անգամ ավելի քիչ են նորից հանցագործություն կատարում, քան ազատազրկման դատապարտվածները:

1. 2003թ. ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի համաձայն՝ տուգանքը դասվում էր այն պատժատեսակների թվին, որոնք կարող էին կիրառվել և՛ որպես հիմնական, և՛ որպես լրացուցիչ պատիժներ: 2006թ. հունիսի 26-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքով սահմանվեց, որ տուգանքը կարող է կիրառվել միայն որպես հիմնական պատիժ: Նույն օրենքի 41-րդ հոդվածով սահմանվեց, որ այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո որպես լրացուցիչ պատժի՝ տուգանքի դատապարտված և պատիժ կրող անձինք ազատվում են պատժի հետագա կրումից:

2. **Թովմասյան Ա. Թ.** Հին և միջնադարյան հայ քրեական իրավունք. Ե., 1962, էջ 564-565:

3. **Зубкова В.И.** Уголовное наказание и его социальная роль: законодательство, теория и практика [Текст]: автореф. дис. д-ра юрид. Наук / В.И. Зубкова. Рязань, 2002, с. 3.

4. ՌԳ-ում, նաև եվրոպական երկրների մեծ մասում տուգանքը կիրառվում է նաև օրինախախտի եկամուտներին (օրերի, ամիսների, 1 տարվա կտրվածքով) համապատասխան սահմանված դրույրաչափերով: ՌԳ-ում տուգանքը սահմանվում է պատիժ նշանակելու պահին ՌԳ-ում օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի քսանհինգապատիկից հազարապատիկի չափով կամ դատապարտյալի վաստակի կամ երկու շաբաթից մինչև մեկ տարի այլ եկամուտներին համապատասխան չափով:

5. **Թովմասյան Ա. Թ.** Սովետական քրեական իրավունք. Ոստմունք պատժի մասին. հ II. Ե., 1973, էջ 139:

6. **Имамов М.М.** Виды наказаний и принципы формирования их системы [Текст]: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук: 12.00.08 / М.М. Имамов. Казань, 2004, с. 22.

7. **Степанов В.** Последствия неисполнения уголовного наказания в виде рафа // Уголовное право. 2010, с. 2.

8. Уголовное право. Общая часть. М., 2004, с. 328.

9. Уголовное право. Т I. Общая часть. Учебник для бакалавров / Под ред. И.А. Подройкиной, Е.В. Серегиной, С.И. Улезько. М., Юрайт, 2012, с. 189.

10. ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս /չորրորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով/. Ս.Առաքելյան, Ա.Գաբրույան, Հ.Խաչիկյան, Գ.Ղազարյան և ուրիշներ. - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 399:

11. **Цветинович А. Л.** Дополнительные наказания. Куйбышев, 1989, с. 14.

12. Преступность и правонарушения [Текст]: статистический сборник (2002-2006гг.). М., 2007, с. 162.

13. **Дзигарь А.** Последствия злостного уклонения от уплаты штрафа // Законность. 2005, с. 9.

Արման ԳՈՒԿԱՍՅԱՆ

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՕՐԵՆՔՈՎ ՆԱԽԱՏԵՍՎԱԾԻՉ ԱՎԵԼԻ ՄԵՂՍ ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներից (կամ կանոններից) առաջինն օրինականության ապահովումն է: Օրինականության սկզբունքը տվյալ դեպքում արտահայտվում է նրանով, որ դատարանը պատժի տեսակն ու չափը որոշելիս պետք է ղեկավարվի ՀՀ քր. օր-ի Հատուկ մասի այն հոդվածի սանկցիայով, որի դիսպոզիցիայի հատկանիշներին համապատասխան անձը մեղավոր է ճանաչվել հանցագործության մեջ: Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ քր. օր-ի 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը պարտավորեցնում է դատարանին դուրս չգալ համապատասխան հոդվածի սանկցիայի շրջանակներից, չնշանակել այնպիսի պատիժ, որը չափից ավելի մեղմ կամ խիստ է, քան նախատեսված է տվյալ սանկցիայով: Սակայն այդ պահանջից կարող է նաև բացառություն արվել, բայց միայն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով:

Մասնավորապես, ավելի խիստ պատիժ, քան նախատեսված է համապատասխան հոդվածի սանկցիայով, կարող է նշանակվել միայն հանցագործությունների կամ դատավճիռների համակցության դեպքերում: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քր. օր-ի Հատուկ մասի որոշակի հոդվածի սանկցիայով նախատեսված պատժից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հարցերին, սպա դրանք կարգավորվում են նույն օրենքի 64-րդ հոդվածի դրույթներին համապատասխան:

Այսպես, ՀՀ քր. օր-ի 64-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Հանցանքի շարժառիթների ու նպատակների, հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս ու դրանից հետո նրա վարքագծի և այլ հանգամանքների հետ կապված բացառիկ հանգամանքների առկայության դեպքում, որոնք էականորեն նվազեցնում են հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, ինչպես

նաև խմբակային հանցագործության մասնակցի կողմից խմբի կատարած հանցանքը բացահայտելուն ակտիվորեն աջակցելու դեպքում կարող է նշանակվել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ավելի ցածր պատիժ կամ ավելի մեղմ պատժատեսակ, քան նախատեսված է այդ հոդվածով, կամ չկիրառել որպես պարտադիր նախատեսված լրացուցիչ պատիժ»:

ՀՀ նախկին քր. օր-ի համեմատությամբ քրեական գործող օրենսգրքում փորձ է կատարվել պարզեցնելու և ավելի հասկանալի դարձնելու նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հասկացությունը, ինչը, սակայն, մեր կարծիքով, չի հաջողվել, քանզի և՛ նախկին օրենսգրքում, և՛ գործողում օգտագործված է «բացառիկ հանգամանքներ» հասկացությունը, որը ո՛չ մեկում և ո՛չ էլ մյուսում, ըստ էության, պարզաբանված չէ: Բացի այդ, ինչպես նախկին, այնպես էլ գործող օրենքներում սահմանված չէ այդպիսի հանգամանքների հստակ ցանկը:¹

Նշված հանգամանքները հստակ սահմանված չէին նաև ավելի վաղ ժամանակաշրջանի քրեական օրենսդրությամբ: Այսպես, Հայկական ՍՍՀ 1923թ. քրեական օրենսդրությամբ նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու համար յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով ընդամենը պահանջվում էր բացահայտել բացառիկ հանգամանքների առկայությունը: Այդ հանգամանքների հիմնավորման և պարզաբանման կապակցությամբ որևէ նշում չկար: Ընդ որում, տվյալ օրենսգրքով բացառիկ հանգամանքների առկայության պարագայում պատիժը մեղմացնելու հետ մեկտեղ նախատեսվում էր նաև հանցանք կատարած անձին պատժից ազատելու հնարավորություն:² Բննարկվող հանգամանքների հասկացության

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՉԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

բովանդակությունը բացահայտված չէր նաև 1927 և 1961 թթ. քրեական օրենսգրքերում:

Տվյալ հարցի կապակցությամբ ձեռքբերում պետք է համարել, որ ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 64-րդ հոդվածով փորձ կատարվեց սահմանելու բացառիկ հանգամանքների բովանդակությունը: Գրանով իսկ քննարկվող հարցի կապակցությամբ արձանագրվեց որոշակի առաջընթաց: Մասնավորապես, այն դրսևորվեց հետևյալում՝

- քր. օր-ում, այնուամենայնիվ, որոշ չափով նկարագրվեցին բացառիկ հանգամանքները որպես նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հիմք,

- օրենսդիրն առաջին հերթին շեշտադրեց հանցագործության նպատակների և շարժառիթների հետ կապված բացառիկ հանգամանքները,

- նշվեց, որ այդ հանգամանքները կարող են կապված լինել հանցանքի կատարման մեջ հանցավորի դերակատարության հետ,

- բացառիկ համարվեց նաև խմբակային հանցագործության մասնակցի ակտիվ աջակցությունը դրա բացահայտմանը,

- նախատեսվեց նաև «այլ բացառիկ հանգամանքներ» հասկացությունը և սահմանվեց, որ բացառիկությունը կարող է դրսևորվել նաև հանցագործության հանրային վտանգավորությունն էսպես նվազեցնող այլ հանգամանքների առկայության մեջ,

- հիմքեր ստեղծվեցին, որ բացառիկ համարվեն նաև մի շարք հանգամանքներ, որոնք բնութագրում են հանցանք կատարողի անձը,

- կոնկրետացվեց, որ բացառիկ կարող են ճանաչվել ինչպես առանձին մեղմացնող հանգամանքները, այնպես էլ այդ հանգամանքների համակցությունը:³

Սակայն տվյալ լուծումը ևս դժվար է քննարկվող հասկացության հստակ, ամբողջական և բազմակողմանի պարզաբանում համարել: Մասնավորապես, օրենսդրական տվյալ ձևակերպումից անհասկանալի է, թե կոնկրետ ի՞նչ բացառիկ հանգամանքներ կարող են օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հիմք հանդիսանալ, դրանցից որո՞նք են, որ էականորեն

նվազեցնում են հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը:⁴

Այս կապակցությամբ հարկ ենք համարում նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ բացառիկ հանգամանքների միասնական հասկացության սահմանումը մինչ օրս լուրջ տարակարծությունների տեղիք է տալիս:⁵ Այդ կապակցությամբ քրեագետների կողմից առաջարկվում են տարբեր մոտեցումներ:⁶ Գործը նույնիսկ հասնում է նրան, որ մի շարք հեղինակներ առաջարկում են հրաժարվել օրենքում նման հանգամանքների սահմանումից:⁷ Հեղինակների մեկ այլ խումբ առաջարկում են այդպիսիք համարել առկա բոլոր այն դեպքերում, երբ բացակայում են պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող՝ քրեական օրենքով նախատեսված բոլոր հանգամանքները:⁸

Մեր կարծիքով, բացառիկ հանգամանքների հարցը կարող է լուծվել՝ ելնելով կոնկրետ հանցագործության հանգամանքներից: Այսպես, ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքը, ինչպես ուղղակիորեն բխում է դրա 64-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից, առաջին պլան է մղում հանցագործության շարժառիթի կամ նպատակի հետ կապված հանգամանքները: Այդպիսիք կարող են առկա լինել, երբ հանցանքը կատարվում է, այսպես կոչված, «բարի» նպատակներով: Նման նպատակների մասին կարելի է խոսել, օրինակ, եթե հանցանքը կատարվում է որևէ մեկին օգնելու, բարեգործություն անելու նկատառումներով, ինչպես նաև անձնական կամ ընտանեկան ծանր հանգամանքներից ելնելով և այլն:⁹

ՀՀ քր. օր-ով հանցավորի դերին և վարքագծին նույնպես հատուկ տեղ է հատկացված: Գործով պետք է ապացուցվի, որ հանցավորի մասնակցությունը հանցանքի կատարմանը եղել է պատահական, նա երկրորդական դեր է կատարել, ինչպես նաև հանցագործության ընթացքում ամեն ինչ արել է ավելի ծանր հետևանքները կանխելու համար: Առավել դրական նշանակություն ունի հանցագործությամբ հասցված ֆիզիկական և բարոյական վնասի հարթումը, վնասի հա-

Քրեական իրավունք

տուցումը կամ վնասվածի վերականգնումը, տուժողից հրապարակայնորեն ներողություն խնդրելը և այլն: Հանցանքը կատարելուց հետո բացառիկ հանգամանք կարող է հանդիսանալ, օրինակ, հանցագործությանը բացահայտելու ակտիվորեն աջակցելը և այլն:

Բացի այդ, ինչպես ուղղակի պահանջում է գործող ՀՀ քրեական օրենսգիրքը, նշված հանգամանքներն էականորեն պետք է նվազեցնեն հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը: Մեր կարծիքով, այդ հանգամանքները վերաբերում են նաև հանցավորին բնութագրող տվյալներին, և ճիշտ կլինի, եթե հանցանքի վտանգավորության նվազեցման հետ մեկտեղ նշվի նաև հանցավորի վտանգավորության վրա ազդող հանգամանքների մասին:

Ինչ վերաբերում է խմբակային հանցագործության մասնակցի կողմից խմբի մյուս անդամներին բացահայտելու աջակցելուն, սալա այն, ըստ մեզ, կարող է համարվել բացառիկ հանգամանք, եթե դա կատարվում է հանցանքը բացահայտելու, այլ ոչ թե կատարվածն ուրիշների վրա բարդելու նպատակով: Յուրաքանչյուր անգամ այս հանգամանքը գնահատելիս նույնպես պետք է էլնել գործի կոնկրետ հանգամանքներից և հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներից:

Ելնելով նրանից, որ պատիժը մեղմացնող կարող է հանդիսանալ նաև օրենքով չնախատեսված հանգամանքը, վերջինս ևս կարող է դիտվել որպես բացառիկ: Հետևաբար օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ կարող է նշանակվել նաև վերոհիշյալ հանգամանքի առկայության դեպքում: Որպես այդպիսին կարող են համարվել, օրինակ, հանցավորի ծառայությունները հայրենիքի և ժողովրդի հանդեպ, ծանր հիվանդությունը, բազմանդամ ընտանիքի միակ կերակրող հանդիսանալը և այլն:

Այսպիսով, չնայած, քննարկվող հարցի կապակցությամբ օրենսդրական որոշակի առաջընթաց է արձանագրվել, այնուամենայնիվ, մի շարք հարցեր բաց են մնացել: Ավելին, օրենքում արտացոլված որոշ լուծումներ, մեր կարծիքով, բավականին հակասական են և վիճահարույց: Մասնավորա-

պես.

1. Օրենսդիրը բացառիկ հանգամանքների թվին է դասում միայն այնպիսիք, որոնք էապես նվազեցնում են հանցագործության հանրության համար վտանգավորության աստիճանը: Միևնույն ժամանակ նախատեսված են հանգամանքներ, որոնք բացառապես բնութագրում են հանցանք կատարող անձին (հանցանքի շարժառիթներն ու նպատակները, հանցավորի դերը, հանցանքը կատարելիս ու դրանից հետո նրա վարքագիծը): Հետևաբար, օրենքում անհրաժեշտ է նշել նաև հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորությունն էապես նվազեցնելու մասին:

2. Քննարկվող հանգամանքները օրենսդիրը կապում է միայն կատարված հանցանքի շարժառիթների և նպատակների հետ, մինչդեռ սուբյեկտիվ կողմից հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի գնահատման համար ոչ պակաս կարևոր նշանակություն ունեն նաև մեղքի ձևերն իրենց տեսակներով ու հանցավորի մեղավորության աստիճանը: Բացի այդ, նույն տեսանկյունից բացառիկ այլ հանգամանքների շարքում կարելի է ուղղակի նախատեսել նաև հանցանքի կատարմանը նպաստող գործոնները (պատճառներն ու պայմանները), պատճառված վնասի (նյութական կամ բարոյական) բնույթն ու չափը:

3. Քրեական գործող օրենսգիրքը, ի տարբերություն նախկինի, նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հիմքերի շարքում չի մատնանշում հանցավորի անձը բնութագրող առանձնահատկությունների հաշվառման անհրաժեշտությունը: Սակայն այս կամ այն հանգամանքը կամ դրանց համակցությունը հանցավորի անձնական բնութագրական գծերից դուրս որպես բացառիկ դիտելը, մեր համոզմամբ, հնարավոր չէ: Ուստի օրենսդրորեն անհրաժեշտ է ամրագրել, որ համապատասխան որոշում կայացնելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի նաև նշված առանձնահատկությունները:

4. Օրենսդիրն, ըստ մեզ, անարդարացիորեն նեղացրել է այնպիսի բացառիկ հանգամանքի դրսևորման ոլորտը, ինչպիսին հան-

ցագործությունը բացահայտելուն հանցանք կատարած անձի ակտիվ աջակցությունն է: Մասնավորապես, օրենքում խոսքը միայն խմբակային հանցագործության մասնակցի կողմից և միայն խմբի կողմից կատարված հանցանքի մասին է: Սակայն տվյալ հանգամանքը, մեր համոզմամբ, կարող է էական նշանակություն ունենալ նաև միանձնյա հանցագործությունների դեպքերում: Այսպես, եթե սպանության մեջ մեղավոր անձը չմատնանշի այն վայրը, որտեղ ինքը թաղել է տուժողի դիակը, ապա այդ հանցագործությունը, ըստ էության, կմնա չբացահայտված:

5. Քրեական գործող օրենսգրքի համաձայն՝ բացառիկ հանգամանքները կարող են կապված լինել նաև հանցանքը կատարելիս ու դրանից հետո հանցավորի դրսևորած վարքագծի հետ: Սակայն տվյալ դեպքում, ըստ մեզ, չի կարելի անտեսել նաև մինչև հանցանքի կատարումը տվյալ անձի կողմից դրսևորած վարքագծի առանձնահատկությունները: Բացի այդ, օրենքի տվյալ դրույթը, մեր կարծիքով, կարելի է կոնկրետացնել նաև մեղայականության ցուցանիշներով, հանցագործության բացահայտմանն ակտիվորեն աջակցելու, տուժողին բժշկական կամ այլ օգնություն ցուցաբերելու, հանցագործությանը պատճառված վնասը կամուրջի հատուցելու կամ այլ կերպ հարթելու վերաբերյալ նշումներով:

6. Քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածում առկա է ևս մեկ հակասություն, մասնավորապես՝ մի կողմից նշված հոդվածի առաջին մասում նշվում է, որ բացառիկ (հանցավորի վարքագծի առանձնահատկություններից և խմբակային հանցագործությունը բացահայտելուն ակտիվորեն աջակցելուց բացի) կարող են համարվել միայն այն հանգամանքները, որոնք էականորեն նվազեցնում են հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, մյուս կողմից՝ նույն հոդվածի երկրորդ մասում նախատեսված է, որ բացառիկ կարող են ճանաչվել ինչպես առանձին մեղմացնող հանգամանքները, այնպես էլ այդ հանգամանքների համակցությունը, այդ թվում՝ որոնք բնութագրում են միայն հանցանք կատարողի անձը: Այս հակաս-

ությունը ևս անհրաժեշտ է վերացնել՝ տարակարծություններից խուսափելու և օրենքի գործողության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով:

7. Սահմանելով օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հիմքերը՝ օրենսդիրը դրանք ոչ մի կերպ չի կապում պատժի նպատակներին հասնելու հնարավորության հետ: Մինչդեռ տվյալ հարցի օրենսդրական կարգավորումը, մեր կարծիքով, նույնպես կարևոր նշանակություն ունի: Տվյալ դեպքում ևս դատարանը պետք է նպատակ հետապնդի վերականգնելու սոցիալական արդարությունը, ուղղելու պատժի ենթարկվող անձին և կանխելու հանցագործությունները:

Նշված հանգամանքների կապակցությամբ տարակարծություններ կան նաև մասնագիտական գրականության մեջ: Այսպես, Ռ.Ռ. Գալիակբարովը համարում է, որ «Բացառիկ հանգամանքները կարող են ձևավորվել ինչպես առանձին մեղմացնող հանգամանքների, այնպես էլ դրանց համակցության առկայության արդյունքում, եթե տվյալ կոնկրետ դեպքում դրանք բացառիկ նշանակություն են ունեցել, և վկայում են Հատուկ մասի տվյալ հոդվածով նախատեսված սանկցիայի սահմաններում պատիժ նշանակելու աննպատակահարմարության մասին»: Բացի այդ, բացառիկ հանգամանքների թվին, նրա կարծիքով, կարող են դասվել նաև այնպիսիք, որոնք օրենքում ուղղակիորեն նշված չեն, բայց հնարավորություն են տալիս գնահատելու հանցավորի անձը որպես նվազ վտանգավոր: Այդպիսիք, ըստ հեղինակի, կարող են հանդիսանալ, օրինակ՝ մի քանի փոքրահասակ երեխաների առկայությունը և նրանց միայնակ կերակրող հանդիսանալը, խնամքի տակ գառամյա ծնողներ, հաշմանդամներ ունենալը, սեփական հաշմանդամությունը և այլն:¹⁰

Միևնույն ժամանակ, Մ.Ն. Ստանովսկու կարծիքով, բացառիկ պետք է համարել «ցանկացած տեսակի հանգամանքներ, այդ թվում՝ մեղմացնող, որոնք համակցության մեջ վկայում են մմանատիպ այլ հանցագործների և հանցագործությունների համեմատ տվ-

Քրեական իրավունք

յալ հանցավորի և նրա կատարած հանցանքի էականորեն փոքր հանրային վտանգավորության մասին»:¹¹

Ներկայացված տեսակետներից դժվար չէ եզրակացնել, որ նշված հեղինակները օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու կապակցությամբ հիմնական շեշտը դնում են հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորությունն էականորեն նվազեցնող հանգամանքների վրա: Սակայն Լ.Լ. Կրուգիկովն այդ կապակցությամբ նշում է, որ օրենքում ձևակերպելով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու հնարավորությունը, օրենսդիրը բավականաչափ հստակ չի սահմանում պատասխանատվությունն էականորեն մեղմացնող այս նորմի կիրառման հիմքերը: Օրենքում, ըստ նրա, բացակայում է համապատասխան հանգամանքների բացառիկության հասկացությունը: Այնտեղ, ընդամենը, նշվում է, որ այդպիսի մեղմացնող հանգամանքները պետք է կապված լինեն հանցագործության նպատակների և շարժառիթների, ինչպես նաև հանցավորի դերի, հանցանք կատարելիս և դրանից հետո նրա վարքագծի հետ և էականորեն նվազեցնեն հանցագործության հանրության համար վտանգավորության աստիճանը: Սինդեռ, հեղինակը պնդում է. «Թեև այս կամ այն հանգամանքն ավելի շատ է ազդում պատասխանատվության ծավալի փոփոխության վրա, այնքան ավելի մանրակրկիտ պետք է սահմանվեն նման մոտեցման հիմքերն ու դրանց կիրառման առանձնահատկությունները: Բանն այն է, որ բացառիկության գնահատողական հասկացությունը յուրաքանչյուրը կարող է մեկնաբանել յուրովի»:¹²

Մասնագիտական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվում նաև, որ քր. օր-ի 64-րդ հոդվածն «անհրաժեշտ է լրացնել այն մասին նշումով, որ գործով ծանրացնող հանգամանքների բացահայտումը բացառում է օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելը»:¹³ Սակայն տվյալ մոտեցմանը դժվար է համաձայնել: Խիստ կասկածելի է, որ ցանկացած ծանրացնող հանգամանք միանշանակորեն չեզոքացնում է գոր-

ծով առկա բացառիկ հանգամանքների ազդեցությունը պատիժ նշանակելու վրա: Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պարզապես անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ առկա բացառիկ հանգամանքներն այնքան ազդեցիկ են, որ անկախ դրոշ ծանրացնող հանգամանքներից, էականորեն նվազեցնում են հանցագործության և հանցանք կատարած անձի վտանգավորությունը և կարող են հիմք հանդիսանալ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու համար:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ օրենքում նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելիս հաշվառման ենթակա հանգամանքների հստակ և ամբողջական ընկալումը բարդանում է քր. օր-ի 64-րդ հոդվածում «և այլ» ու «ինչպես նաև» բառակապակցությունների օգտագործման պատճառով: Բանն այն է, որ դրանց տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ նշված հոդվածի կիրառման յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հավաստել դրանում թվարկված բոլոր հանգամանքների առկայությունը: Գուցե հենց այդպես էլ պետք է վարվել: Սակայն տվյալ պարագայում, ըստ մեզ, անարդարացիորեն կնեղացվեն ըննարկվող ինստիտուտի շրջանակները՝ մեծ մասամբ իմաստագրելով այն: Վերջինս հնարավոր կլինի կիրառել միայն խմբակային հանցագործությունների այն դեպքերում, երբ միաժամանակ առկա կլինեն քր. օր-ի 64-րդ հոդվածում թվարկված մնացած բոլոր հանգամանքները:¹⁴

ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի վերլուծությունը ցույց է տալիս նաև, որ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելը կարող է դրսևորվել հետևյալ երեք տարբերակով.

1. Հոդվածով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ավելի ցածր պատիժ նշանակելով: Այս դեպքում նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ցածր պատիժ նշանակելիս դատարանը չի կարող անցնել տվյալ պատժատեսակի՝ օրենքով սահմանված նվազագույն չափից: Օրինակ՝ եթե կատարված հանցանքի համար նախատեսված է ազատագրվում երկուսից հինգ տարի կամ կալանք մեկից երեք ամիս ժամկետով, սպա

դատարանը քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածը կիրառելիս, կարող է պատիժ նշանակել ազատագրված ձևով երեք ամսից ոչ պակաս, իսկ կալանքի ձևով տասնհինգ օրից ոչ պակաս ժամկետով:

2. Հորվածով նախատեսված պատժից ավելի մեղմ պատժատեսակ նշանակելով: Այս դեպքում դատարանին հնարավորություն է տրված հոդվածում նախատեսված պատժատեսակի փոխարեն նշանակել ավելի մեղմ պատժատեսակ, ըստ պատժի համակարգում դրա զբաղեցրած տեղի: Օրինակ՝ ազատագրված փոխարեն՝ տուգանք: Նման դեպքում դատարանը պետք է պահպանի ավելի մեղմ պատժի՝ օրենքով նախատեսված նվազագույն և առավելագույն սահմանները (տուգանքը՝ նվազագույն աշխատավարձի երեսնասպասիկից հազարասպաստիկի չափով):

3. Պարտադիր նախատեսված լրացուցիչ պատիժը չկիրառելով: Սա կարող է կիրառվել միայն այնպիսի հանցագործությունների ժամանակ, որոնց սանկցիայում լրացուցիչ պատիժ է նախատեսված ոչ թե երկրնորելի (ալտերնատիվ), այլ պարտադիր ձևով:

Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ, եթե քր. օր-ի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիան երկրնորելի է, նախատեսված պատիժներից առավել մեղմ պատիժ նշանակելիս դատարանը անհրաժեշտություն չունի կիրառելու քրեական

օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի դրույթները, քանզի նա դուրս չի գալիս հոդվածի սանկցիայի սահմաններից և նման դեպքերում պետք է ղեկավարվի պատժի նշանակման ընդհանուր սկզբունքներով:

Բացի այդ, օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելիս դատարանը դատավճռի նկարագրական մասում պետք է հիմնավորի պատիժը մեղմացնող հանգամանքի բացառիկ լինելը և հանցավորի նկատմամբ ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու անհրաժեշտությունը:¹⁵

Այսպիսով, կոնկրետ հանցագործության համար դատարանին քր. օր-ի Հատուկ մասի սանկցիայով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու օրենսդրական հնարավորության ընձեռումը քրեական պատասխանատվության և պատժի առավելագույն անհատականացմանը նպաստող կարևորագույն միջոցներից է:¹⁶ Մակայն վերը նշված հանգամանքների հիման վրա կարելի է հետևություն անել, որ տվյալ ինստիտուտի օրենսդրական ներկայիս կարգավորումը ոչ միայն չի հստակեցրել համապատասխան դրույթները, այլև նոր բարդություններ է առաջացրել իրավակիրառողի համար: Ուստի դրա հետ կապված հարցերի հստակ կարգավորումը, առկա թերությունների, բացթողումների և հակասությունների շուտափույթ վերացումը խիստ հրատապ խնդիրներ են:

1. *Королева З.И.* Исключительные обстоятельства как основание назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное преступление: понятие, сущность и их виды // Ученые записки Казанского государственного университета, 2008, Том 150, кн. 5, с. 201, *Благов Е.В.* Об обстоятельствах, учитываемых при назначении более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное преступление // Вестник Ярославского государственного университета, 2007, N5, с. 59.

2. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952гг. М., Госюриздат, 1953, с. 35, 41.

3. *Хамитов Р.Н.* Специальные правила назначения наказания. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001, с. 86.

4. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջ 440-441: *Наумов А.В.* Российское уголовное право: Общая часть. М., 1996, с. 418, Уголовное право: Общая часть / Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. М., 1997, с. 465, *Чугаев А.П.* Назначение наказания. Краснодар, 2003, с. 314, Российское уголовное право: В 2 т. Общая часть / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Рарога. М., 2006. Т. 1, с. 395, Уголовное право России: Общая часть / Под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. СПб., 2006, с. 785.

5. *Бажанов М.И.* Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев, 1980, с. 132-135, *Мясников О.А.* Проблемы назначения наказания ниже низшего предела санкции // Правоведение, 2001, N3, с. 126-134.

6. Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, С.Г. Келина. М., 1987, с. 79-80, 258-259,

Беляев В.Г. Применение уголовного закона. Волгоград, 1998, с. 112, *Становский М.Н.* Назначение наказания, с. 278-279, *Хамитов Р.Н.* Специальные правила назначения наказания. Казань, 2001, с. 96-89.

7. Модель Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик (к вопросу о разработке нового уголовного законодательства) / Отв. за вып. Б.С. Воронцов. М., 1987, с. 45.

8. Уголовное право России: В 2 т. / Отв. ред. А.И. Игнатов, Ю.А. Красиков. М., 1998. Т. 1, с. 449.

9. *Благов Е.В.* Назначение наказания. Ярославль, 2002, с. 50.

10. *Галакбаров Р.Р.* Уголовное право. Общая часть. — Краснодар: Изд-во Кубанск. аграрного ун-та, 1999, с. 343.

11. *Становский М.Н.* Назначение наказания. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 1999, с. 278.

12. *Кругликов Л.Л., Васильевский А.В.* Дифференциация ответственности в уголовном праве. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003, с. 146-147.

13. *Сундурова О.Ф.* Понятие и социально-политическая природа усиления (отяжения) наказания // Учен. зап. Казан. гос. ун-та: Юрид. науки / Отв. ред. Ф.Р. Сундуров. Казань, 2003. Т. 144, с. 360.

14. *Благов Е.В.* Об обстоятельствах, учитываемых при назначении более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное преступление // Вестник Ярославского государственного университета, 2007, N5, с. 60.

15. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջ 443:

16. *Жуаев А.С.* Назначение более мягкого наказания, чем предусмотрено законом за данное преступление // Актуальные проблемы российского права, 2007, N1, с. 452-455.

Գևորգ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի
նախագահի խորհրդական,
իրավագիտության թեկնածու

ԱՆՁԻ ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՈՒՄԸ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

Հասարակական կյանքի զարգացմանը զուգահեռ զարգացող և կատարելագործվող հանցավորության դեմ արդյունավետ պայքարի հրամայականն անշուշտ պայմանավորում է այդ ոլորտում պետությունների համագործակցության ամիրաժեշտությունը: Միջպետական իրավական օգնության կարևորությունը չի սահմանափակվում միայն անդրազգային հանցագործությունների դեմ պայքարի շրջանակներով: Քրեական գործերով իրավական օգնությունն իր մեջ, ի թիվս այլոց, ներառում է մի պետության տարածքում հանցանք կատարելու համար մեղադրվող և մեկ այլ պետությունում գտնվող անձի քրեական պատասխանատվության ապահովումը՝ նրան շահագրգիռ պետությանը հանձնելու կամ շահագրգիռ պետության հանձնարարությամբ նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու միջոցով: Օտարերկրյա պետության կողմից հետապնդվող անձի հանձնումը քրեական գործերով իրավական օգնության կարևորագույն բաղադրիչներից է: Հանցանք կատարած անձի հանձնումը ենթադրում է այդ անձի ազատության իրավունքի սահմանափակում: Հետևաբար, հանձնման ինստիտուտի, այդ թվում՝ դրա առնչությամբ անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման դեպքերի հստակ և ճիշտ իրավական կարգավորումը քրեական գործերով միջպետական իրավական հարաբերություններում մարդու իրավունքների ապահովման առաջնային գրավականներից է:

Միջպետական իրավական օգնության

շրջանակներում անձի կալանավորման հիմնահարցերն աչքի չեն ընկնում գիտական հետազոտվածության բարձր աստիճանով: Իհարկե, նկատելով, որ անձի կալանավորման հիմնախնդիրները մշտապես գտնվել և գտնվում են դատավարագետների ուշադրության կենտրոնում, պետք է փաստել, որ այդ հիմնահարցերի գիտական հետազոտությունների արդյունքներն ամբողջապես տարածելի չեն պետությունների իրավական օգնության շրջանակներում կալանավորման խնդիրների նկատմամբ, ինչը պայմանավորված է անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման այդ դեպքերի էական տարբերություններով և հարաբերական ինքնուրույնությամբ:

Այսպես, միջպետական իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորման դեպքում անձին ազատությունից զրկելու հիմքը շահագրգիռ պետության իրավասու մարմնի որոշումը կամ դատավճիռն է: Այս տեսանկյունից հետաքրքրական է, որ օտարերկրյա պետության տարածքում հանցանք կատարած անձի ձերբակալումը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 478.1-րդ հոդվածին և 492-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխան, իրականացվում է ներպետական օրենքով սահմանված հիմքերով, այնինչ այդ անձանց կալանավորումն իրականացվում է միայն օտարերկրյա իրավասու մարմնի որոշման հիման վրա: Այլ կերպ ասած, ի տարբերություն ձերբակալման՝ կալանավորման դեպքում պատասխանատվության բեռն ընկնում է շահագրգիռ պետության վրա, և ան-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ծին կալանավորելու մասին օտարերկրյա դատարանի որոշման առկայության դեպքում ՀՀ դատարանը նրան անազատության մեջ պահելու փաստական հիմքերի՝ հանցանք կատարած լինելու մասին կասկածի և ազատության մեջ մնալու դեպքում ոչ պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու մտավախության ողջամտությունը գնահատելու իրավասությանը օժտված չէ: Դ-ա, իհարկե, պայմանավորված է պետությունների իրավական օգնության շրջանակներում դատավարական փաստաթղթերի ճանաչման և հարգման սկզբունքով, որի հիման վրա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 478.3-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ միջնորդությունը քննարկելիս դատարանն իրավասու չէ հետազոտել անձի մեղավորության հարցերը կամ ստուգել օտարերկրյա պետության մարմինների ընդունած դատավարական փաստաթղթերի օրինականությունը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն այս կապակցությամբ դիրքորոշում է հայտնել, որ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետը չի պահանջում այն անձին կալանքի տակ պահելու հիմնավորվածության ճանաչում, օրինակ՝ նրա կողմից հանցանք կատարելը կամ նրա փախուստը կանխելու համար, որի դեմ միջոցներ են ձեռնարկվում հանձնման համար: Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետը նախատեսում է պաշտպանության այլ մակարդակ, քան նույն կետի «գ» ենթակետը: Իսկապես, «գ» ենթակետով սահմանված միակ պահանջն է «միջոցներ են ձեռնարկվում՝ նրան արտաքսելու կամ հանձնելու նպատակով»: Հետևաբար, 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի նպատակների տեսանկյունից էական չէ, արդյոք հիմնավոր է հանձնման որոշումը ներպետական օրենսդրությանը կամ կոնվենցիային համապատասխան (*Conka v. Belgium, Application N51564/99, p. 38; Chahal v. The U.K, N22414/93 p. 112; Nasrulloev v. Russia, Application N 656/06, p. 69*):

Միջպետական իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորումն,

ըստ էության, իրենից ներկայացնում է նրան կալանավորելու մասին օտարերկրյա դատարանի որոշման կատարում, ինչը, սակայն, չպետք է առիթ տա կարծելու, թե այն կարող է հնարավոր լինել նաև առանց հայցվող պետության իրավասու դատարանի որոշման, քանզի թեև տվյալ դեպքում կալանավորման հիմնավորվածությունը բացառվում է ներպետական դատական վերահսկողության առարկայի շրջանակներից, այնուամենայնիվ, դրա օրինականությունը երաշխավորվում է դատական վերահսկողության միջոցով: Նասրուլլով *ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով Եվրոպական դատարանը 5-րդ հոդվածի խախտում արձանագրել է, ի թիվս այլոց, նաև հանձնման համար կալանավորման օրինականության նկատմամբ դատական վերահսկողության հնարավորության բացակայության պատճառով (*Nasrulloev v. Russia, Application N656/06*): Ընդ որում, Եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «գ» ենթակետում օգտագործվող «օրինական» հասկացությունը ենթադրում է ոչ միայն ներպետական նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի պահպանում, այլ նաև, որ յուրաքանչյուր ազատագրվում պետք է համապատասխանի 5-րդ հոդվածի նպատակներին (*Chahal v. The U.K, N22414/93 p. 129*) մասնավորապես, կամայականությունից անձի պաշտպանությանը (*Amuur v. France, Application N19776/92, p. 50*):

Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորումը ներպետական իրավասության ներքո անձի կալանավորումից սահմանազատելը պակաս գործնական կարևորություն չունի, քանզի հենց պրակտիկայում դրանք շատ հաճախ նույնացվում են, օրինակ, բարձրացվում է ժամանակավոր կալանավորված անձին գրավով ազատելու հարցը: Այնինչ, նախ՝ երաշխիքով ազատ արձակվելու հնարավորությունը չի տարածվում այն անձանց նկատմամբ, ովքեր կալանավորվել են նրանց այլ պետությանը հանձնելուն ուղղված միջոցներ ձեռ-

Քրեական դատավարություն

նարկելու շրջանակներում և, բացի այդ, անձին երաշխիքով ազատ արձակելը ենթադրում է նրան անազատության մեջ պահելու ամիրաժեշտության գնահատման հնարավորություն, որով, ինչպես արդեն նշվեց, ներպետական դատարանն օժտված չէ:

Այսպիսով, պետությունների իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորումն, ըստ էության, հանդիսանում է շահագրգիռ պետության ներպետական իրավատրության ներքո անձի կալանավորման շարունակությունը, և որպես այդպիսին, նաև դրա ապահովման եղանակը: Չնայած այս փոխկապվածությանը՝ իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորումը հարաբերականորեն ինքնուրույն ինստիտուտ է՝ օժտված միայն իրեն բնորոշ առանձնահատկություններով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ քրեական գործերով իրավական օգնությունը սահմանող իրավանորմերի համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել միջպետական իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորման երկու ռեժիմ՝

1. ժամանակավոր կալանավորում,
2. կալանավորում հանձնման համար¹:

Ժամանակավոր կալանավորում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 478.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, կիրառվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս հանցագործություն կատարած և Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ձերբակալված անձանց նկատմամբ, մինչև 40 օր ժամկետով կամ միջազգային պայմանագրով նախատեսված այլ ժամկետով՝ հանձնելու վերաբերյալ միջնորդությունն ստանալու և հանձնումը բացառող հանգամանքները պարզելու նպատակով:

Նույն օրենսգրքի 478.3-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ անձին հանձնելու վերաբերյալ միջնորդությունն ստանալիս դատախազը, իսկ այլ պետության դատարանի վարությամբ գտնվող քրեական գործերով կամ դատավճռի ի կատար ածելու գործերով Հայաստանի Հանրապետության ար-

դարադատության նախարարությունն անձին հանձնելու համար կալանավորում կիրառելու միջնորդություն են ներկայացնում անձին արգելանքի վերցնելու վայրի դատարան: Հանձնելու համար կալանավորում կիրառելու միջնորդությանը կցվում են անձին հանձնելու մասին միջնորդության պատճենը և անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկանքը:

Վստահաբար կարելի է նշել, որ վերը շարադրված իրավադրույթների վերլուծությանը անձին ազատությունից զրկելու վերոնշյալ երկու ռեժիմները սահմանազատելու փորձերը հաջողությամբ պակսվել չեն կարող: Այս հարցում հստակություն չեն մտցնում նաև հանձնման ինստիտուտը սահմանող միջազգային իրավական նորմերը:

Այսպես, քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին Կոնվենցիայի² (այսուհետ՝ Քիշնևի կոնվենցիա) 68-րդ հոդվածը սահմանում է, որ հանձնման վերաբերյալ հարցումն ստանալով՝ հայցվող Պայմանավորվող կողմի իրավասու արդարադատության հիմնարկն անհասպաղ միջոցներ է ձեռնարկում այն անձի գտնվելու վայրը պարզելու և նրան կալանքի վերցնելու նպատակով, որի հանձնումը հայցվում է, բացառությամբ այն դեպքերում, երբ հանձնումը չի կարող կատարվել:

Նույն կոնվենցիայի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ անձը, որի հանձնումը հայցվում է, միջնորդությամբ կարող է կալանքի վերցվել նաև նախքան հանձնման վերաբերյալ հարցումն ստանալը: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անձը, որի հանձնումը հայցվում է, նախքան հանձնման վերաբերյալ հարցումն ստանալը կարող է կալանքի վերցվել նաև իր նկատմամբ միջազգային (միջպետական) հետախուզում հայտարարվելու կապակցությամբ: Այդ դեպքում նրան կալանքի տակ պահելու հիմք են հանդիսանում որպես խափանման միջոց կալանքի վերցնելու մասին հայցող պայմանավորվող կողմի իրավասու արդարադատության հիմնարկի որոշումը կամ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը:

Հանձնման մասին կոնվենցիայի³ 16-րդ հոդվածը սահմանում է, որ անհետաձգելի դեպքերում հայցող կողմի իրավասու մարմինները կարող են ներկայացնել հետախուզվող անձին ժամանակավոր կալանավորելու վերաբերյալ խնդրանք: Խնդրանքը պետք է պարունակի նշում մեղադրական եզրակացության և դատավճռի, կամ ձեռքարկայման կամ կալանավորման, կամ նույն ուժն ունեցող և օրենքով սահմանված կարգով կայացված այլ որոշման առկայության և այն մասին, որ նախատեսվում է ուղարկել հանձնման վերաբերյալ խնդրանք:

Ինչպես երևում է վերը ներկայացված իրավակարգավորումից, ժամանակավոր կալանավորման ռեժիմը կիրառվում է երկու նպատակով՝

ա) անձին հանձնելու վերաբերյալ միջնորդությունն ստանալը,

բ) անձի հանձնումը բացառող հանգամանքները պարզելը:

Ընդ որում, առաջին նպատակով կալանավորումը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի և Հանձնման մասին եվրոպական կոնվենցիայի համաձայն, կարող է կիրառվել միայն հայցող կողմի միջնորդությամբ: Սակայն Քիչնևի կոնվենցիան նախքան հանձնման մասին խնդրանքն ստանալը անձի կալանավորումը հնարավոր է համարում ոչ միայն հայցող կողմի միջնորդությամբ, այլ նաև նրա նկատմամբ միջազգային հետախուզում հայտարարված լինելու կապակցությամբ: Այսինքն՝ անձի նկատմամբ միջազգային հետախուզում հայտարարված լինելը, առանց շահագրգիռ պետության միջնորդության, ինքնին բավարար է անձի նկատմամբ ժամանակավոր կալանավորում կիրառելու համար:

Այս նպատակով ժամանակավոր կալանավորման հետ կապված խնդիրն այն է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետն իրավաչափ է համարում անձի օրինական կալանավորումը կամ ձեռքարկումը՝ նրա անօրինական մուտքը երկիր կանխելու նպատակով, կամ

այն անձի օրինական կալանավորումը կամ ձեռքարկումը, որի դեմ միջոցներ են ձեռնարկվում՝ նրան արտաքսելու կամ հանձնելու նպատակով: Այսինքն՝ հանձնման հետ կապված ցանկացած կալանավորում, կոնվենցիայի իմաստով, կարող է կիրառվել, եթե անձին հանձնելու ուղղությամբ միջոցներ են ձեռնարկվում: Մինչդեռ ժամանակավոր կալանավորում ռեժիմի՝ օրենքով և միջազգային պայմանագրերով սահմանված հիմքերը միշտ չէ, որ բավարարում են նշված պահանջին: Թեև հանձնման վերաբերյալ շահագրգիռ պետության կամքը, որպես այդպիսին, արտահայտվում է հանձնման մասին հարցում ուղարկելով, այնուամենայնիվ, հանձնմանն ուղղված միջոցների ձեռնարկում կարելի է համարել նաև Հանձնման մասին կոնվենցիայով սահմանված այն դեպքը, երբ շահագրգիռ կողմը ներկայացնում է անձին կալանավորելու միջնորդություն՝ հավաստելով, որ գոյություն ունի նրան անազատության մեջ պահելու վերաբերյալ իրավասու մարմնի որոշում և որ նախատեսվում է ներկայացնել նրան հանձնելու վերաբերյալ հարցում: Ընդ որում, հարցը, որ շահագրգիռ պետության կամքն արտահայտվում է ոչ հարցման տեսքով, ոչ թե իրավական, այլ ավելի շատ տեխնիկական է, քանի որ տվյալ պարագայում հանձնման կապակցությամբ պետության շահագրգռվածությունը, կամքը, որպես այդպիսին, հստակ արտահայտվում է:

Նույնը չի կարելի ասել Քիչնևի կոնվենցիայով սահմանված՝ անձի նկատմամբ միջազգային հետախուզում հայտարարված լինելու կապակցությամբ նրան ժամանակավոր կալանավորելու դեպքի մասին, քանզի այս դեպքում անձին հանձնելու կապակցությամբ հետախուզող պետության կամքը դեռևս, թեկուզև կալանավորման վերաբերյալ խնդրանքի մակարդակով, արտահայտված չէ: Հանցանք կատարելու համար անձին հետախուզելը դեռևս չի ենթադրում հանձնման վերաբերյալ կամքի դրսևորում, կամ, առավել ևս՝ հանձնմանն ուղղված միջոցների ձեռնարկում: Այս կապակցությամբ եվրոպական դատարանը հստակ դիրքո-

Քրեական դատավարություն

րոշում է հայտնել, որ 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «զ» ենթակետին համապատասխան ցանկացած ազատագրվում հիմնավորված է, եթե միջոցներ են ձեռնարկվում անձին հանձնելու ուղղությամբ, հետևաբար, եթե այդ գործընթացը չի իրականացվում բավարար ջանասիրությամբ, ձերբակալումը դադարում է լինել թույլատրելի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «զ» ենթակետի իմաստով (*Quinn v France, Application N18580/91, p. 48; Chahal v. The U.K, N2241493 p. 113*):

Կալանավորման երկու ռեժիմների սահմանազատման անհնարինությունն ի հայտ է գալիս երկրորդ՝ հանձնումը բացառող հանգամանքները պարզելու նպատակով ժամանակավոր կալանավորման դեպքում: Այսպես, հանձնումը բացառող հանգամանքները, բնականաբար, կարող են պարզվել հանձնման վերաբերյալ հարցումն ստանալուց հետո: Եթե չկա անձի, նրան մեղսագրվող արարքի վերաբերյալ օրենքով սահմանված տվյալներ պարունակող՝ հանձնման խնդրանք, հանձնման հնարավորությունը դեռևս քննարկվել չի կարող: Մյուս կողմից՝ ինչպես էլ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 478.3-րդ հոդվածները հանձնման համար անձին կալանավորելը կապում են *հանձնման վերաբերյալ խնդրանքն ստանալու* հետ: Միայն թե Քիշնևի կոնվենցիան միանգամայն տրամաբանորեն բացառում է անձի կալանավորումը հանձնման համար, եթե նա չի կարող հանձնվել: Փաստորեն, ստացվում է, որ անձը, ում վերաբերյալ ներկայացվել է հանձնման վերաբերյալ հարցում և դեռևս պարզ չէ նրան հանձնելու հնարավորությունը, կարող է կալանավորվել և՛ ժամանակավոր կալանավորում ռեժիմով՝ հանձնումը բացառող հանգամանքները պարզելու նպատակով, և՛ հանձնման համար կալանավորում ռեժիմով: Հետաքրքրական է նաև այն, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 478.3-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, սահմանելով, որ հանձնելու համար կալանավորում կիրառելու միջնորդությանը կցվում են անձին հանձնելու մասին միջնորդության պատճե-

նը և անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկանքը, դատարանի առջև, ըստ էության, դնում է հանձնման հնարավորությունը գնահատելու պահանջ, քանի որ հանձնման վերաբերյալ խնդրանքի և անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկանքի հիման վրա որոշվում է ոչ թե հանձնման համար կալանավորման, այլ, առաջին հերթին, հենց հանձնման հնարավորությունը:

Բավարար չափով հստակ չէ նաև փոխադարձության կարգով (միջազգային պայմանագրերի բացակայության դեպքում) իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորման հարցերի կարգավորումը: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 491-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անձին հանձնելու վերաբերյալ խնդրանքին կից նրան կալանքի վերցնելու մասին օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի որոշման (դրա պատճենի) առկայության դեպքում խնդրանքն ստացած Հայաստանի Հանրապետության դատախազը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով միջոցներ է ձեռնարկում հանձնման ենթակա անձին կալանավորելու համար, եթե հնարավոր չի համարում խնդրանքի կատարումն առանց դրա: Նույն օրենսգրքի 492-րդ հոդվածի 1-ին մասն էլ սահմանում է, որ օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի միջնորդությամբ անձը կարող է Հայաստանի Հանրապետությունում կալանավորվել նաև մինչև հանձնելու մասին խնդրանքն ստանալը: Այսինքն՝ թեև փոխադարձության կարգով իրավական օգնության շրջանակներում «կալանավորում հանձնման համար» ռեժիմը տարածելի է *հանձնման ենթակա անձի* նկատմամբ, այնուամենայնիվ, այն ևս կապվում է հանձնման վերաբերյալ հարցումն ստանալու հետ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 491-րդ հոդված): Մյուս կողմից՝ «ժամանակավոր կալանավորում» ռեժիմը սահմանվում է միայն մինչև հանձնման խնդրանքն ստանալը անձին կալանավորելու համար: Փաստորեն, այս դեպքում ևս անհասկանալի է մնում այն հարցը, թե որ ռեժիմով պետք է անձը կալանավորվի, երբ նրան հանձնելու վերաբերյալ հարցումն

ստացվել է, բայց չի պարզվել՝ ենթակա է նա հանձնման, թե ոչ: Հիմնահարցի հստակ կարգավորում չի նախատեսում նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը:

Պետք է նշել, որ քրեական գործերով միջպետական իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորման քննարկվող ռեժիմների հարաբերակցության վերը ներկայացված անհատակությունը շատ դեպքերում խնդիրներ է առաջացնում իրավակիրառ պրակտիկայում: Օրինակ՝ անձը, ում վերաբերյալ նույնիսկ դեռևս չի ստացվել հանձնման հարցումը, կալանավորվում է «հանձնման համար»⁴: Հետևաբար, կալանավորման այս ռեժիմների հարաբերակցության հստակեցումն, իրապես, տեսականից զատ նաև խիստ գործնական կարևորություն ունի, քանզի կապված է անօրինական միջամտությունից անձի ազատության իրավունքի պաշտպանության երաշխավորման հետ:

Միջպետական իրավական օգնության շրջանակներում անձի կալանավորման քննարկված երկու ռեժիմներն իրենցից ներկայացնում են անձի հանձնման գործընթացում նրան անազատության մեջ պահելու երկու փոխկապակցված եղանակ, որոնք պետք է փոխլրացնեն միմյանց՝ որպես միևնույն գործընթացի տարբեր, միմյանց հաջորդող կառուցվածքային մասեր:

Սեր համոզմամբ, «ժամանակավոր կալանավորում» ռեժիմը պետք է կիրառելի լինի այն պահից, երբ ՀՀ-ում ստացվում է օտարերկրյա պետության տարածքում հանցանք կատարած անձին կալանավորելու վերաբերյալ խնդրանքը՝ նրան անազատության մեջ պահելու մասին տվյալ պետության իրավասու մարմնի որոշման հետ մեկտեղ՝ հավաստմամբ, որ հայցող պետությունը շահագրգռված է տվյալ անձի հանձնմամբ և հանձնման վերաբերյալ հարցումը

պետք է ուղարկվի լրացուցիչ, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ ստացվել է անձին հանձնելու վերաբերյալ խնդրանքը, բայց նրան հանձնելու հնարավորությունը դեռևս պարզված չէ: Այսինքն՝ անձի նկատմամբ ենթակա է կիրառման ժամանակավոր կալանավորում ռեժիմը, քանի դեռ նրա վերաբերյալ չի կայացվել հանձնման մասին որոշում: Եվ համապատասխանաբար, «կալանավորում հանձնման համար» ռեժիմի կիրառելիությունը պետք է կապվի ոչ թե անձին հանձնելու վերաբերյալ խնդրանքն ստանալու, այլ այն բավարարելու հետ: Հանձնման համար կալանավորումը պետք է բացառվի ոչ միայն այն դեպքում, երբ անձը չի կարող հանձնվել, այլ նաև այն դեպքում, երբ պարզ չէ՝ ենթակա է արդյոք նա հանձնման, թե ոչ: Այլ կերպ ասած՝ անձին պետք է հնարավոր լինի կալանավորել հանձնման համար միայն այն դեպքում, երբ առկա է որոշում նրան հանձնելու մասին, այսինքն՝ երբ նա ենթակա է հանձնման:

Կարծում ենք՝ այսպիսի մոտեցումը համապատասխանում է միջպետական իրավական օգնության շրջանակներում կալանավորման քննարկված ռեժիմներից յուրաքանչյուրի հետապնդած նպատակին և թույլ է տալիս հստակեցնել դրանց փոխադարձ կապն ու կիրառելիության սահմանները, ինչը կարևոր նշանակություն ունի դրանց գործնական կիրառության տիրույթում անձի իրավունքների երաշխավորման համար:

Վերոգրյալի հիման վրա առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 478.3-րդ հոդվածի 1-ին մասում «անձին հանձնելու մասին միջնորդություն ստանալիս» բառերը փոխարինել «անձին հանձնելու մասին որոշում կայացվելու դեպքում» բառերով, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասում՝ «հանձնելու մասին միջնորդության պատճենը և անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկանքը» բառերը փոխարինել «հանձնելու մասին որոշումը» բառերով:

1. Կալանավորման վերոնշյալ երկու ռեժիմները կիրառելի են ոչ միայն միջազգային պայմանագրերի հիման վրա, այլ նաև դրանց բացակայության դեպքում փոխադարձության հիման վրա պետությունների իրավական օգնության շրջանակներում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 491-րդ և 492-րդ հոդվածներին համա-

պատասխան:

2. Ընդունվել է 2002թ. հոկտեմբերի 7-ին ԳԻՅՆԼՈՒՄ:
3. Ընդունվել է 1957թ. դեկտեմբերի 13-ին Փարիզում:
4. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի որոշումը ՏՂ/0018/06/12 գործով:

Վահե ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու*

**ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱԿՏԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ
ՁԵՎԱԿԱՆ ԴԱՂԱՆՋՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Վերաքննիչ դատարանի որոշումները դատավարական ակտեր են, որոնք պետք է համապատասխանեն օրենսդրությամբ սահմանված որոշակի պահանջներին, որպիսիք իրենց հերթին ապահովում են դատական ակտերի կայունությունն ու իրավական որոշակիությունը: Միայն ՀՀ օրենսդրության պահանջները բավարարող դատական ակտերը կարող են իրավակիրառ, կարգավորիչ, իրավապահպան և նախականիչ բնույթ ունենալ, քանի որ վերադաս դատական ատյանի կողմից ստուգման և վերանայման արդյունքում ՀՀ օրենսդրությանը չհամապատասխանող դատական ակտերի ուղղումը կարող է հանգեցնել դրանց բեկանման կամ մասնակի բեկանման և փոփոխման: Այսինքն՝ գործնականում մենք պետք է բացառենք օրենսդրության պահանջներին չհամապատասխանող դատական ակտերի գոյությունն ու իրավական ուժը, ուստի, վերադաս դատական ատյանի կողմից դատական վերանայումը պետք է հանգեցնի վերաքննության կամ վճռաբեկության կարգով բողոքարկված ակտերի ուղղմանը, թերությունների վերացմանը և ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխանեցնելուն, իսկ անհնարինության դեպքում՝ դրանց վերացմանը: Վերաքննիչ դատարանի որոշումներին ներկայացվող պահանջների ուսումնասիրությունն առաջին հերթին անհրաժեշտ են վերադաս դատական ատյանում դրանց բեկանումը կամ փոփոխու-

մը բացառելու և իրավական գործողության կայունությունն ու որոշակիությունը երաշխավորելու համար:

Դատական ակտին ներկայացվող պահանջների գիտակցումը թույլ է տալիս գնահատել գործի քննությունն ու լուծումն իրականացրած, կամ այլ կերպ ասած՝ ակտը կայացրած դատարանի գործունեությունը, քանի որ մման պահանջները ներառում են որոշումների կայացման վերաբերյալ դատավարության իրավունքի նորմերով սահմանված բոլոր կանոնները և հանդիսանում են դատավարական ճևի անբաժանելի մասը:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ ԶԴ-Օ-ն դատական ակտերին ներկայացվող ընդհանուր պահանջներ չի սահմանում, այլ միայն 130-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ամրագրել է, որ դատարանի վճիռը պետք է լինի օրինական և հիմնավորված, փաստորեն բավարարվելով միայն առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտին ներկայացվող պահանջները նախատեսելով: Մինչդեռ, օրինականության և հիմնավորվածության պահանջները վերաբերում են բոլոր տեսակի, այդ թվում՝ գործն ըստ էության լուծող և չլուծող կամ վերջնական և միջանկյալ դատական ակտերին, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանի որոշումներին: Ընդ որում, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ բոլոր դատական ատյանների կողմից կայացվող ակտերը սուբյեկտիվ իրա-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
74

վունքների պաշտպանությանն ուղղված արդարադատության ակտեր են, անհրաժեշտ է դրանց ներկայացվող ընդհանուր և միասնական պահանջներ սահմանել: Բացի այդ, չպետք է սահմանափակվել միայն օրինականության և հիմնավորվածության պահանջները մեկ հողվածով շարադրելով, այլ դրանց մեջ պետք է ներառել ՀՀ օրենսդրության, մասնավորապես՝ դատավարության օրենսգրքի նորմերի բովանդակությունից բխող մյուս պայմանները:

Դատական ակտին ներկայացվող պահանջները ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված այն հրամայական դրույթներն ու իրավական պայմաններն են, որոնք ապահովում են դատական ակտի կայունությունն ու օրինական ուժը, ինչպես նաև իրավական որոշակիությունը:

Դատական ակտերի ինստիտուտի, ինչպես նաև դրանց բեկանման իրավակարգավորմանը վերաբերող ԲԴՕ նորմերի վերլուծության արդյունքում մենք կարող ենք առանձնացնել դրանց ներկայացվող հիմնական պահանջները: Ընդ որում, հիմք ընդունելով օրենսգրքում ամրագրված պահանջների ուղղվածությունը, դրանք մենք կարող ենք բաժանել երկու խմբի՝

- **ձևական պահանջներ**, որոնք ներառում են դատական ակտերի ձևին և կառուցվածքին ներկայացվող դատավարական կանոնները,

- **էական պահանջներ**, որոնք ներառում են դատական ակտի էությանը և բովանդակությանը վերաբերող պահանջները:

Վերոնշյալ պահանջները չպահպանելը հանգեցնում է վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի անօրինականության, վկայում է գործի քննության ընթացքում թույլ տրված դատական կամ արդարադատության սխալի և դատարանի ոչ ճիշտ եզրահանգումների մասին, հետևաբար, օրենքով անհրաժեշտ և բավարար իրավական կառու-

ցակարգեր են սահմանվել դրանք վերացնելու և ուղղելու համար:

Ինչպես արդեն նշել ենք, դատական ակտին վերաբերող ձևական պահանջներն առաջին հերթին վերաբերում են վերաքննիչ դատարանի որոշումների ձևին, ձևական առումով սահմանում են դրա կառուցվածքն ու բովանդակությունը: Այսպես, ԲԴՕ 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքներով վերաքննիչ դատարանը կայացնում է որոշում: Վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ պետք է նշվեն՝

1. վերաքննիչ դատարանի լրիվ անվանումը, գործի համարը, որոշման կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվն ու դատարանի կազմը.

2. առաջին ատյանի դատարանի վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, համարը, այն կայացրած դատարանի անվանումը և դատավորի անունը.

3. գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները), վերաքննիչ բողոք բերած անձի անունը (անվանումը), վերաքննիչ բողոքի դեմ պատասխան ներկայացվելու դեպքում նաև՝ պատասխանը ներկայացրած անձի անունը (անվանումը).

4. վերաքննիչ բողոքի հիմքերն ու հիմնավորումները, վերաքննիչ բողոք ներկայացրած անձի պահանջը, վերաքննիչ բողոքի պատասխանի առկայության դեպքում՝ պատասխան ներկայացրած անձի դիրքորոշումն ու հիմնավորումները.

5. գործով պարզված և վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը, ինչպես նաև այն օրենքը, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով ղեկավարվել է վերաքննիչ դատարանը որոշում կայացնելիս:

Որոշումը պետք է դրույթներ ներառի կողմերի միջև դատական ծախսերի,

Քաղաքացիական դատավարութիւն

այդ թվում՝ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության հետ կապված դատական ծախսերի բաշխման մասին (220-րդ հոդված, մաս 3):

Ինչպես տեսնում ենք, ՔԳ-Օ 220-րդ հոդվածը սահմանում է միայն վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքներով, այսինքն՝ առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող և միջանկյալ դատական ակտերի վերանայման կապակցությամբ կայացված որոշման ձևը և կառուցվածքը (բովանդակությունը): Փաստորեն, օրենսգրքի իրավական կարգավորման շրջանակներից դուրս են մնացել վերաքննիչ դատարանի միջանկյալ դատական ակտերի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները: Մինչդեռ ՔԳ-Օ 144-րդ հոդվածի դրույթներն առավելապես վերաբերում են առաջին ատյանի դատարանի որոշումների ձևին և բովանդակությանը, ամբողջությամբ կիրառելի չեն վերաքննիչ դատարանի միջանկյալ դատական ակտերի կայացման պարագայում: Մասնավորապես, ՔԳ-Օ 144¹-րդ հոդվածը սահմանում է, որ այն որոշումները, որոնք օրենսգրքով կամ այլ օրենքներով սահմանված կարգով ենթակա են բողոքարկման, կայացվում են առանձին ակտի ձևով: Մինչդեռ, վերաքննիչ դատարանն առանձին ակտի ձևով կայացնում է գրավոր որոշում (օրինակ՝ վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը), որն անմիջականորեն վճարեկության կարգով ենթակա չէ բողոքարկման: Ընդ որում, որոշ դատական սանկցիաների կիրառումն նախատեսող կամ գործի քննությունը հետաձգող որոշումները կայացվում են առանց առանձին ակտի ձևով դրանք ձևակերպելու, ներառվում են դատական նիստի արձանագրության մեջ, քանի որ ենթակա չեն բողոքարկման: ՔԳ-Օ 144-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է առանձին ակտի ձևով կայացվող որոշումների բովանդակությունը,

որը չի կարող սպառել վերաքննիչ դատարանի կողմից միջանկյալ դատական ակտը կայացնելու համար հիմք հանդիսացող հանգամանքները: Մասնավորապես, որոշման մեջ նշվում են դատարանի անվանումը, դատարանի կազմը, գործի համարը, որոշումը կայացնելու ամսաթիվը, վեճի առարկան, գործին մասնակցող անձանց անունը (անվանումը), հարցը, որի վերաբերյալ որոշում է կայացվում, շարժառիթները, որոնցով դատարանը հանգել է հետևությունների՝ օրենքների և այլ իրավական ակտերի վկայակոչմամբ, քննարկվող հարցով եզրահանգումները, ինչպես նաև որոշումը բողոքարկելու կարգը և ժամկետը, եթե այն ենթակա է բողոքարկման: Մինչդեռ, վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված միջանկյալ դատական ակտում ավելի նպատակահարմար է վեճի փոխարեն նշել նաև՝

- առաջին ատյանի դատարանի վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, համարը, այն կայացրած դատարանի անվանումը և դատավորի անունը,

- վերաքննիչ բողոք բերած անձի անունը (անվանումը), վերաքննիչ բողոքի դեմ պատասխան ներկայացվելու դեպքում նաև՝ պատասխանը ներկայացրած անձի անունը (անվանումը),

- անհրաժեշտության դեպքում՝ վերաքննիչ բողոք ներկայացրած անձի պահանջը, վերաքննիչ բողոքի պատասխանի առկայության դեպքում՝ պատասխան ներկայացրած անձի դիրքորոշումն ու հիմնավորումները:

Բացի այդ, վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքներով կայացվող որոշման բովանդակությունը սահմանող նորմն ընդհանրապես դրույթ չի պարունակում վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքը բավարարելու, կամ ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն մերժելու, ինչպես նաև բողոքում ներկայացված յուրաքանչյուր պահանջը բավարարելու կամ մերժելու վերաբերյալ եզրահան-

Քաղաքացիական դատավարութուն

գումների պարտադիրության վերաբերյալ: Իրավակարգավորման ներկայիս պայմաններում վերաքննիչ դատարանի որոշման եզրափակիչ մասի բովանդակությունը սահմանելու հարցը մնում է բաց և հատկապես խնդրահարույց է այն առումով, որ ԲԴՕ-ի 220-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ընդամենը խոսում է կողմերի միջև դատական ծախսերը բաշխելու, այդ թվում՝ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության հետ կապված ծախսերը բաշխելու մասին: Մինչդեռ, վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ծախսերը կողմերի միջև բաշխելու հարցի լուծումն ուղղակիորեն կապված է վերաքննիչ բողոքը մերժելու, ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարելու վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումներից:

Գտնում ենք, որ ՀՀ ԲԴՕ-ի 220-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պետք է լրացնել հետևյալ բովանդակությունն ունեցող 6-րդ կետով. «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու կամ այն լրիվ կամ մասնակիորեն բավարարելու վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումները, ինչպես նաև եզրահանգումների արդյունքում դատական ակտն օրինական ուժի մեջ և անփոփոխ թողնելու, ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանելու և փոփոխելու վերաբերյալ դատարանի հրամայական դատողությունները»:

Փաստորեն, դատական ակտերի, այդ թվում՝ վերաքննիչ դատարանի որոշումների ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների իրավակարգավորմանը նվիրված ԲԴՕ նորմերը թերի են, ավելին՝ առանձին դեպքերում խառնաշփոթ են առաջացնում:

Գտնում ենք, որ ՀՀ ԲԴՕ 220-րդ հոդվածը պետք է լրացնել հետևյալ բովանդակությունն ունեցող մասերով.

«4. Դատական ակտը, որը չի կայացվում վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքներով, կայացվում է որոշման ձևով: Դատական քննության ընթաց-

քում լուծում պահանջող հարցերով կայացված այն որոշումները, որոնք ենթակա չեն բողոքարկման, **կարող են կայացվել** առանց առանձին ակտի ձևով այն ձևակերպելու: Այդ որոշումը **պետք է** հրապարակվի բանավոր և ներառվում է դատական նիստի արձանագրության մեջ:

5. Առանձին ակտի ձևով կայացված որոշման մեջ պետք է նշվեն՝

1) վերաքննիչ դատարանի լրիվ անվանումը, գործի համարը, որոշման կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվն ու դատարանի կազմը.

2) առաջին ատյանի դատարանի վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, համարը, այն կայացրած դատարանի անվանումը և դատավորի անունը.

3) գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները), վերաքննիչ բողոք բերած անձի անունը (անվանումը), վերաքննիչ բողոքի դեմ պատասխան ներկայացվելու դեպքում նաև՝ պատասխանը ներկայացրած անձի անունը (անվանումը).

4) վերաքննիչ բողոք ներկայացրած անձի պահանջը, վերաքննիչ բողոքի պատասխանի առկայության դեպքում՝ պատասխան ներկայացրած անձի դիրքորոշումն ու հիմնավորումները.

5) հարցը, որի վերաբերյալ որոշում է կայացվում.

6) շարժառիթները, որոնցով դատարանը հանգել է հետևությունների՝ օրենքների և այլ իրավական ակտերի վկայակոչմամբ.

7) եզրահանգումը քննարկվող հարցով.

8) որոշումը բողոքարկելու կարգը և ժամկետը, եթե այն ենթակա է բողոքարկման»:

Բացի այդ, ԲԴՕ 220-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքներով վերաքննիչ դատարանի որոշման բովանդակությունը: Իսկ վերաքննիչ դատարան

Քաղաքացիական դատավարություն

օրենքով սահմանված կարգով կարող են բողոքարկվել առաջին ատյանի դատարանի՝ թե գործն ըստ էության լուծող, և թե միջանկյալ դատական ակտերը:

Գտնում ենք, որ ավելի ճիշտ է ՔԳՕ 220-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետում «առաջին ատյանի դատարանի վճռի» բառակապակցության փոխարեն օգտագործել «առաջին ատյանի դատարանի **դատական ակտի**» բառակապակցությունը: Հակառակ պարագայում մենք անհարկի սահմանափակում ենք վերաքննիչ բողոքարկման օբյեկտ հանդիսացող դատական ակտերի շրջանակը՝ նշում կատարելով միայն վճիռների մասին:

Վերաքննիչ դատարանի որոշումը պետք է լինի **պատճառաբանված**: ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2007թ. ապրիլի 9-ի որոշմամբ հստակ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել դատական ակտի պատճառաբանված լինելու սահմանադրաիրավական անհրաժեշտության վերաբերյալ, և նշել է, որ օրենսդրությունն ընդհանրապես պետք է բացառի չպատճառաբանված դատական ակտի գոյությունը: Ընդ որում, դատական ակտը պատճառաբանելու պահանջը կրում է ձևական բնույթ, քանի որ ՀՀ օրենսդրությամբ ուղղակիորեն ամրագրվել է բոլոր դատական ակտերի բովանդակության մեջ կամ կառուցվածքում պատճառաբանական մասի պարտադիրությունը (ՔԳՕ 132-րդ հոդված, մաս 1, 144-րդ հոդված, մաս 2, կետ 4, 220-րդ հոդված, մաս 2, կետ 5 և այլն): Այսինքն՝ ՀՀ օրենսդրությամբ դատական ակտի պատճառաբանումը դիտարկվում է որպես դատական ակտի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պարտադիր պահանջ: Իսկ վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության ճիշտ լուծող, սակայն չպատճառաբանված դատական ակտը պատճառաբանելու լիազորությունը հսկասահմանա-

նադրական ճանաչելու փաստն արդեն վկայում է վերոնշյալ պահանջի ձևական պարտադիրության մասին:

Դատական ակտի պատճառաբանվածությունը բխում է նաև Եվրոպական դատարանի կողմից տրված՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի մեկնաբանություններից, որոնցով «արդար դատաքննության» անուղղակի պահանջներ են ճանաչվել մի շարք երաշխիքներ և իրավական պայմաններ, որոնք Կոնվենցիայի վերոնշյալ հոդվածում ուղղակիորեն նշված չեն (արդարադատության մատչելիությունը, իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքը, պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքը և այլն)՝ Դատական ակտը պատճառաբանելու՝ դատարանի պարտականությունը բխում է Եվրոպական դատարանի մի շարք նախադեպային որոշումներից, որոնք արձանագրել են, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասն ուղղակիորեն պարտավորեցնում է դատարաններին պատճառաբանել իրենց որոշումները, բավարար պարզությամբ ցույց տալ այն հիմքերը, որոնց վրա հիմնվում է իրենց որոշումը²:

Դատական ակտերը պատճառաբանելու ձևական պահանջը վերաբերում է նաև միջանկյալ դատական ակտերին և բխում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի 09.04.2007թ. ՄԴՌ-690 որոշման բովանդակությունից, մասնավորապես, Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ առանց որոշման պատճառաբանման նորմատիվ պահանջի չեն կարող բավարարվել արդարացի հավասարակշռության, որոշակիության, իրավահավասարության և իրավունքի գերակայության իրավական սկզբունքների պայմանները: Դատարանի որոշման պատճառաբանվածության վերաբերյալ նորմատիվ պահանջը կարևոր երաշխիք է ինչպես արդարադատության մատչե-

լիության, այնպես էլ անձանց իրավունքների դատական պաշտպանության արդյունավետությունն ապահովելու համար: Հետևաբար, ՀՀ ՔԴՕ դրույթները, հստակ չնախատեսելով դատական ակտի պատճառաբանման պահանջ, չեն կարող երաշխավորել անձի՝ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներով նախատեսված դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացումը: Գործող ՔԴՕ-ն չի նախատեսում առանց պատճառաբանական մասի դատական ակտ կայացնելու հնարավորություն: Դատական ակտը պատճառաբանելու՝ դատարանի պարտականությունը հավասարապես վերաբերում է բոլոր դատական ատյաններին, այդ թվում՝ վերաքննիչ դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող, գործը լուծող, ինչպես նաև միջանկյալ դատական ակտերին: Հայրենական հեղինակներից Ս.Գ. Մեղրյանը, առանձնացնելով դատական ակտի պատճառաբանվածության և հիմնավորվածության պահանջները, նշում է, որ դատա-

կան ակտը համարվում է պատճառաբանված, եթե դրա բովանդակությունից հստակ երևում է իրավունքի կիրառման, գործի փաստական հանգամանքների և ապացույցների գնահատման, իրավահարաբերության որակման կապակցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքը և դրանցից տրամաբանորեն բխող եզրահանգումները³: Պետք է նշել նաև, որ դատարանը կարող է կայացնել պատճառաբանված, սակայն անհիմն դատական ակտ, մասնավորապես, դատական ակտը սխալ պատճառաբանելու՝ գործի փաստական և իրավական հանգամանքների վերաբերյալ ոչ ճիշտ եզրահանգումներ անելու պարագայում, ինչի հետևանքով խախտվում է ակտի՝ հիմնավորված լինելու պահանջը, պատճառաբանվածության պահանջը կարելի է համարել պահպանված, քանի որ ՀՀ օրենսդրությունն այս մասով սահմանափակվել է դատարանների համար դատական ակտը միայն պատճառաբանելու՝ պոզիտիվ պարտականություն սահմանելով:

1. *Еременко М.С.* Право на справедливое судебное разбирательство в гражданском процессе: практика Европейского суда по правам человека//Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. N3, 2004, с. 608-609. *Лукайдез Л.* Справедливое судебное разбирательство. Комментарий к п. 1 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Российская юстиция, N2, 2004.

2. Վան դե Հուրկն ընդդեմ Նիդերլանդ-

ների գործով ՄԻԵԴ 19.04.1994թ. վճիռը, Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի գործով ՄԻԵԴ 16.12.1992թ. վճիռը (կետ 33), Ռուխ Տորիջան ընդդեմ Իսպանիայի գործով ՄԻԵԴ 09.12.1994թ. վճիռը (կետ 29), Հիրո Բալանին ընդդեմ Իսպանիայի գործով ՄԻԵԴ 09.12.1994թ. վճիռը (կետ 27) և այլն:

3. *Մեղրյան Ս.Գ.* Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը: Երևանի պետ. համալսարան: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 95-98:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑՈՒՄԿԱՆ ԵՎ ՎՈՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԶԸ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի դեկտեմբերի 25-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով Արմինե Աբեյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 28.12.2011 թվականի որոշման դեմ, ըստ հայցի Արմինե Աբեյանի ընդդեմ անհատ ձեռնարկատեր Հովհաննես Դանիելյանի (այսուհետ՝ Ձեռնարկատեր) վնասի փոխհատուցման պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Արմինե Աբեյանը պահանջել է Ձեռնարկատիրոջից բռնագանձել 3.545.100 ՀՀ դրամ՝ որպես «Վոլկսվագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետական համարանիշով ավտոմեքենային պատճառված վնասի գումար:

ՀՀ Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Ն.Պողոսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 20.10.2011 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ 3.161.100 ՀՀ դրամի չափով:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 28.12.2011 թվականի որոշմամբ Ձեռնարկատիրոջ վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է, Դատարանի 20.10.2011 թվականի վճիռը բեկանվել և փոփոխվել է, հայցը մերժվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Արմինե Աբեյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել անհատ ձեռնարկատեր Հովհաննես Դանիելյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածը և 1062-րդ հոդվածի 1-ին կետը, խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի պահանջները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման հիման վրա չի գնահատել գործում առկա բոլոր ապացույցները, մասնավորապես այն, որ Երևանի քննչական վարչության ՊՏՀ քննության բաժնի քննիչ Հ. Խալաթյանի 26.10.2010 թվականի քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշմամբ հաստատվել է այն, որ Էմին Յավրյանը, որպես ավտովթացման կետի՝ Ձեռնարկատիրոջ մոտ աշխատող աշխատակից, իրեն հանձնված «Վոլկսվագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետական համարանիշի ավտոմեքենան լվանալուց հետո մեքենայի վրայի ջրային կաթիլները չորացնելու նպատակով այն հանել է ավտովթացման կետից և վարել է Ն.Չալոյան փողոցի կողմից Հ.Քոչար փողոցից դեպի Վ.Վաղարշյան փողոց տանող ուղեմասի մեջտեղով, ինչի հետևանքով ընդհարվել է այլ ավտոմեքենաների: «Այսինքն՝ Էմին Յավրյանն ինքն է հաստատել, որ նա վեճի առարկա ավտոմեքենան վթարի է ենթարկել իր աշխատողի կողմից:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

տանքային պարտականությունները կատարելիս, իսկ թե ինչ եղանակով է կատարում այն, դա Գործատուի և աշխատողի միջև եղած պայմանավորվածությունից և աշխատանքային պայմանագրից է կախված»:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 28.12.2011 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Դատարանի 20.10.2011 թվականի վճռին:

2.1 Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Դատարանը կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1062-րդ հոդվածը, որը պետք է կիրառեր: Սույն գործով Ձեռնարկատիրոջ և Էմին Յավրյանի միջև 01.10.2010 թվականին կնքված աշխատանքային պայմանագրի 3.1 կետի համաձայն՝ սույն պայմանագրով աշխատանքային օրվա սկիզբը սահմանվում է 21.00-ն, իսկ ավարտը՝ 09.00-ն: Հետևաբար վերոնշյալ ապացույցների լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննության արդյունքում դատարանը կարող էր եզրահանգել, որ Էմին Յավրյանը գործել է իր աշխատանքային պարտականություններից դուրս: Բանն այն է, որ «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի ավտոմեքենան ավտովագման կետ մուտք չի գործել և 11.10.2011 թվականին ժամը 09.00-ի սահմաններում՝ կայանել է ավտովագման կետից դուրս գտնվող տարածքում, ինչը պնդել է նաև Էմին Յավրյանն իր 15.10.2010 թվականի բացատրությամբ, ավելին՝ Էմին Յավրյանը գտնվել է իր աշխատանքային պարտականությունների շրջանակից դուրս, այսինքն՝ վերը նշված աշխատանքային պայմանագրով սահմանված նրա աշխատանքային ժամն արդեն ավարտված է եղել: Հետևաբար այդ պահին Էմին Յավրյանը չի համարվել աշխատող և իրավունք չի ունեցել «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի ավտոմեքենան լվանալու և վարելու, քանի որ վերջինիս համար աշխատանքային պայմանագրով այդպիսի պարտավորություն սահմանված չէ:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող վիստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ վիստերը՝

1. 01.10.2010 թվականին Ձեռնարկատիրոջ և Էմին Յավրյանի միջև անորոշ ժամկետով կնքվել է աշխատանքային պայմանագիր (այսուհետ՝ Պայմանագիր) (հատոր 1-ին, գ.թ. 10):

2. Պայմանագրի 1.2 կետի համաձայն՝ **Է.Յավրյանը աշխատանքի է ընդունվել որպես ավտովագող և աշխատանքի կատարման վայրն է հանդիսացել Գործատուի գտնվելու վայրը: Նշված պայմանագրով աշխատողին հանձնարարվող աշխատանքը ներառել է մեքենաների լվացումը** (հատոր 1-ին, գ.թ. 10):

3. Պայմանագրի 4.1 կետում ամրագրվել է ցանկացած պահին աշխատողին հանձնարարված **աշխատանքների կատարման ընթացքը ստուգելու** և աշխատողի կողմից իր պարտականությունները ոչ պատշաճ դրակով կատարելու դեպքում վերջինիս կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու **Գործատուի իրավունքը** (հատոր 1-ին, գ.թ. 11):

4. Պայմանագրի 3.1 կետով **աշխատանքային օրվա սկիզբ է սահմանվել ժամը 21⁰⁰-ն, ավարտը՝ ժամը 09⁰⁰-ն** (հատոր 1-ին, գ.թ. 11):

5. 11.10.2010 թվականին **առավոտյան ժամը 09⁰⁰ -ի սահմաններում՝** քաղաքացի Վարդան Պողոսյանը, ով օգտագործել է Արմինե Աբելյանին սեփականության իրավունքով պատկանող «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետհամարանիշի ավտոմեքենան, լվանալու նպատակով այն հանձնել է **Էմին Յավրյանին** (հատոր 1-ին, գ.թ. 108, 115՝ Էմին Յավրյանի և Վարդան Պողոսյանի բացատրությունները):

6. 11.10.2010 թվականին՝ ավտոմեքենան լվանալուց հետո՝ ժամը 10⁰⁰-ի սահմաններում, Երևան քաղաքի Հրաչյա Քոչարի փողոցի 143 տան դիմաց Էմին Յավրյանը «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետհամարանիշի ավտոմեքենայով ընդհարվել է Գարիկ Հովհաննիսյանի վարած «Ֆիատ Դորբո» մակնիշի 17 ՏՕ 828 պետհամարանիշի ավտոմեքենային, այնուհետև մայթեզի մոտ կայանված Կարեն Հակոբյանին պատկանող «ՎԱԶ 21213» մակնիշի 04 ՍԼ 399 պետհամարանիշի և Արամ Կարապետյանին պատկանող «Մերսեդես Բենց» մակ-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

նիշի 01 L.L. 349 պետհամարանիշի ավտոմեքենաներին, որի հետևանքով «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի ավտոմեքենայի վարորդը ստացել է մարմնական վնասվածքներ և տեղափոխվել «Արմենիա» բժշկական կենտրոն (հատոր 1-ին, գ.թ. 20):

7. Երևան քաղաքի քննչական վարչության ՇՏՀ քննության բաժնի 26.10.2010 թվականի որոշմամբ քրեական գործի հարուցումը մերժվել է ավտովարորդներ Էմին Յավրյանի և Գարիկ Հովհաննիսյանի արարքներում հանցակազմի բացակայության պատճառաբանություններով (հատոր 1-ին, գ.թ. 20-22):

8. «ՀՀ փորձագիտական կենտրոն ՊՈԱԿ-ի 25.10.2010 թվականի եզրակացության համաձայն՝ փորձաքննության տրամադրված վիճակում «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետհամարանիշի ավտոմեքենայի վնասվածքների հետևանքով այդ ավտոմեքենայի (գույքի) վնասի չափն արժեքային արտահայտությամբ 12.10.2010 թվականի դրությամբ գործող շուկայական գներով կազմում է 3.161.100 ՀՀ դրամ (հատոր 1-ին, գ.թ. 125-134):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Վճռաբեկ դատարանն իր նախկին որոշումներում անդրադարձել է վնասի հատուցման ընդհանուր պայմաններին:

Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 10-րդ կետի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է վնասներ հատուցելով:

Նույն օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ անձը, ում իրավունքը խախտվել է, կարող է պահանջել իրեն պատճառված վնասների լրիվ հատուցում, եթե վնասների հատուցման ավելի պակաս չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ վնասներ են իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որ նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), ինչպես նաև չստացված եկամուտները, որոնք այդ անձը կատարել է քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ):

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացու անձին կամ գույքին, ինչպես նաև իրավաբանական անձի գույքին պատճառված վնասը լրիվ ծավալով ենթակա է հատուցման այն պատճառաբանման անձի կողմից: Վնասի հատուցման պարտականությունն օրենքով կարող է դրվել վնաս չպատճառած անձի վրա: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ վնաս պատճառած անձն ազատվում է այն հատուցելուց, եթե ապացուցում է, որ վնասն իր մեղքով չի պատճառվել:

Վերը նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ վնասի հատուցման համար պարտադիր պայման է պարտապանի ոչ օրինաչափ վարքագծի, վնասների, վնասների և ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային կապի ու պարտապանի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը (տես Նատալյա Հակոբյանն ընդդեմ Վարդան Հայրապետյանի՝ վնասի հատուցման պահանջի մասին թիվ ՀՔԴ-3/0016/02/08 գործով Վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի առաջին կետի համաձայն՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է ապացուցի իր վկայակոչած փաստերը:

Փաստորեն, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի հիմքով վնասի հատուցման համար պարտադիր պայման հանդիսացող տարրերից՝ հայցվորի մոտ վնասների առկայության, պատասխանողի մոտ ոչ օրինաչափ վարքագծի առկայության, վնասների ու ենթադրյալ վնաս պատճառող անձի ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառ-

ռահեռանքային կապի առկայության հանգամանքների ապացուցման բեռը կրում է հայցվոր կողմը (տես «Մասնա-Մանանա» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Դանիել Դասաբողյանի՝ պատճառված վնասի հատուցման պահանջի մասին թիվ ԵԲԳ/0086/02/08 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.06.2009 թվականի որոշումը):

Վճռաբեկ դատարանը, գտնելով, որ վերոնշյալ ընդհանուր կանոնները կիրառելի են նաև սույն գործի նկատմամբ, այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ չի համարում կրկին անդրադառնալ վերոնշյալ իրավական հարցերին, և սույն գործով բողոքում բարձրացված հարցին պատասխանելու համար նպատակահարմար է գտնում քննարկման առարկա դարձնել հետևյալ իրավական հարցադրումը՝ ո՞ւմ կողմից է ենթակա հատուցման աշխատանքային (ծառայողական, պաշտոնեական) պարտականությունները կատարելիս աշխատողի կողմից երրորդ անձին պատճառված վնասը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1062-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ իրավաբանական անձը կամ քաղաքացին հատուցում է իր աշխատողի կողմից աշխատանքային (ծառայողական, պաշտոնեական) պարտականությունները կատարելիս պատճառված վնասը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի վերոնշյալ նորմի կիրառման համար անհրաժեշտ է նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ և 1058-րդ հոդվածներով նախատեսված վնասի հատուցման ընդհանուր պայմանների առկայությունը:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ իրավաբանական անձի աշխատողի կողմից վնաս պատճառվելու դեպքում որպես վնաս պատճառող հանդես է գալիս տվյալ աշխատողը, քանի որ վերջինին գործողությունների կամ անգործության հետևանքով է պատճառվել վնասը: Միաժամանակ, օրենսդիրը, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ աշխատողը տվյալ գործողությունները կատարել է ոչ թե ամբողջությամբ ազատ լինելով դրանց մեջ, այլ իրականացնելով իր աշխատանքային պարտականությունները, որպես պատասխանատվություն կրող սուբյեկտ դիտել է ոչ թե վնաս պատճառողին, այլ այն իրավաբանական անձին (անհատ ձեռնարկատիրոջը), որի աշխատողի կողմից պատճառվել է վնասը: Օրենսդրական նման իրավակարգավորման նպատակն առաջին հերթին այն է, որ աշխատանքային (ծառայողական, պաշտոնեական) պարտականությունները կատարելիս վնաս պատճառելու դեպքում աշխատողը գործում է ոչ թե իր, այլ հենց գործատուի անունից, և հետևաբար օրենսդիրը, վնասի հատուցման պարտավորությունը դնելով գործատուի վրա, կարևորել է տուժող կողմի համար որոշակի երաշխիքների ապահովումը պատճառված վնասի ամբողջական վերականգնման առումով, ինչը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված խախտված իրավունքների վերականգնման սկզբունքի դրսևորում է վնասի հատուցման հարաբերություններում:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ դատարանները պետք է հաշվի առնեն, որ նմանատիպ գործերի քննության ժամանակ էական նշանակություն ունի յուրաքանչյուր գործով պարզել՝ արդյոք վնասը պատճառվել է **աշխատող** համարվող անձի կողմից իր աշխատանքային պարտականությունները կատարելիս:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ աշխատողը սույն օրենսգրքով սահմանված տարիքի հասած գործունակ քաղաքացին է, որն աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա գործատուի օգտին կատարում է որոշակի աշխատանք՝ ըստ որոշակի մասնագիտության, որակավորման կամ պաշտոնի:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1062-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ աշխատող է համարվում աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա, ինչպես նաև քաղաքացիական իրավական պայմանագրով աշխատանք կատարող քաղաքացին, եթե նա գործել է կամ **պետք է գործեր** համապատասխան իրավաբանական անձի կամ քաղաքացու առաջադրանքով և աշխատանքների անվտանգ կատարման նկատմամբ նրա վերահսկողության ներքո:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի սահմանում է նաև աշխատողի կողմից աշխատանքային

Դատական պրակտիկա

պայմանագրով սահմանված պարտականությունների կատարման կարգը:

Մասնավորապես, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային հարաբերությունները աշխատողի և գործատուի փոխադարձ համաձայնության վրա հիմնված հարաբերություններն են, ըստ որի՝ աշխատողն անձամբ, որոշակի վարձատրությամբ կատարում է աշխատանքային գործառույթներ (որոշակի մասնագիտությամբ, որակավորմամբ կամ պաշտոնում աշխատանք)՝ **ենթարկվելով ներքին կարգապահական կանոններին**, իսկ գործատուն ապահովում է աշխատանքային օրենսդրությամբ, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերով, կոլեկտիվ և աշխատանքային պայմանագրերով նախատեսված աշխատանքի պայմաններ:

Նույն օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործատուները, **աշխատողները** և նրանց ներկայացուցիչներն իրենց իրավունքներն իրականացնելիս և **պարտականությունները կատարելիս պարտավոր են պահպանել օրենքը, գործել բարեխիղճ և ողջամիտ**: Աշխատանքային իրավունքների չարաշահումն արգելվում է: Աշխատանքային իրավունքների իրականացմամբ և պարտականությունների կատարմամբ չպետք է խախտվեն այլ անձանց՝ օրենքներով պաշտպանվող իրավունքներն ու շահերը:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 216-րդ հոդվածը սահմանում է նաև, որ **աշխատողը պարտավոր է բարեխիղճորեն կատարել աշխատանքային պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները, պահպանել կազմակերպության ներքին կարգապահական կանոնները, աշխատանքային կարգապահությունը, կատարել աշխատանքի սահմանված նորմաները**, պահպանել աշխատանքի պաշտպանության և անվտանգության ապահովման պահանջները, բարեխիղճորեն վերաբերվել գործատուի և այլ աշխատողների գույքին, ինչպես նաև մարդկանց կյանքին ու առողջությանը, գործատուի գույքի պաշտպանությանն սպառնացող վտանգի ծագման մասին անմիջապես տեղեկացնել գործատուին:

Վերոնշյալ նորմերի համադրությունը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1062-րդ հոդվածի 2-րդ կետի հետ ցույց է տալիս, որ անձը աշխատող համարվելու համար պետք է աշխատի աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա: Միաժամանակ, օրենսդիրը վերջինիս պարտավորեցնում է աշխատանքային պարտականությունները կատարել օրինականության, բարեխիղճության և ողջամտության սկզբունքների պահպանմամբ: Աշխատողն աշխատանքային պարտականությունները կատարում է ոչ թե ամբողջովին իր հայեցողությամբ, այլ պարտադիր կերպով ենթարկվելով աշխատանքային ռեժիմին, կազմակերպության ներքին կարգապահական կանոններին, աշխատանքային կարգապահությանը, աշխատանքի սահմանված նորմաներին: Նշված վերլուծությունը բխում է նաև ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 3-րդ մասից, որի համաձայն՝ աշխատողները պարտավոր են աշխատել սահմանված աշխատանքի (**հերթափոխային**) **ժամանակացույցներին համապատասխան**: Կազմակերպության աշխատանքի (**հերթափոխային**) ժամանակացույցում կատարվող փոփոխության մասին **գործատուն պարտավոր է աշխատողին պատշաճ ծանուցել** ոչ ուշ, քան իրավական ակտն ուժի մեջ մտնելուց երկու ամիս առաջ: Գործատուն պարտավոր է ապահովել աշխատողների աշխատանքների կատարման հերթափոխության համաչափությունը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել նաև, որ գործատուն, իր ներքին իրավական ակտերով սահմանելով կազմակերպության ներքին կարգապահական կանոնները, աշխատանքի (**հերթափոխային**) և հանգստի ժամանակացույցերը (գրաֆիկները), աշխատողներին արտաժամյա աշխատանքի և հերթապահության ներգրավելու կարգը, միաժամանակ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի հիման վրա իրականացնում է աշխատողների կողմից **աշխատանքային օրենսդրության, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի և կոլեկտիվ պայմանագրերի կատարման նկատմամբ ոչ պետական վերահսկողությունը**: Այսինքն՝ օրենսդիրը, գործատուին իրավունք ընձեռելով սահմանել վերոնշյալ ակտերը, միաժամանակ վերջինիս իրավունք է ընձեռել վերահսկողություն իրա-

կանացնել դրանց պահպանման նկատմամբ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ գործատուն պատասխանատվություն է կրում իր աշխատողի կողմից հասցված վնասի համար ոչ միայն այն դեպքում, երբ վերջինս գործել է գործատուի առաջադրանքով, այլ նաև այն դեպքում, երբ աշխատողը պարտավոր էր նման կերպ գործել: Դեռ ավելին, աշխատողը պետք է գործի աշխատանքների անվտանգ կատարման նկատմամբ գործատուի վերահսկողության ներքո, այսինքն՝ գործատուն պարտավորվում է պատշաճ կերպով վերահսկել իր աշխատողների կողմից աշխատանքային պարտականությունների (այդ թվում՝ կարգապահական կանոնների) պատշաճ կատարումը, իսկ բոլոր այն դեպքերում, երբ աշխատողն իր աշխատանքային պարտականությունները կատարում է գործատուի վերահսկողությունից դուրս, դրանով իսկ խախտելով աշխատանքային պայմանագիրը, սպա նա ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի վերոնշյալ դրույթի իմաստով չի դադարում **աշխատող** լինելուց, դրանից բխող հետևանքներով:

Վերոնշյալ իրավական վերլուծություններից հետո սույն գործի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում քննարկման առարկա դարձնել նաև հրապարակային պայմանագրերի հիման վրա աշխատանք կատարելիս կամ ծառայություն մատուցելիս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1062-րդ հոդվածի կիրառման առանձնահատկությունները՝ դրանք դիտարկելով սպառողների իրավունքների պաշտպանության համատեքստում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 442-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ հրապարակային է համարվում առևտրային կազմակերպության կնքած և սպրանքներ վաճառելու, աշխատանքներ կատարելու կամ **ծառայություններ մատուցելու** նրա պարտականությունները սահմանող պայմանագիրը, որոնք այդ կազմակերպությունն իր գործունեության բնույթով պետք է իրականացնի յուրաքանչյուրի նկատմամբ, ով կղիմի իրեն (մանրածախ առևտուր, ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտով փոխադրումներ, կապի ծառայություններ, էներգամատակարարում, բժշկական, հյուրանոցային սպասարկում և այլն):

«Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ արտադրողը (կատարողը, վաճառողը) պարտավոր է սպառողին հայտնել իր կազմակերպության անվանումը (ֆիրմային անվանումը), գտնվելու վայրն ու աշխատանքային ռեժիմը:

Նույն օրենքի 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ առևտրի, սպառողների կենցաղային և սպասարկման այլ տեսակների ոլորտում գործունեություն իրականացնող կազմակերպությունների, ինչպես նաև անհատ ձեռնարկատերերի աշխատակարգը սահմանվում է նրանց կողմից ինքնուրույնաբար, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերի: Վաճառողի (կատարողի) աշխատակարգի մասին տեղյակ է պահվում սպառողին:

Վերոնշյալ իրավակարգավորման իմաստն այն է, որ հատկապես հրապարակային պայմանագրի դեպքում, երբ գործատուն որոշակի սպրանքներ է վաճառում, աշխատանքներ կատարում կամ ծառայություններ մատուցում, յուրաքանչյուրին ով իրեն կղիմի, սպա սպառողը առաջարկվող ծառայություններից օգտվելիս ամենևին պարտականություն չի կրում ստուգելու գործատուի աշխատանքների կազմակերպման տարածքում գտնվող և որպես աշխատող ներկայացող անձի՝ իրականում այդպիսին լինելու, աշխատողի աշխատաժամանակը ավարտված լինելու և այդ դեպքում արտաժամյա աշխատանքների իրականացումը աշխատողի և գործատուի կողմից համաձայնեցված լինելու հանգամանքները: Նման եզրահանգման համար Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում այն հանգամանքը, որ գործատուն պարտավորվում է պատշաճ կերպով կազմակերպել իր գործունեությունը և բացառել ոչ միայն այլ անձանց մուտքը իր տարածք, այլ նաև վերահսկել իր աշխատողների աշխատանքային պարտականությունների պատշաճ կատարումը, ինչպես նաև, թույլ չտալ նրանց աշխատաժամանակից դուրս շա-

Դատական պրակտիկա

րունակել ծառայություններ մատուցել, իսկ եթե այդպիսիք մատուցվում են, ապա դա պետք է որակվի որպես աշխատողի կողմից արտաժամյա աշխատանքի իրականացում, և դրա բացասական ռիսկը կրում է գործատուն: Ավելին, օրենսդիրը գործատուին է պարտավորեցնում իր կազմակերպության գործունեության մասին տեղեկատվություն տրամադրել սպառողին, հետևաբար այդ պարտականությունը չկատարելու դեպքում վերջինս պետք է կրի նաև դրանց բխող բացասական հետևանքների ռիսկը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ հրապարակային պայմանագրի դեպքում սպառողների կողմից աշխատանքի կատարման կամ ծառայությունների մատուցման դեպքում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը պետք է մեկնաբանվի նաև սպառողների իրավունքների պաշտպանության օրենսդրության տրամաբանության ներքո:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ 01.10.2010 թվականին Չեռնարկատիրոջ և Էմին Յավրյանի միջև անողոշ ժամկետով կնքվել է Պայմանագիր և Պայմանագրի 1.2 կետի համաձայն՝ **Է. Յավրյանը աշխատանքի է ընդունվել որպես ավտովազող: Աշխատանքի կատարման վայր է հանդիսացել Գործատուի գտնվելու վայրը: Նշված պայմանագրով աշխատողին հանձնարարվող աշխատանքը ներառել է մեքենաների վաճառք:**

11.10.2010 թվականին՝ **առավոտյան ժամը 09⁰⁰-ի սահմաններում**, քաղաքացի Վարդան Պողոսյանը, ով օգտագործել է Արմինե Աբելյանին սեփականության իրավունքով պատկանող «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետհամարանիշի ավտոմեքենան, վճանաբար նպատակով հանձնել է **Չեռնարկատիրոջ պատկանող ավտովազման կետի** աշխատակից Է. Յավրյանին: Վերջինս, հանդիսանալով որպես Չեռնարկատիրոջ աշխատակից, ստանձնել է ավտոմեքենան վճանաբար իր աշխատանքային պարտականությունը:

Վերաբնիչ դատարանը Դատարանի վճիռը բեկանելիս պատճառաբանել է, որ ավտոմեքենան ավտովազողին հանձնվել է նրա աշխատանքային ժամն ավարտվելուց հետո կամ աշխատանքային ժամի ավարտին, ավտոմեքենային վնաս է պատճառվել Էմին Յավրյանի կողմից այն ավտովազման կետի տարածքից դուրս, փողոցներում վարելու ընթացքում, որն աշխատանքային պայմանագրով վերջինիս աշխատանքային պարտավորությունների շրջանակներում չի գտնվել, Չեռնարկատիրոջ, ղեկավար անձանց կողմից իրեն հանձնարարված չի եղել: Իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1062-րդ հոդվածի դրույթների վերլուծությունից հետևում է, որ իրավաբանական անձը կամ քաղաքացին պատասխանատվություն են կրում իր աշխատողի կողմից պատճառված վնասների համար միայն այն դեպքում, երբ վնաս հասցնելու պահին վերջինս գտնվել է աշխատանքի մեջ և կատարել է իր աշխատանքի գործառնությունների շրջանակներում գտնվող աշխատանքային պարտականությունները, գործել է իրավաբանական անձի կամ քաղաքացու առաջադրանքով և աշխատանքների անվտանգ կատարման նկատմամբ նրա վերահսկողության ներքո:

Սինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաբնիչ դատարանը հաշվի չի առել սույն գործի առանձնահատկությունները, սպառողների իրավունքների պաշտպանության օրենսդրական պահանջը և այն հանգամանքը, որ սույն գործով Վարդան Պողոսյանը՝ որպես սպառող, «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետհամարանիշի ավտոմեքենան հանձնել է **Չեռնարկատիրոջ պատկանող ավտովազման կետի** աշխատակից Է. Յավրյանին, այսինքն՝ վերջինս ավտոմեքենան հանձնել է ոչ թե անհատապես Է. Յավրյանին, այլ Չեռնարկատիրոջը՝ որպես ծառայություն մատուցող և միաժամանակ որպես Է. Յավրյանի գործատուի: Հետևաբար, Վարդան Պողոսյանն առաջարկվող ծառայություններից օգտվելիս ամենևին պարտականություն չէր կրում ստուգելու Չեռնարկատիրոջ աշխատանքների կազմակերպման տարածքում գտնվող և որպես աշխատող ներկայացող Է. Յավրյանի՝ իրականում այդպիսին լինելու, աշխատողի աշխատաժամանակն ավարտված լինելու և այդ դեպքում արտաժամյա աշխատանքների իրականացումն աշխատողի և գործատուի կողմից համաձայնեցված լինելու հանգամանքները: Ավելին, սույն գործով **Չեռնարկատերն է կրում** Վարդան Պողոսյանին աշ-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

խատանքային ռեժիմի և աշխատակարգի մասին տեղեկատվություն տրամադրելու, ինչպես նաև իր աշխատող է. Յավդյանի կողմից աշխատանքային օրենսդրության պահանջների և աշխատանքային ռեժիմի պահպանման մկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու պարտականությունը, որպիսիք պատշաճ չիրականացնելու արդյունքում աշխատակցի գործողությունների հետևանքով պատճառվել է վնաս: Հետևաբար սույն գործով «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետհամարանիշի ավտոմեքենային վնաս պատճառվելու դեպքում զիսկը կրում է ծառայություն մատուցողը՝ Չեռնարկաստերը, ուստի վերջինս էլ պետք է հատուցի ավտոմեքենային պատճառված վնասը:

Հիմք ընդունելով վերոնշյալը և սույն գործի փաստերը համարելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Էմին Յավդյանը «Վոլկավագեն Էօս» մակնիշի 03 ՕՕ 777 պետհամարանիշի ավտոմեքենան լվացել է գործատուի գտնվելու վայրում՝ ավտովացման կետում, հետևապես վերջինիս կողմից այդ ընթացքում պատճառված վնասը պետք է համարվի աշխատանքային պարտականությունները կատարելու ընթացքում պատճառված վնաս, որը ենթակա է հատուցման Չեռնարկաստերոջ կողմից:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքում նշված հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետի 6-րդ ենթակետով սահմանված առաջին ստյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի որչափա՛յն ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն Էսկան նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը որչափա՛յն ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով սմբազրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար, գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից:

Առաջին ստյանի դատարանի վճիռն օրինական ուժ տալով՝ Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև, գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 28.12.2011 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ ՀՀ Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ստյանի դատարանի 20.10.2011 թվականի վճիռն՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

2. Անհատ ձեռնարկատեր Հովհաննես Դանիելյանից հոգուտ Արմինե Աբելյանի բռնագանձել 22.320 ՀՀ դրամ որպես հայցաղիմումի և վճռաբեկ բողոքի համար վճարված պետական տուրքի գումար: Անհատ ձեռնարկատեր Հովհաննես Դանիելյանից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի բռնագանձել 230.568 ՀՀ դրամ որպես հայցաղիմումի, վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար նախատեսված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - PEՅԻՈՄԵ

THE ROLE AND THE MEANING OF TRADE UNIONS IN THE MODERN SOCIETY

MHER HAKOBYAN

*ASSISTANT OF JUDGE AT COURT OF FIRST INSTANCE
OF AVAN AND NOR NORK COMMUNITIES OF YEREVAN*

The scientific article “the role and the meaning of trade unions in the modern society” is devoted to the issues of role and the meaning of trade unions in the modern society as social institution having a specific status. Such issues as the definitions of the civic society, the social structure of society, the social institution and the trade unions are enlightened in the article and the relationships and interconnections of the latest are explained. The article introduces to modern perceptions of civic society and trade union, the necessity of the latest in the democratic states, the origins and the development of those definitions, the necessary conditions and preconditions of their existence. Those factors that have become an obstacle for a full existence of trade unions in Armenia and are still as such are enlightened in the article via comparative study by explaining the ways and the possible solutions of those factors and the issues arose before the unions.

INTERNATIONAL LEGAL DIMENSIONS OF NEOFUNCTIONALIST THEORY: SUPRANATIONAL LAW

ARTAK HAROUTYUNYAN

This article discusses the different aspects of supranational law within the light of neofunctionalism — an integration theory that was accepted by the scholars and politicians as an EU integration method, but potentially it is applicable to a wider range of integration processes and may be utilized worldwide.

Neofunctionalists stress the idea that the integration should be started from the issues that require less efforts and are easy to agree upon and then gradually move to more complex matters. They also re-introduced the “spillover effect” - the notion that integration between states in one economic sector will create strong incentives for integration in further sectors, in order to fully capture the perks of integration in the sector in which it started.

These developments fostered the idea an need of supranationalism which has been reflected in the new legal realm — supranational law.

Supranational law can be understood as an institutional legal regulation which is introduced to the primary subjects of international law - the states. The latter voluntarily withhold some parts of their sovereignty in favor of supranational structure (agency).

The article analyzes the constituents of supranationality, its types (normative and decisional), regulatory framework idea and its key elements (direct effect doctrine, dominance doctrine etc.)

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

MODERN TRANSFORMATIONS OF POSITIVISTIC CONCEPT OF LAW

MARINA KALASHYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF
THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY AND LAW*

The article discussed the contemporary development of positivistic concept of law towards the creation of an integrative (inclusive) theory. The research shows that this happens due to the synthesis of natural and positivistic legal doctrines. Thus, along with the two traditional legal theories appears the third - an inclusive one that is being achieved not so much by the moralization of law but by the juridization of morality.

CONSTITUTIONAL BASICS OF THE INSTITUTE OF MUTUAL ADMINISTRATIVE ASSISTANCE (COMPARATIVE ANALYSIS)

KAREN ZARIKYAN
*ADVISOR OF THE CHAIRMAN
OF THE ADMINISTRATIVE COURT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY*

The article discusses the constitutional basics of the institute of mutual administrative assistance. The research based on comparative analysis of constitutional law of various states (such as Germany, Austria etc.) shows that constitutional fixation of the institute of mutual administrative assistance will increase significance of this institute and affect effectiveness of administration.

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն

89

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

FEATURES OF PATENTING INVENTIONS IN THE RA

SIMON FARMANYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CIVIL LAW OF THE LAW
FACULTY OF YEREVAN STATE UNIVERSITY*

Procedure of submitting a request for patenting an invention under the national procedure has both advantages and disadvantages compared with the regional and international requests. When you register inventions according to the national procedure in RA, problems connected with the Patent Attorneys, patentability at the first glance, the legal protection of secret inventions are risen. The article seeks to solve these problems.

SOME ISSUES OF BUSINESS LICENSING

KARINA HOVHANNISYAN

*POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY*

Among the restrictions set by law on the limits of the implementation of business activity the taboo on the entrepreneurs without special permission (license). The obligation of receiving license and the taboo for its realization in case of its presence, on one hand is a restriction of the right for free entrepreneurship, guaranteed by Constitution to every citizen, and on the other hand is a mean for stabilization and coordination of types of economical activity, which are especially important for the society. During the watching of the licensing processes for separate types of entrepreneurship the most important is the need for keeping the principle of proportion.

The analysis of licensing as a form of legitimization of entrepreneur's activity, allows to conclude about licensing relations is the sphere of mutual activity of state and private interests, at that in that case the public orienteer and regulation methods prevail. We think that the correspondence of legal providing and functioning system of balance between private and public in law, from which its effectiveness directly depends and not allowing the violation of entrepreneurs' legal interests.

“TAKING INTO ACCOUNT THE OPINION OF THE CHILD”; IS IT A RIGHT OR OBLIGATION?

HAYARPI ZARGARYAN

JUDGE ASSISTANT OF THE APPEAL CIVIL COURT OF THE RA

Among special law subjects the one such as the “right of expressing his or her own views” has its special place not only in domestic but also in international law. Domestic law clearly distinguishes between such concepts as “opinion”, “opinion must be taken into account” and “agreement”, which have different meanings from both grammatical and legal point of view.

ՀՈՒՆՎԱԼՐ 2013 1 (162)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋՏԻՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

RESUME - РЕЗЮМЕ

СТАТЬИ НА ТЕМУ "ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ"

ДАВИД БАЙРАМЯН
СТАРШИЙ СПЕЦИАЛИСТ
УПРАВЛЕНИЯ ПО ОБОБЩЕНИЮ
СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА

Исследование данной статьи относится к области акционерных обществ. В частности речь идет о части 2 ст. 83 закона РА "Об акционерных обществах", в которой закреплены правовые отношения членов собрания и совета, в связи с их обязанностями и особенностями оплаты.

В данной статье автор тщательно исследовал вышеупомянутую статью и выявил в ней множество правовых недостатков и пробелов, в результате чего было предложено конкретное предложение о правовых изменениях и дополнениях в данной статье.

PENALTY IS CONSIDERED TO BE MODERN REALIZATION OF SOME KIND OF PUNISHMENT

ROZA ABRAHAMYAN
ASSISTANT OF JUDGE AT CRIMINAL APPELLATE COURT OF RA

The article examines the balance between the protection of society from crime and the protection of the rights and freedoms of individuals criminally prosecuted, substantiated the possibility of penalties for non-insulated from the society, including the penalty as a form of criminal punishment. A fine is money paid usually to superior authority, usually governmental authority, as a punishment for a crime or other offence. The amount of a fine can be determined case by case, but it is often announced in advance. Punishments are applied for various purposes, most generally, to encourage and enforce proper behavior as defined by society or family. Criminals are punished judicially, by fines, corporal punishment or custodial sentences such as prison; detainees risk further punishments for breaches of internal rules.

SOME ISSUES FOR APPLYING MORE LENIENT PUNISHMENT WHICH ARE PRESCRIBED BY LAW

ARMAN GHUKASYAN
PHD OF YSU CRIMINAL LAW DEPARTMENT

Part 1 of Article 61 of the RA Criminal Code obliges the court to maintain the appropriate sanction of the Article, not to imply such punishment that is too lenient or too severe than specified by the sanction. However, this requirement may be made as an exception, but only in cases prescribed by law and order. In this article the author notes the amendments to the Criminal Code and its benefits.

In particular, a more severe punishment than is provided by the sanction of the Article may be appointed only in cases of crimes or sentences combination. Regarding to appointment more lenient punishment than it is prescribed by the sanction of the Article, it is regulated according to provisions of Article 64 of the same Law.

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

DETENTION OF A PERSON IN THE FRAMEWORK OF INTERNATIONAL LEGAL ASSISTANCE

GEVORG BAGHDASARYAN

ADVISER TO CHAIRMAN AT CRIMINAL APPELLATE COURT OF RA

The article is dedicated to one of the most important issues in criminal procedure — the detention of a person in the framework of international legal assistance. The author has put an objective before himself to clarify the features of the detention of a person in the framework of international legal assistance, as an independent case of limitation of a person's right to freedom.

On the basis of an appropriate analysis the author separates two regimes of a person's detention in the framework of legal assistance — temporal detention and a detention for extradition. Emphasizing the importance of the clear separation, the author proposes an opinion that the detention for extradition can be implemented only when there is a decision on extradition.

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE PROBLEMS OF FORMAL REQUIREMENTS POSED ON THE ACTS OF THE COURT OF APPEAL IN CIVIL PROCEDURE

VAHE HOVHANNISYAN
PhD IN LAW, DOCENT OF THE YSU

The judgments of the Court of Appeal are procedural acts that should be in compliance with the legislative requirements which in their turn guarantee the sustainability and legal certainty of judicial acts. Only those judicial acts which satisfy the requirements of the legislation of the Republic of Armenia may have an enforceable, regulatory and precautionary nature otherwise the review and inspection of the judicial acts by the higher court instance may lead to their repeal or partial repeal and amendment.

It is worth to mention that the Civil Procedure Code of Armenia contains no general requirements for the judicial acts but the article 130 paragraph 3 which stipulates that the judgment of the court should be lawful and justified. In other words, the Civil Procedural Code of Armenia considered sufficient stipulation of the requirements necessary for the judicial acts of the first instance courts resolving the case substantially. Whereas the requirements on lawfulness and justification refers equally to the whole system of judicial acts; acts settling the case substantially or final and interim judicial acts, judgments of the Court of Appeal and the Court of Cassation. Moreover having in regard the nature of the provisions predetermined in the code the aforementioned requirements may be classified into two main groups; 1) formal requirements which comprise provisions on the structure and the form of judicial acts, 2) substantial requirements which cover the legal terms on the nature and the content of judicial acts.

The article addresses the legal provisions on the formal and substantial requirements of judicial acts of the Court of Appeal. Consequently, suggestions on the perfection of the mentioned provisions are made based on the gaps identified as a result of analysis of the current legislation.

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

93

Թեւավոր խոսքեր

Մեծ հոգին երբեք միայնակ չի լինում: Որքան էլ ճակատագիրը նրանից խլի իր բարեկամներին, նա վերջիվերջո իր համար միշտ ստեղծում է նրանց:

Ռ. ՌՈԼԱՆ

Իսկական բարեկամը բարիքներից մեծագույնն է և դրա հետ միասին այն բարիքն է, որի ձեռքբերման մասին ամենից քիչ են մտածում:

Ֆ. ԼԱՐՈՇՅՈՒԿՈ

Ինչքան հազվադեպ է հանդիպում իսկական սերը, էլ ավելի հազվադեպ է հանդիպում իսկական բարեկամությունը:

Ֆ. ԼԱՐՈՇՅՈՒԿՈ

Հավատարմությունը բարեկամության պատվիրանն է, ամենաթանկարժեքը, որ ընդհանրապես կարող է տրված լինել մարդուն:

Է. ԹԵԼՍԱՆ

ՀՈՒՆՎԱՐ 2013 1 (162)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իջևանություն